

R 496
1993/4-5

ISSN 0134-2207

Див
4



GULISTAN

ГУЛИСТОН

4-5

1993



ФАНИМИЗ ДАРҒАЛАРИ

Республикада хизмат кўрсатган санъат арбоби Ренан Вико мўйқаламига мансуб ушбу асарда Ўзбекистон фанининг кўзга кўринган вакиллари тасвирланган.

Утирганлар, чапдан ўнгга: академик Исоқ Мусабоев, академик Комилжон Зуфаров, Россия тиббиёт фанлари академиясининг мухбир аъзоси, профессор Жалол Махсумов, профессор Муқаддам Ашрапова, академик Восит Воҳидов.

Турганлар чапдан ўнгга: Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси, профессор Рафаэл Каценович, академик Елқин Тўракулов, профессор Ислоҳ Зокиров ҳамда Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси, профессор Абдуманнон Раҳимжонов.

Эта
м

4—5
(518—519)
САВР-ЖАВЗО
(Апрел-Май)

Ойнома 1925 йилдан
чиқа бошлаган

МУАССИС:
Ўзбекистон жумҳурияти «Шарқ»
нашриёт-матбаачилик концерни
ҳамда «Гулистон» жамоаси.

НОШИР:
Ўзбекистон Республикаси
«Шарқ» нашриёт-матбаа
концерни

ТАХРИР ҲАЙЪАТИ:

Бош муҳаррир:
МИРМУҲСИН

Абдусамд НУРБОЕВ
(масъул котиб),
Абдураззоқ КАРИМ,
Мирвосил ОДИЛОВ
(бош мусаввир),
Машраб НУРИНБОЕВ

КЕНГАШ АЪЗОЛАРИ

Ислом ШОҒУЛОМОВ,
ШУКРУЛЛО,
Азиз ҚАЮМОВ,
Раҳим АҲМЕДОВ,
Ҳамид ЗИЕВ,
Дилфуза ҒУЛОМОВА,
Жамол КАМОЛ,
Сабоҳат АЗИМЖОНОВА,
Абдусамд КҶЧИМОВ,
Оқилжон ҚУСАН,
Эргаш МУҲАМЕДОВ.

Манзилгоҳимиз:
Тошкент — П, 700000,
Буюк Турон кўчаси, 41.

Тахририят телефонлари: бош муҳар-
рир — 33-35-20; бош муҳаррир ўрин-
босари 33-35-90; масъул котиб ва
умумий бўлим — 33-36-02; безатиш
бўлими ва мусакхҳах — 33-36-58.

© «Гулистон» 4—5, 1993 й.

Ўзбекистон Республикаси
Президентининг фармони

ГВ УССР

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING
«СОҒЛОМ АВЛОД УЧУН» ОРДЕНИНИ
ТАЪСИС ЭТИШ ТЎҒРИСИДА

Оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, ёш авлод
саломатлигини мустаҳкамлаш, уни маънавий, ахло-
кий ва жисмоний жиҳатдан тарбиялаш, унга ватан-
парварлик ва ўз Ватани — Ўзбекистонга меҳр-му-
ҳаббат туйғусини сингдириш ишидаги алоҳида хиз-
матларни рағбатлантириш мақсадида, шунингдек
болалар манфаатлари йўлида хайрия фаолиятини
ривожлантиришда фаол иштирок этганлик учун:

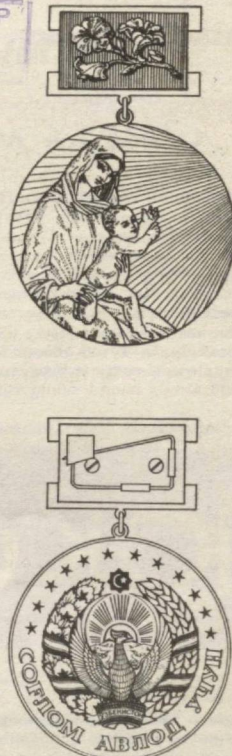
1. Ўзбекистон Республикасининг «Соғлом авлод
учун» орденини таъсис этиш мақсадга мувофиқ деб
хисоблансин (Ўзбекистон Республикасининг «Соғ-
лом авлод учун» ордени тўғрисидаги Низом ва унинг
тасвири илова қилинади).

2. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг
82-моддасига биноан ушбу фармон Ўзбекистон Рес-
публикасининг Олий Кенгашига тақдим этилсин.

Ўзбекистон Республикасининг
Президенти

И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри,
1993 йил 4 март.



Бу сонда:

Азим СУЮН:

Сулув сулув эмасдир
севган сулув,
Севгану севилгани
билган сулув.



Қутби НОСИР кизи:

Йўллар узун, ҳаёллар узун. Йўллар туташ, ҳаёллар
туташ.

Икки тарафда сеҳрли қўллар қудрати билан таралган
бир текис эгатлар. Авжи туш пайти. Далада жонзот
йўк...



**Ўзбекистон
Республикаси
Президенти
Ислом Каримов —
Ал-Азҳар
университетининг
фахрий доктори**



Ўтган йили Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Миср Араб Республикасига расмий ташрифи муваффақиятли бўлди. Бу сафар жаҳон илм-фани ва маданиятига салмоқли ҳисса қўшган икки диёр — Миср билан Ўзбекистон ўртасидаги тарихий алоқаларни янги поғонага кўтарганлиги шубҳасиздир. Кўҳна Нил соҳилларида мустақил Ўзбекистон вакилларининг катта иззат-икром ва юксак эҳтиром билан кутиб олиниши, айниқса муҳтарам Президентимизга бутун мусулмон олами

ЮКСАК ЭҲТИРОМ

да машҳур бўлган Ал-Азҳар дорилфунунининг фахрий доктори илмий унвони берилиши жумҳуриятимизнинг барча фуқароларини, шу жумладан дин аҳллари бехад қувонтирди. Ал-Азҳар дорилфунуни илмий кенгашининг қарорига биноан бу юксак унвонга Ислом Каримов «Ислом динини муҳофаза қилиш ва мусулмон олий ўқув юртлари ўртасидаги алоқаларни мустақамлашдаги хизматлари учун» сазовор бўлди.

Дунё миқёсида мўътабар илм даргоҳларидан бири ҳисобланган Ал-Азҳар дорилфунуни илмий кенгашининг бу қарори замирида тарихий аҳамиятга молик кўпгина хайрли ишлар борлигини шарҳлашдан олдин мазкур дорилфунун ҳақида қисқача маълумот беришни лозим топдик. Мисрда ҳукмронлик қилган Фотиийлар сулоласига (909—1171 йиллар) мансуб халифа Ал-Муизнинг фармонида мувофиқ унинг ҳарбий бошлиқларидан бири Ал-Жавҳар томонидан дастлаб 972 йилда Қоҳирада Ал-Азҳар номидаги жоме масжиди қурилиб, 996 йил масжид ёнида мадраса тарзидаги ўқув юрти ҳам бунёд этилади. Унда Қуръон Карим, пайғамбаримиз алайҳис-саломнинг Ҳадиси шарифлари, фиқҳ, араб тили наҳви сарфи ва бошқа фанлар чуқур ўргатила бошланади. Кейинчалик, аниқроғи, XI асрнинг охирига келиб бу мадраса бутун мусулмон оламида машҳур бўлган йирик дорилфунунга айланди. Уша пайтдан бошлаб Ал-Азҳар дорилфунуни нафақат Миср учун, балки Ислом дини тарқалган кўп мамлакатлар учун илоҳиёт, ҳуқуқ, араб филологияси соҳасида малакали ходимлар тайёрланадиган етакчи илм-маърифат масканига айланди. XVIII асрдан бошлаб эса Ал-Азҳар дорилфунуни деярли бутун мусулмон мамлакатлари учун илоҳиёт соҳасида юқори малакали мутахассислар тайёрлаш билан бирга исломий меросни ўрганиб, тарғиб қиладиган

йирик илмий марказ сифатида ҳам шуҳрат қозонди.

Мисрликлар ва кўплаб чет элликлар учун Ал-Азҳар азалдан муқаддас бир даргоҳдир, хавф-хатар пайтларида ҳам, фалокат ва бахтсизликка дучор бўлганда ҳам Ал-Азҳардан нажот излаб, унга илтижо қилганлар. Маккаи мукаррамага ҳажга кетадиганлар ҳам Ал-Азҳарда тўпланиб, шу ердан йўлга чиқиб, қайтганларида ҳам аввал унга келиб шукроналар билдириб, кейин уйларига тарқалиш одат тусига кириб қолган.

Миср халқи озодликка эришгандан кейин (1952 йил) Ал-Азҳар мажмуига эътибор янада ортди. 1961 йилда марҳум Президент Жамол Абдул Носирнинг имзоси билан «Ал-Азҳарни ривожлантириш ҳақида» махсус қонун қабул қилинди. Давлат дорилфунунига айлантирилган Ал-Азҳарнинг бош имоми ва дорилфунун ишлари бўйича вазир Президентнинг фармони билан тайинланган бўлди. Мазкур қарорнинг муҳим бандларидан бирига мувофиқ дорилфунунда мавжуд диний куллийётлар билан бирга дунёвий йўналишлардаги янги куллийётлар очилиб, уларнинг сони тўққизтага етказилди. Булар илоҳиёт ёки дин асослари, адабиёт, маъмурий ишлар, тижорат, политехника, қишлоқ хўжалиги, таъбат, педагогика ва хотин-қизлар куллийётларидир. Бу диний ва дунёвий ўқув юртлари мажмуасида ҳозирги вақтда 80 дан ортиқ мамлакатдан келган 100 мингдан кўпроқ ёшлар таълим оладилар. Ал-Азҳар дорилфунуни нафақат мутахассислар тайёрлайдиган ўқув маскани, балки йирик илмий марказ сифатида ҳам машҳурдир. Унинг жамғармасида йигирма минг жылдан ортиқ нодир кўлэмалар, юз мингга яқин нашр этилган адабиётлар мавжуддир.

Дорилфунун қошида Ислом тадқиқотлари академияси, бир қанча илмий, диний-маърифий муас



Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовга Ал-Азҳар дорилфунунининг фахрий доктори илмий унвони топирилиши маросими.

салар фаолият кўрсатади. Ал-Азҳар мунтазам равишда ўз ойномалари ва даврий нашрларини чоп этади. Ҳозирги вақтда Ал-Азҳар университети ислом дини тарқаган барча мамлакатлар учун малакали мутахассислар тайёрланадиган замонавий йирик ўқув маркази десак ҳам муболаға бўлмайди. Унинг ректори (арабча Шайхул Азҳар) мамлакатнинг бош диний раҳбари сифатида катта ҳуқуқларга эга, нуфузли шахс ҳисобланади.

Сўнгги уч йил мобайнида Ўзбекистонимизда қарор топаётган ижтимоий адолат, айниқса, мустақиллигимиз шарофати билан сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаётимизда улкан ўзгаришлар содир бўлмоқда. Шулар жумласидан маънавий дунёимиздаги ижобий ўзгаришлар алоҳида таҳсинга сазовордир. Яратганга шукурлар бўлсинки, биз ўз-лигимизни англай бошладик, тарихимиз, маданий меросимиз, бой ва кўҳна қадриятларимиз, айниқса, динимизнинг равнақи йўлида ҳеч бир муболағасиз тарихий ишлар амалга оширилди ва оширилмоқда. Ислом дини тараққиётига улкан ҳисса қўшган буюк алломаларимиз Имом Ал-Бухорий, Имом ат-Термизий қаламига мансуб пайгамбаримиз Муҳаммад алайҳис-саломнинг Ҳадиси шарифлари, диний мазмундаги адабиётларнинг, хусусан, Қуръони Каримнинг биринчи мартаба ўзбек тилида нашр этилиши, минглаб масжиди жомеларнинг очилиши ва эскиларининг таъмирланиши, медресалар сонининг бир неча баравар кўпайиши, диний таълим-тарбия олишга эътиборнинг кучайиши, муҳтарам Президентимиз фармони билан Рўза ва Қурбон ҳайитларининг биринчи кунларини дам олиш кўни деб эълон қилиниши, маданий-маънавий ҳаётимиздаги катта воқеалардир. Ота-боболаримизнинг муқаддас шаҳарлар Макка мукаррама ва Мадина мунавварани зиёрат қилишдек азалӣ орзулари ушалиб, ўтган йили Ўзбекистоннинг тўрт ярим мингдан ортиқ мўмин мусулмонлари муборак Ҳаж сафарини адо этишдек буюк неъматдан баҳраманд бўлдилар. Шарқ тиллари, айниқса, Қуръони Карим тили бўлган араб тили республикамиз мактабларида, янги очилаётган лицейларда, олий ўқув юртларида кенг қўламда ўрганилмоқда. Тошкент давлат дорилфунунининг Шарқ кулӣбети замирида Тошкент Давлат Шарқшунослик институтининг ташкил этилиши шарқшунос, айниқса арабшунос мутахассислар тайёрлаш борасида муҳим босқич бўлиши шубҳасиздир. Бой тарихимиз, улкан меросимизни чуқур ва илмий ўрганиш, динимизнинг равнақи йўлида тарихан қисқа муддат ичида амалга оширилган бу хайрли ишлар мазмун-моҳияти жиҳатидан бир неча ўн йилликларга тенгдир.

Халқимизнинг дилини ёритган, ғурури-ифтихорини тиклаган бу хайрли ишлар собитқадамлик билан муҳтарам Президентимизнинг бевосита раҳбарлиги остида амалга оширилмоқда. Мустақил жумҳуриятимиз раҳбарияти, шахсан Президентимиз Ислом Каримов олиб бораётган ташки сиёсатимизда мусулмон мамлакатлари билан алоқаларимиз алоҳида ўрин тутadi. Чунонки Президентимиз Ислом Каримовнинг Туркия жумҳурияти, Покистон Ислом жумҳурияти, Саудия Арабистони қироллиги, Эрон Ислом жумҳурияти ва Миср Араб жумҳуриятига қилган дўстона сафарлари тарихий индизларимиз яқин бўлган бу мамлакатлар билан ўзаро манфаатли алоқаларимиз янада мустаҳкамлашга хизмат қилади. Бу мамлакатларнинг ҳар бирида ҳам Ўзбекистон Президенти алоҳида ҳурмат билан кутиб олинди. Бутун ислом дунёсида машҳур бўлган, юзлаб буюк алломаларни етиштирган табаррук заминда кейинги йилларда азалий қадриятларни тиклаб, тарихимиз, динимиз равнақи йўлида амалга ошираётган улкан ишлари эъзига Президентимизга шунчалик катта иззат-икром ва эҳтиром билдири-лаётганидан халқимиз ҳақли равишда фахрланиди-лар.

Муҳтарам Президентимизнинг мусулмон оламида катта нуфузга эга бўлган Ал-Азҳар дорилфунуни фахрий доктори шарафли унвонига сазовор бўлишлари республикамизда мавжуд диний эркинликлар, динимиз равнақи йўлида амалга оширилган кўпдан-кўп хайрли ишлар, хорижий мамлакатлардаги дин-дош биродарларимиз билан дўстона алоқаларни мустаҳкамлаш борасидаги амалий фаолиятларига берилган муносиб баҳодир.

Убайдулла УВАТОВ,

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси ҳузуридаги Диний ишлар қўмитаси раисининг биринчи ўринбосари



АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ

«АРБАИН ҲАДИС» («ҚИРҚ ҲАДИС»)

АСАРИДАН

Меҳрибон ва раҳмдил Аллоҳ номи билан Пайгамбар Муҳаммад алайҳис-салом айтдилар:

1. Ўз юзминга аҳадуқум қатта юзиббу лиаҳиқи ма юзиббу лиаҳиқи.

Таржимаси: «Орангиздан ҳеч бир кимса ўзи севган нарсани ўз биродарига раво кўрмагунча имони мукаммал бўлмайди».

Мўъмин эрматур улки имондин,

Рўзғорида юз сафо кўргай,

Токи қардошига раво кўрсай —

Ҳар наким ўзига раво кўргай.

Маълумки, ислом дини чин меҳр-муҳаббат, соф имон, эътиқод, биродарлик, дўстлик, буюк инсоний фазилат, ахлоқий сифат, таълим-тарбия асосига қўрилган. Ҳадис мазмунига асосан, имони мукаммал киши қатор диний ақоид ва фарозларни бажариши билан бирга ўз ака-укалари, қўшниси, бева-бечоралар, етимларга меҳр-шафқат, мурувват кўрсатиши лозимдир. Қуръони Каримнинг: «Мўъминлар бир-бирлари билан оға-инидирлар»¹ каби оятлари ана шу асослар учун далил, ҳадис эса уни мазмунан бойитади.

Алишер Навоий «Маҳбуб ул-қулуб» асарида биродарлик асосларини ҳадисга биноан шундай изоҳлайди: «Хар кимки биров бирла ёрдуру ёки ёрлуғ даъвоси бордур, керакким ўзига раво тутмоғини ёрига раво тутмаса, ҳар нимаким ўзига ҳам раво тутса, анга тутмаса», демак, ҳар бир киши ўз дўстига ёки биродарига ўзига раво кўрмаган нарсаларни уларга раво кўрмаслиги лозим, улар ўртасида ўзаро меҳр-муҳаббат, садоқат, оқибатчилик, йўқлаш каби одампийлик фазилатлари дошмий бўлмоқлиги керак. Ҳадис ака-укалар, туғишган биродарлар ўртасида меҳр-муҳаббат, ҳурмат-иззатни тарғиб қилади, биродарлик ҳақ-ҳуқуқларини асослаб беради.

2. «Ман аъто лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва абғаза лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи фақад истакмала иймануҳу».

Таржимаси: «Кимки Аллоҳ ризолиги учун (бирор нарсани) харжласа, манъ қилса, севса ёки нафратланса, демак унинг имони комил бўлади».

Қимгаким ҳуббу бугъу манъу ато

Ҳақ учун бўлди жазм бил оми,

Қим эрур Тенгри лутфидин комил

Аҳли имон қошида имони.

Муқаддас «Қуръон» Аллоҳнинг Муҳаммад алайҳис-саломга Инсонларни ҳидоятга бошқариш учун нозил қилган буюк туҳфасидир. Қуръоний оятлар мазмунига эътибор қилсак, дунёдаги барча ишлар Аллоҳнинг ризолиги учун амалга оширилиши керак. Ана шу ҳолда, Аллоҳ таоло бизни юксак мартабага кўтаради. Ана шундай тақдирда имонимиз, эътиқодимиз покланади. Маълумки, имоннинг етмишдан ортиқ шўъбаси — бўлаги бор. Анд шулардан бири одоб-ахлоқ, тарбия имонидир. Ҳадис мазмунига асосан мўъмин киши ҳақиқий имонга ва покликка Аллоҳ таоло ризолиги билан эришади. Аллоҳ ризолигига эришиш учун унинг буйруғини бажариб, манъ этган ишларидан сақланиш керак. Мукаммал имонга эришиш учун бу тўрт қоидага амал қилиш зарур:

1. Аллоҳ йўлига, яъни унинг ризолигига закот, хайр-эҳсонлар қилиш, бева-бечораларга гамхўрлик лозим.

2. Манъ қилинган, ҳаром деб эътироф этилган нарсалардан кишиларни қайтариш, хусусан ўзи ҳам бундай ишларни қилмаслиги лозим.

3. Фақатгина Аллоҳ ёқтирган, унга ҳуш келадиган нарсаларни севиши зарур, зеро, «Аллоҳ гўзалдир, гўзалликини севади» ҳадисига амал қилмоғи керак.

4. Аллоҳнинг қаҳр-ғазабига, нафратига сазовор бўладиган барча ишлардан нафратланиш ва бошқа кишиларни ҳам шунга ўргатиши керак. Ҳадис шу каби қоидалар асосида имоннинг мукаммал бўлиши-ни таъкидлайди ва шунга даъват қилади.

¹ «Қуръон», 49-сура, 10-оят («Иннамал-муъминину ихватун»).





Яна гўзал

Наврўз қадимдан Шарқда Янги йилнинг биринчи кунини, минтақамизда фарахбахш баҳорнинг бошланишидир. Далалар, қир-адирлар, шаҳарлар майсачечакларга бурканадиган нафосатли палла. Шу сабабли каттаю кичик уни орзиқиб кутади, катта тайёргарликлар кўрилади. Шодиёналар тугаши билан деҳқон ҳам, богбон ва чорвадор ҳам аёло кайфият билан касбига хайр-барака тилаб, меҳнат мавсумини бошлаб юборади.

Қадимда наврўз кунларида барча байрамона қувонч ва шодликлар билан бир қаторда қудратли давлатнинг ички ва ташқи сиёсати ҳам зинҳор базинҳор ёддан кўтарилмасди. Буюк давлат арбоби, жаҳонгир ва донишманд юртбошилар, Амир Темури сингари адолатпарвар амиру уламолар ўз пойтахтларининг ободлигини, шаҳару кентларнинг орасталигини, юртнинг тинчлигини ўйлаб иш юритганлар.

Жумладан, улар улкан шаҳарлар қопқасида муҳташам мадрасалар, беҳиштий масчитлар, ўнғай ҳаммомлар, равон йўл ва кўприклар, улкан ва муҳташам миноралар ҳамда бинолар қурилишларига пойдеворлар қўйишган. Юрт осойишталиги, эл ободлиги, мамлакат мустақиллиги учун юрт ҳимояси ва улкан юришларга ҳозирлик кўришган. Чунки, бундай улкан юришлар қурол-аслаҳасиз, от-уловсиз, ҳарбий ҳозирликларсиз сираям амалга ошмас эди. Темирчилар қилич ва қалқонлар, пичоқчилар ханжар ва қинлар ясаган. Уқ-ёйларнинг турли хиллари яратилган. Ҳарбий тадориклар кўрилган.

Хуллас, ақл ва заковатнинг, куч ва қудратнинг, одиллик ва адолатнинг зуваласи шу кутлуғ туяроқда, наврўзлари бор, яхшиликлари бисёр заминда қорилган.

Илгарилари наврўз тайёргарлиги деярли бир ой олдин бошланарди. Наврўзга икки-уч кун қолган, кишилар уйлари, ҳовли ва кўчалари, ариқ ва чорбоғларини супуриб, тозалашга киришиб кетардилар. «Ўтган йилдан нохуш ғубор қалмасин», дердилар. «Козон тўлди»га айниқса зўр тайёргарлик кўриларди. Сумалак, ҳалиса, кўк бичак каби миллий таомлар, турли ҳолва ва ширинликларни қўйверинг.

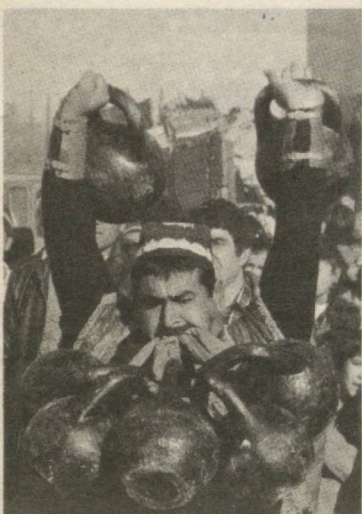
Бундан ташқари, ҳамма хонадон Наврўзга атаб қовун, тарвуз, узум, ёнғоқ ва мева асрар эди. Бозорлар тўларди. Қизлар ўса билан хина тараддудига тушардилар. Чавандозлар отини соевтарди, полявон эса кураш машқини оларди. Ахир булар юртни кўриқлаш жангарида ҳам асқотарди-да. Хуллас, йиғитлар кураш, пойга каби куч синаш ўйинлари, уларни ўтказиш муддати ва ўрни ҳақида гаплашардилар. Кўпкари ва пойга ўтарди. От-улови борлар ҳам, қизиқувчи пиёдалар ҳам эрта саҳар туриб, ўша томонларга йўл олардилар.

Сумалак ва ҳалиса пиширилаётган жойларда-ку, бир кун олдин тантаналар бошланиб кетарди. Доира, қарсак садолари, ашула ва ўйин-кулгилар эрталабча тинмасди. Бунинг устига шўх ўспиринлар, ҳатто, баъзи катталар ҳам бир ой олдиндан тараддуд қилиб, варрак ясардилар. Улар турли рангда бўларди. Туни билан «дар-дарак»нинг вариллаши, варрак думига богланган қўнғироқлар овози ҳам сумалакпазлар шовқинига жўр бўлиб турарди. Баъзилар варрак думига ҳатто фокус боглаб учирардилар. Улар осмонда алланечук сеҳрли чайқалиб турарди.

Наврўз тонги ниҳоят гаштли бўларди. Каттаю кичик ҳали қуёш чиқмай, ясаниб-тусаниб сайлгоҳлар томон йўл оларди. Бундай дамларда одатда ҳаво очиқ ва мўътадил келарди. Ҳаммаёқ одамга тўларди. Улар дарҳол тенг-тенглари билан топишиб олишарди. Болалар, қизлар ҳўштак, дудукча, чанқовуз сотувчилар устига ёпирилардилар, қий-чўв авжига чиқарди. Ҳаммаёқни дудукча, ҳўштак, чанқовуз овозлари тутарди.

Ассалом, Наврўзингиз муборак, дея бир-бирини табриклашарди одамлар. Кўп ўтмай, кураш, кўпкари, юзуриш ва бошқа куч синаш мусобақа ўйинлари қилиб кетарди. Ҳамма қувноқ, ҳамма хурсанд.

Бўйи етган қизлар каттакон тут, ўрик дарахтлари шохига қўйилган «учоғоч» (арғимчоқлар) атрофида давра қурадилар. Улар шу қадар зич доира олишардики, ўртада рақсга тушаётганларни ташқаридан мутлақо кўриб бўлмасди. Саккиз, ўн,



Наврӯз келди

хатто ундан ҳам кўп қизлар доира жўрлигида чанқовуз чалишарди.

— Хой, қизлар! — ҳазил қиларди шўҳ аёллар, — ҳа, қани, бўйшаманглар, яхши кунда яхши ният қилинглар, чанқовузни «куёв-куёв, кенжа куёв», деб чалинглар, ҳаммаларингизга тўй келади.

— Хув ана у опамни учогочга чиқараркансиз. Қуёви совға олиб келибди.

Ҳа, шундай, унаштирилган йигит қайлиги ва унинг дугоналарига албатта, совға-саломлар олиб келарди. Бу Наврӯзнинг, ёшликнинг энг қувончли дамларидан бири бўларди. Аммо йигит-қизлар бундай пайтларда ҳеч қачон одоб доирасидан, иффату ҳаё чизигидан четга чиқмасдилар.

Кайвони қиз қулиб ўртага чиқарди:

— Хой, қизлар, тўхтанглар, энди учогоч учамиз. Аввал мен билан мана сен чиқасан, — қўлидан тортарди. Ҳеч гапдан хабарсиз қиз, енгилгина қаршилик кўрсатган бўлиб, аргимчоққа чиқарди. Улар айни ҳаволанган маҳалда дарахт панасидами, ариқдами, бекиниб ётган қуёв югуриб чиқиб, уларга қип-қизил олмалар ота бошларди. Кий-чув кўтариладди. Учогоч сўсарди. Киз юзини яшириб, ўзини дугоналари тўдасига урарди. Дугоналарга гўё қўлидаги туғунни ерга қўйиб, орқасига қарамай қочарди. Кизлар уни қувдан бўлардилару бирпасда ҳаммасини унутиб, туғундаги ҳолва, анор, чанқовуз ва бошқа совғаларни расамади билан бўлишиб олардилар. Унаштирилган қиз ҳамон кўзларини яширганича уялиб турган бўлса ҳам, ич-ичидан қувонаётганлиги сезилиб турарди. Йигитнинг ифтихорини-ку, энди қўяверинг. Шундай иффатли одатлари бор эди халқимизнинг.

Сайлгоҳларда ҳаёт қайнардди. Курашчилар давраси айланиб катта бўларди. Аввал икки полвон ўртага чиқар, кейинчалик улар уч-тўрт жуфт бўлишиб ҳам олишаверардилар. Кураш айни қизиган маҳал оқсоқол бирдан ўртага чиқарди.

— Оғайнилар, бир хайрли гап чиқиб қолди, — ҳамма эътибор билан тингларди уни, — хабарларингиз бор, фалончи билан фалончи яқин қўшни,

аммо бир сабаб билан уришиб қолиб, улар икки йилдан буён гаплашмайдилар. Бундан ҳаммамиз ҳам хижолатда эдик, ота-боболаримиз «Урушганлар Наврӯз кунни ярашса, оқибати хайрли бўлади», дердилар. Бугун улар шу удумга амал қилмоқчи бўлдилар. Ҳамма гина-гудуратини олдиларидан олиб, орқага ташламоқчилар. Қани, ўртага чиқинглар!

Икки қўшни кўпчилик олдига қўл олишиб, қучоқлашиб кўришарди.

— Қани, яна борми шундай савобталаблар? — сўрайди оқсоқол.

Кураш давом этаверарди. Мана, шундай таомиллари бор эди Наврӯзнинг. Ҳа, урушганлар ярашарди, адоватлар унутиларди, меҳр-мурувват, дўстлик, садоқат тантана қиларди Наврӯзда. О, шундай таомиллари бор эди халқимизнинг. Қани энди шу хайрли анъаналар қайта авж олса!

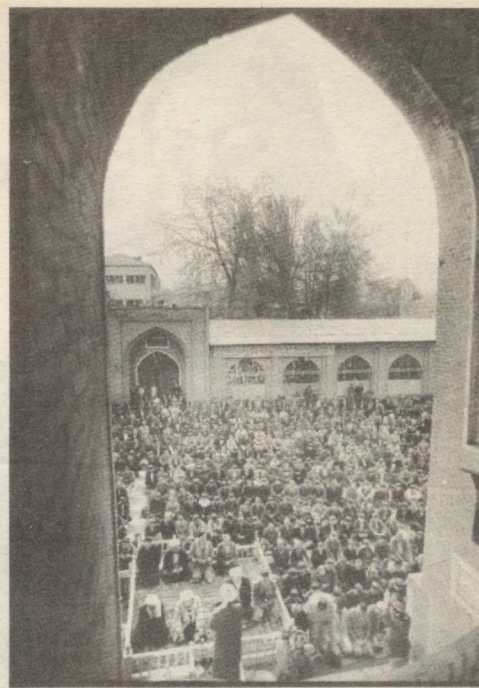
Наврӯз айёми дорбозлар, масҳарабозлар, қўғирчоқ ўйнатувчилар ва бошқа шод-хуррамлик улашувчилар ҳам кўп бўларди сайлгоҳларда. Кишлоқ одамлари уларни сира бегона ҳисоблашмасди. Наврӯз ҳамма учун эди.

Эсимда, сайлгоҳга бир дарвешсурат одам келарди:

— Ҳей, болалар, — қичқирарди у, — мана, Наврӯз келди, табиат уйғонди, ўт-ўланлар кўкарди, гуллар очилди. Қушларга тегманлар, озор берманглар, улар ин қўради, бола очади. Дарахт шохларини, хусусан, гулларни синдирманглар, улар мева бўлади...

Шундай деб қичқирардию гир айланаверарди. Билмадим, ким эди у!

Ҳа, яна бир гап. Азадорлар Наврӯз сайлларига чиқмасдилар. Улар йили тўлмаган марҳум қариндошларини ёд этиб, унинг қабри устига борардилар. Бошқалар ҳам шодиёналарга боришдан олдин аввало ота-она ва ҳаётдан кўз юмганларни йўқлардилар. Кайвонилар азадор хонадонларга халиса, сумалак юборишни унутмасдилар. Ҳамма улардан ҳол-аҳвол сўраб ўтарди. Ҳа, одамгарчилик шунини талаб қиларди. Ҳамма хонадонларда «қозон тўлди»



деган таомил бўларди. Куннинг иккинчи ярмида кишилар бир-бирлариникига меҳмонга борардилар. Сайл неъматларидан туғунча қилиб, беморлар, узоқ-яқин дўстлар, оға-инилар кўнглини сўраш расм эди. Бунақа анъаналар ўн кўнғача давом этарди. Наврӯз кезлари бошқа миллат кишилари кўнглини олиш айланиб савоб саналарди. Одамлар ўзларининг дўстлари билан бундан фахрланиб юрардилар. Наврӯз кунлари бировга озор бериш, кўнглини ранжитиш, хафа қилиш, хусусан, ичкилик ичиш қаттиқ гуноҳ, увол ва кечирилмас уят саналарди. Бу гаплар қўтлуг айём хайрли таомилларнинг атиги бир қисми холос. Айтаверсак, гап кўп. Хикояту ривоятлар, қўшиқ ва айтишувлар, мақолу ўғитлар қанча. Ҳа, майли, ҳаммасининг ўз ўрни келар.

Наврӯзингиз муборак бўлсин, азизлар!

**Н. АХМЕДОВ
А. НУРБОВ**





Кутби НОСИР кизи

Таниқли журналист, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, болалар ёзувчиси Кутби НОСИР кизи 50 ёшга тўлди.

У узок йиллардан бери «Муштум» журналида бўлим мудир, таҳрир хайъати аъзоси бўлиб ишлаб келмоқда. Болалар учун аталган «Ойин-жон, ойи», «Капалак қор», «Тинчлик бобо» шеърӣ тўпламлари муаллифи. «Пўнааклар», «Булбулгўё» номли ҳажвий тўпламлари ва бир неча публицистик мақолалари билан муҳлислари орасида доврुक топан камтар, захматқаш журналист Кутби Носир кизи ижодида оила, ахлоқ, хонадон ҳаловати — келажак тақдир ҳамиша биринчи ўринда туради.

У яқинда «Хонадон ҳаловати» номли публицистик кийса ёзди. Ҳозир китоб чиқариш қийин бўлиб турган бир пайтда, унинг ана шу кийсасидан парча беришни маъқул кўрдик.

ХОНАДОН ҲАЛОВАТИ

Йўллар узун, ҳаёллар узун... Йўллар туташ, ҳаёллар туташ...

Икки тарафда сеҳрли қўллар қудрати билан таралган бир текис эгтарлар... Авжи туш пайти. Далада жонот йўк.

Лутфия автобуста кетаркан, бундан ўн йиллар аввал Жиззахга боргани ёдига тушди. Бош муҳаррир: «Опа ҳақида бир яхши очерк ёзиб келинг», деб топширган эди.

Тўғри бригада шийпонига бориб: «Зубайда Алиева керак», деганида икки тол орасига беланчак осиб боласини тебратиб ўтирган аёллар бир-бирига маъноли қараб қўйишганди.

— Уйига кетди, — деди ошпаз хотин. — Дириктирга учрамадингизми, муҳбирлар доим идорага келишадилар.

— Аввал сизлардан ҳақиқатни билай, дегандим. — Ҳақиқат борақамми, — пичинг аралаш сўз қотган боласини эмизиб ўтирган жувон.

Ошпаз хола ўртадаги тарангликни йўқотиш учун: «Ҳозир, Барчиной даладан чиксин, олиб боради», деган эди шошиб.

— Барчин, ҳой Барчин! Муҳбир опани Машғалхонниқига олиб бор!

— Машғал эмас, Зубайда-ку исмлири, — деб содалик қилгани ҳеч эсидан чикмайди Лутфиянинг.

— Ҳай энди биззи қолхоззи машғалида у киши. Ой чикса ҳам, кун чикса ҳам Машғалхонга, — деб заҳарханда қулган эди ошпаз қирмоч кириб.

Барчинойнинг: «Хов анов ерда», дегани ҳам оламжаҳон йўл экан. Пуштадан пуштага ўтавериби, ўн-қир-қўнқирдан юравериби Лутфиянинг нафаси озгизга тикилаёзди.

— Хар кунни тушликда уйга қатнайсизми?

— Ҳа, қайнонам қасаллар, бориб бир қошиқ обу ёғгон пишириб бермасам бўлмас.

— Болалар нечта?

Барчиной кизарди.

— Тўйимизга ўн кун бўлди.

— Ие, янги келинчак ҳам пахтага чикадимми?

— Опа қўймадила. Қўёнинг пунктда, уч-тўрт кунсиз келмайди, уйда ўтирма, теримга чик, дедилар.

Лутфия оламга машҳур аёлнинг тошбағирлигини ўзига сингдирилмади.

— Хув анави уй опаники, — деди Барчиной, — аммо бошлаб борганимни айтмайсиз.

Лутфия яна ажабланди. «Нега бундай деяпти? Нега шийпондаги аёлларнинг энсалари қотаяпти? Тавба!»

Даҳлиз ошхонадан бошланганини кўрганмисиз? Кираверишда турли консервалар, шиша, идишлар

шундоқ оёк остида думалаб ётарди. Саримсоқ исн хонани тутиб кетибди. Лутфия оёк босишга жой топпай қолди.

— Ким бор?

— Келаверинг.

Истар-истамас хонага кирган Лутфия ёқимсиз ҳаводан қочиб чиккудек бўлди. Бешикка осилиб боласини эмизаётган аёл «чўлп» этиб гўдак озгидан қўрагини узиб олди-да, ўридан турди.

— Келинг, шаҳарданмисиз?

— Ҳа, уйингиз димкиб кетибди шекилли, деразани очиб юбормайсизми? — Лутфия шундай деди-ю кўриша туриб қахрамонининг кўзларига боқди. Шунда бирдан унинг ҳаёлига шу ифода келди. «Сур кўз!»

— Камнамо бўлиб кетдиларинг. Сурон ака келиб ёзиб кетганларига анча бўлди. Аммо, ўқимадим.

— Еш болангиз бор экан, бригадирлик, механизаторлиқни қандай эплайсиз?

— Ҳукуматимизга минг раҳмат. Ҳўжалигимиз раҳбарлари менга барча шаронтиларни яратиб беришган. Мен бахтли бўлмай ким бахтли бўлсин. Мен ишламай қилишмасин...

Тўтиқушдек ёллаб олинган бу сўзлардан зериккан Лутфия яна савол берди:

— Бу мавсум машинада қанча пахта терасиз?

— Беш юз тўнна.

— Тераулишингизга ишонасизми?

— Албатта. Байроқдор бўлгач, албатта сўзимизнинг устидан чиқамиз.

* * *

Ҳўжалик партқўми Лутфияни энсаси ёр бермай ўтирган ерида қарши олди.

— Сизам юлдузни бенарвон урадиганларданмисиз?

— Бу нима деганингиз? — совук муомаладан хайрон бўлди Лутфия.

— Энди айтман-да. Ёлгон-ёшиқни ёзиб кетганлар ози? Мана, бирини отга мингазиб қўйиб эгаридан туширолмай ўтирибмиз.

— Ким экан у?

— Сиз ҳам Зубайдани ёзгани келдингизми?

— Ҳа, у ҳақда сизнинг фикрингизни билмоқчи эдим.

— Биласизми? Хотин киши шон-шухратнинг қули бўлади. Мақтадўмингиз, тамою, ўзини қўлидан келар-келмас ишга урареради.

— Нега ундай дейсиз? — титраб кетди Лутфия. — Ахир бир пақир сувни бир қақиримга қўтариб бо-

боришга ўзида қуч топаолади-ку. Аёлни шон-шухрат эмас, фидойилиги бошлаган бўлса-чи бу ишга?

— Уйда ҳаловат кўндирмаса фидойилиги қайёққа боради аёлнинг? Мана ҳозир ёш боласи билан Зубайда ишляпти деб ўйлайсизми? Бунақа ёлгон шухратнинг қимга кераги бор? Беш юз тонна тераман, деб минбардан айтиб юборган. Ўшанда боласи қорнида эди. Ақли-чи, қайёқда эди? Мана энди ҳисоб-китоб охирлаганда жанжални бошлайди бу хотин. Негаки, мактаб болалари терган пахтаи ўзига қўшиб ёзган, хатта тушнинг — ўтга тушнинг, деб болаларнинг ризқини ҳам ўша рақамни кўрсатиб юлиб олади. Яна бир гапни айтиб сизга, ўн бир болали бир она келди идорага. Менга ҳам машина бер, механизатор бўламан, дейди. Агар Зубайдага яратилган шаронт менда бўлса, мен ҳам героӣ бўлиб кетардим, дейди. «Шундай ҳам қахрамонсиз, болаларингизга қаранг, соғлигингизга қаранг», десам энди менинг устимдан шикоят ёзиб юрибди.

Лутфия шийпонда аёллар нега пичинг отишгани маънисини энди тушуниб етди. Ортиқ чидаб ўтиролмади.

— Сингдим, бу гапларимни ёзиб юрманг, бир сафар учини чиқариб антимеханизатор номини олганман, — деди партқўм уни қузатаркан.

Лутфияни туман фирка қўмитасида 25—26 ёшлар чамаси бир киз қутиб олди.

— Учинчи қотибамай, — деб таништирди у ўзини. «Нега ҳамма туманда учинчилар хотин-қизлардан бўлади-я», деб кўнглидан кечирди Лутфия. — Мана бу ёш қиз ҳам...

— Биз ҳозир хар бир ҳўжаликда маданият дорил-фунунлари ташкил этганимиз. Хотин-қизларимизга уй-рўзгор тутиш, меҳмон қутиш, пазандалик, чеварликдан дарс ўтаяпмиз.

Лутфиянинг кўзига Зубайданинг туриш-турмуши кўриниб кетди.

— Шуларга аёлларимизнинг вақти бўладими қатнашга?

— Бўлмасам-чи!

— Далада ёш болали аёлларни кўрдим. Уларда шаронт...

— Ўйлаймиз. Ҳозир турли тадбирлар режасини тузаямиз, — озгиданиги бўғизга ёпиштирди қиз.

— Зубайда опани биласизми?

— О, у киши фаҳримиз-ку!

— Аёл кишига бир вақтинг ўзида ҳам бригадирлик, ҳам механизаторлик иши оғирлик қилмай-димми?

— У опамиз ҳаммасини эплайди. Туман хотин-қизлар кенгашининг раиси ҳам шу опа. Нонбимиз ҳам шу опа. Халқни ортидан эргаштирувчи мана шундай байроқдорлар бўлиши керак-да. Жамоода бўлдингизми? Ўн бир болали онаи ортидан эргашганини эшитдингизми? Ана бунини ўрнат дейдилар.

Бу қиз шунча сохта гапларни қаердан ўрганди экан? Ўндай десам, биз журналистлар-чи, ўзимиз ҳам худди шу гапларни такрорлаймизми. Хотин-қиз механизаторлар мактаби, фалон ҳўжаликда шунча хотин-қиз механизатор бор, деб мактаб юрганмиз-ку ахир! Хотин-қиз механизаторлар йўк, деб баъзи туманларни танкид этганимиз. Ваҳолатки, юзлаб эркаклар бекорчиликдан иш топпай юрган пайтда биз хотин-қиз механизатор, бригадир, сувчи керак, деб айюханнос солганимиз.

Туман фирка қўмитасининг биринчи қотиби Рус-там Тоғаев Лутфияни самийини қутиб олди.

— Зубайданими? Яхшиин, ёзмаганингиз маъқул. Тўғри хулосага келибсиз. Бундай ёлгон шухрат қимга керак? Менга деса барча аёлларни уйга қайтардим. Хонадондан ҳаловат кетди. Демак, барака йўқолди. Ҳамма кўчада, ҳамма ишда. Аёл киши уйда бўлмас ҳаловат нима қилсин?

— Нега шулар ҳақида гапирмайсиз? Гапингиз қўп экан...

— Зубайданинг ўзи сиз билан юракдан гаплаш-димми? Йўк!

Лутфия оғир ўйлар билан хонадан чикди. Унинг ҳаёлида бир савол қархалакдек айланарди. «Ахир биз қачон аёлнинг сўзини эшитдик? То ҳозирги қунгача қоғозга ёзиб бериб гапиртирамиз-ку уни. Аёлнинг ўз фикри, ўз дарди йўқми. Бор эди. Шунини айтишга имкон бердикми биз? Йўк!»

Сен ўзинг-чи, ўз сўзингни айтдингми? Сен «эрк»-нинг «топан» ҳўжум йиллари ўзалигини йўқот-мабдинг. Журналист бўлиб айтаолдингми ўз сўзини. Айтолмагансан. Айтадиган пайтинг келди ахир!»

ЙЎЛИНГИЗ БЕХАТАР БЎЛСИН

Йўллар қадимдан мамлакатлар тараққиётида муҳим аҳамият касб этган. Йўлларсиз халқларнинг ўзаро иқтисодий, сиёсий, маънавий aloқаларини тасаввур қилиш қийин. Осойишта, беҳатар ва раван йўллар ўтган манзилгоҳлар доимо гуллаб-яшнаган. Бунга Хитойдан то Оврўпо сарҳадларигача чўзилган қадимги Буюк ипак йўли яққол мисол бўлади. Улуғ соҳибқирон Амир Темур ҳам мамлакат қудратини юксалтириш учун йўллар ва кўприклар қуришга алоҳида аҳамият берган. Кўҳна Мовароуннахрнинг туя қарвонлари ўтган сўқмоқларига ўша асрлардаёқ кенг ва раван йўллар қурилган.

Айниқса техника ривожланган бизнинг асримизга келиб, йўлларсиз инсоннинг яшаш тарзини тасаввур қилиб бўлмай қолди. Йўллар халқ ҳўжалиги ишлаб чиқаришнинг қон томирига айланди. Ҳар куни транспорт воситалари орқали катта миқдордаги халқ ҳўжалик юклари шу йўллар орқали зарур жойларга олиб борилади. Минглаб йўловчилар узоқ-яқин манзилларга етиб оладилар.

Ҳозирги вақтда жўмҳуриятимизда турли даражадаги етмиш минг километрдан ортиқроқ бетон, асфальт ва тош йўллар мавжуд. «Олма-ота — Бишкек — Тошкент — Термиз» йўли — халқроқ аҳамиятга эга бўлган автомобиль йўлининг ҳам асосий қисми Ўзбекистон ҳудудидан ўтган. Асфальт қилинган йўлларнинг узунлиқ масофаси жиҳатидан жўмҳуриятимиз МДҲга кирувчи давлатлар ичида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Ҳақиқатдан ҳам бугунги кунда энг чекка тоғ қишлоқларига ҳам асфальт йўллар олиб боришган. Бу эса ўз ўрнида халқнинг турмуш даражасини оширишда, ишлаб чиқариш маромини бир текисда йўлга қўйишда, юртимизнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида муҳим омил ҳисобланади.

Йўловчиларнинг манзилга ҳавфсиз етиб бориши, ташлаётган юкларнинг йўлда нобуд бўлмаслиги, транспорт воситаларининг муддатидан олдин ишдан чиқмаслиги асосан мавжуд йўлларнинг техник жиҳатдан созлик ҳолатига боғлиқ.

Аммо мавжуд йўллар жойрий қисмининг ҳолати, муҳандислик жиҳатидан жиҳозланиши мутлақо талаба жавоб бермайди. Ҳатто поётахтимиздаги асосий йўлларнинг ҳар қақриимида ўйдим-чуқурларга дуч келасиз. Қишлоқ йўлларининг харобилиги ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Айниқса, жўмҳуриятимиздаги йўлларнинг техник жиҳатдан жиҳозланиши ниҳоятда ғариб аҳволда. Ҳозирги вақтда умумий фойдаланиладиган автомобиль йўлларида 35 мингдан ортиқроқ йўл белгилари етишмайди. Йўл четларига ўрнатилган кўрсаткичларнинг салкам тўқсон мингини алмаштириш лозим. Шунингдек, мавжуд йўл белгиларининг 35 фоиздан ортиқроғида ёруғлик нуруни қайтарадиган, ёритгич қопламалар йўқ. Натияжада, бу белгилар қоронғи тушганда ўз ҳусусиятини йўқотган, кўпплаб бахтсиз воқеаларнинг юз беришига сабаб бўлади. Айниқса, қиш фаслида йўлларнинг носозлиги туфайли автоҳалокатларнинг сони кескин ортади. Натияжада, юзлаб қишлоқлар ҳаётдан бевақт кўз юмдилар ёки бир умрга майиб-мажруҳ бўлиб қоладилар. Бунинг рўйи рост сабабларидан бири мамлакатимиздаги 2500 қақиримдан ортиқ йўлларнинг ҳаракат қатнов қисмида техник ҳавфсизлиқни муҳофазаловчи қурилмалар ва 150 минг йўналтирувчи тик қурилмалар етишмайди.

Кейинги вақтда моддий маблағнинг етишмаслиги баҳонасида сунъий иншоотларнинг жиҳозланиши қониқарсиз ҳолатга тушиб қолган. Жўмҳуриятимиз йўллардаги 2300 дан ортиқ кўприклар транспорт қатнови ҳавфсизлигини таъминлаш даражасига тўлиқ

жавоб бермайди. Маълумки, автомобиль ҳаракатида ҳайдовчилар кўприкларни биринчи сон ҳавфли ўтиш нуқтаси сифатида ҳисоблайдилар. Чунки кўприклар атрофида содир бўладиган автоҳалокат ниҳоятда аянчли кечганлиги кўпгина бахтсиз воқеалардан маълум. Шунинг учун кўприклар ҳолатига алоҳида эътибор бериб келинган. Лекин шуни афсус билан қайд қилиш керакки, йўллардаги мавжуд кўприкларнинг 1700 тасида транспорт воситаларини тўсиб қолувчи тўсиқларнинг баландлиги белгиланганидан паст ёки умуман йўқ. Мингдан ортиқ кўприкнинг ўтиш қисми, йўлнинг қатнов қисмидан тор.

Кейинги вақтда, автомобиль назорати ҳодимларининг маълумотларига қараганда, автоҳалокатлар кўпроқ аҳоли яшайдиган жойлардан ўтган йўлларда содир бўлаётган экан. Чунки шаҳар ва қишлоқларда ўч мингдан ортиқроқ қорраҳаларда пиёдалар ўтувчи йўлларга етишмайди. Кўпгина жойларда асосий йўл чеккасида пиёдалар учун махсус йўлакларнинг қурилгани ҳам йўл-транспорт ҳодисаларининг сони ортиб боришига сабаб бўлаётир. Шунингдек, йўлларимизда 2900 та автобус бекатлари, 2600 та умумий транспорт воситалари тўхташ жойлари қурилишига зарурият бор.

Юқорида қайд қилинган рақамлардан қўриниб турибдики, йўлларимиз аҳолини яхшилаш, ҳайдовчи ва йўловчиларнинг ҳавфсизлигини таъминлаш, ривожланган мамлакатлар даражасидаги йўллар тизимини бунёд қилиш учун катта ишларни амалга ошириш зарур. Бунда йўлларга мутасадди ташкилотларнинг ишга масъулиятини қучайтириш зарур. Айниқса, янги ташкил этилган Ўзбекистон Автобил йўллари қуриш ва фойдаланиш давлат—акционерлик концерни ишга янгича ёндошиши керак. Чунки жўмҳуриятимиздаги автомобиль йўлларининг асосий қисми шу концерннинг идоралари томонидан назорат қилинади, таъмирланади. Шунингдек, мавжуд йўлларнинг 32506 қақирими турли вазирикларга ва қорхоналарга, жумладан, қишлоқ ҳўжалиги, сув ҳўжалиги вазирикларига, маҳаллий ҳокимликларга ҳамда жамоа ҳўжалиқларига қарашлидир. Амалда шу ташкилотлар янги йўллар қуриши, эски йўлларни таъмирлаши, йўлларнинг техник жиҳозларини назорат қилиши лозим.

Аммо йўллар учун ажратилаётган маблағнинг ниҳоятда камлиги, техник воситаларнинг етишмаслиги, масъул идораларнинг ўз вазифаларига панжа орасидан қарашлари натижасида йўлларимиз хароб ҳолатга тушиб қолаётир.

Юқорида қайд этилган ҳолатлар йўл қатнов ҳаракатида ҳавфли вазиятни вужудга келтираётир. Чунки йўл ҳаракатида ҳавфсизлиқни таъминлаш бевосита йўлнинг ҳолати билан боғлиқдир. Айниқса, йўлнинг техник анжомлар билан жиҳозланиши, ҳаракат қатнов қисмларининг транспорт воситалари ва пиёдаларнинг ҳаракатланишига мос келиши, мавжуд қурилмаларнинг, яъни тезлик минтақасига ўтиш жойи, ёритгичлар, автобус бекатлари йўл муҳандислик талабларига жавоб бериши зарур. Агар шулар лозим даражада бўлмаса, турли кўнгилсиз ҳодисаларнинг юз беришига сабаб бўлади. Масалан, Давлат автомобиль назорати идоралари томонидан ҳар йили ўртача мингдан ортиқ айнан йўлнинг қониқарсиз ҳолати сабабли ўз берган йўл-транспорт ҳодисалари қайд этилади. Бу қўрсаткич умумий йўл-транспорт ҳодисаларининг 5—6 фоизини ташкил қилади. Кўпгина, бахтсизлик билан тўғайдиган ҳалокатлар қуйидаги асосий сабабларга кўра кўпроқ содир этилар экан: йўлнинг яхмалак ҳолатида 10—12 фоиз, йўлларнинг пиёдалар йўлаклари бўлмаган қисмларида 11—13 фоиз, йўлнинг нотекис ҳаракат қатнов қисмида 8—9 фоиз, зарурий йўл белгилари

йўқ жойларда 8—10 фоиз, йўлнинг электр чиқоқлари билан ёритилмаган қисмларида 9 фоиз...

Қониқарсиз йўл шароитининг ҳалокатга таъсирини, ҳақиқатдан ҳам ҳодиса шу сабабли содир бўлганлигини барча автомобиль назорати ҳодимлари ҳар доим ҳам тўғри баҳолай олмайдилар. Улар кўпинча воқеанинг асл сабабини аниқлаш ўрнига ҳайдовчинини айбдор қилиб қўядилар. Умуман, ДАН ҳодимлари нафақат транспорт ҳаракати қатновини, балки йўлнинг ҳолатини ҳам назорат қилишлари лозим. Лекин афсуски, ҳали бирорта ДАН ҳодимининг йўлнинг носозлигидан шикоят қилиб масъул ташкилотларга борганини эшитмадик. Аср вабоси деб аталаётган автоҳалокатлар сони эса йўлларнинг носозлиги туфайли янада ортиб бораётир. Ҳатто ривожланган хорижий давлатларда ҳам носоз йўллар туфайли содир бўлаётган бахтсиз ҳодисалар жамоатчилиқни ташвишлантираётир. Масалан, АҚШлик мутахассисларнинг йўл-транспорт ҳодисаларини ўрганиб чиқишлари натижаларини олиб қарайдиган бўлсак, Америка йўлларидида бахтсиз ҳодисаларнинг 65—70 фоизи, гарчи улардаги йўлларнинг ҳолати ва зарур муҳандислик анжомлари билан жиҳозланиши, биздаги йўлларга нисбатан аъло даражада бўлса ҳам, фақатгина йўлларнинг қониқарсиз ҳолати сабабли рўй берад экан.

Ҳатто биз энг замонавий ҳисоблаган «Тошкент — Термиз» катта йўли ҳам камчиликлардан холи эмас. Техник жиҳозланиши жиҳатидан биринчи даражали ҳисобланган шу йўлнинг ҳавфсизлиқ учун зарур бўлган темп-бетон тўсиқлари охиригача ўрнатилмаган. Бунинг оқибатида қарама-қарши йўналишдаги транспортларнинг тўқнашуви кўпплаб содир бўлаётир.

Ҳар йили баҳор ва куз фаслларида ДАН ҳодимлари йўлга алоқадор ташкилот вакиллари билан биргаликда йўлларнинг ҳолатини кузатиб чиқадилар. Кўрик вақтида камчиликлар қайд қилиниб, бартараф этиш чоралари ишлаб чиқади. Лекин амалда жўяли бир иш қилинмаётир, қарорлар қоғозда қолиб кетаётир. Давлат транспорти ҳайдовчилари ва шахсий машина эгалари эса ҳамон йўлларнинг носозлигидан нолишмоқда. Чунки улар йўл учун мўмагина солиқ тўламоқдалар. Шунинг учун улар эътироз билдиришга ҳақлидирлар.

Ҳўш, автоҳўжалик қорхоналари ва шахсий транспорт воситасига эга бўлган шахслар тўлаётган йўл солиқларидан тушган маблағлар ўз ўрнига ишлатилаяптими? Агар автомобиль йўлларини таъмирлаш учун сарфланаётган бўлса, нега бу борада сезиларли ўзгариш йўқ? Халқимизда: «Чўпон кўп бўлса, қўй харом ўлади», деган мақол бор. Жўмҳуриятимиздаги йўлларнинг ҳам турли вазирилик ва идораларга қарашли эканлиги йўлларимизни ночор аҳволга келтириб қўймадимикан? Балки мутахассислар бу масалани йўлаб кўришиб, ўзларининг аниқ тақлиф ва мулоҳазаларини айтлар.

Мустақил Ўзбекистон аста-секинлик билан бўлсада, истиқбол сари қадам ташлаётир. Барча вилоятларда кўпплаб саноат қорхоналари қуриляётир. Ушбу саноат қорхоналаридан ишлаб чиқаришнинг юксалиши ҳам бевосита йўлларга боғлиқ. Қолаверса, юртимизнинг ободончилигини ҳам йўлларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Шундай экан, янги йўллар қуриш, мавжудларини талабга жавоб берадиган даражада таъмирлаш давримизнинг долзарб вазифасидир. Сафарга отланган йўловчи: «Йўлингиз беҳатар бўлсин», деймиз. Йўлларимиз саз ва раван бўлса, албатта йўлимиз беҳатар бўлғай.

Абдураззоқ КАРИМ

XIX асрнинг иккинчи ярмида Туркистонга янги зулм ўтказиш ташкилотчиси чоризмнинг кириб келиши, ўзларининг маҳаллий эолимлари ва ситам-корлари жабридан эзилётган халқ учун дард устига чипқон бўлди. Азалдан адолатпарвар, диёнатли, мўмин-қобиллик руҳида тарбияланган Туркистон халқлари босқинчиларнинг риёкорликларини, айёрликларини, талончиликлари ва бошқа қабих хислатлари моҳиятини дастлаб тўлиқ тушуниб етмадилар ва кўпинча босқинчилик ҳаракатларига бефарқ қарадилар. Чор ҳукумати Туркистонни босиб олгунга қадар Шимолий Кавказ, Кавказ орти ва бошқа элларни босиб олиб, талончиликда катта тақриб-ба орттирган эди. Бироқ бошқа юртларда уларни дономо ногаҳоний қасос ўқи таъкиб қилиб юрганлиги учун ўзларини эркин ҳис этмиша олмаган. Шунинг учун ҳам босқинчилар Кавказда таҳлика остида яшашиб, ҳадеб маҳаллий аҳоли жингига тегишдан ўзларини тийдилар.

Туркистон халқлари эса соддалик ва оққўнгил-лилик қилиб панд еганлар. Улар бу ерда ўзларини ниҳоятда эркин сезишган. Босқинчиларнинг уларга нисбатан юритган мустамлакачилик, миллатчилик ва менсимаслик сиёсати, ўлканинг иқтисодий ва маданий тараққиётига тўқинлик қилиши ҳақли равишда маҳаллий аҳоли ўртасида норозилик кучайишига олиб келди. Оқ подшо маъмурлари маҳаллий амалдорлар ва бойларнинг маълум қисмини ўз томонига оғдириб олиб, халқни биргаликда талаш озолик курашларини авж олдирди. Чоризмга қарши қўзғолон дастлаб Қозоғистон минтақасида бошланди. Маълумки, қозоқ ерлари руслар томонидан илгарироқ босиб олинган бўлиб, бу ерда озолик кўтариллишлари илгарироқ бўлиб ўтди. Масалан, Сирим ботир қўзғолони [1783—93 йиллар], Жуполим Тиланчи қўзғолони [1822—23 йиллар], Исатой Тоймон қўзғолони [1836—38 йиллар], 1856 йилги Сирдарё виллоятида Жонхўжа Нурмуҳаммад қўзғолони шулар жумласидандир. Масалан, Жонхўжа Нурмуҳаммад қўзғолонининг бошланишига чоризмнинг русларни Туркистонга кўчириб келтириш, уларга маҳаллий аҳоли ерларини тортиб олиб бериш сиёсатидан ва чор маъмурларининг ўз-бошимчалик билан қўшимча солиқ йиғишга киришишлари ва уларнинг гумаштаси таржимон Аҳметовнинг ўзига қўшимча ҳақ олишга тиришиши сабаб бўлди.

Овул оқсоқоли Жонхўжа овулдошларини ноқонуний солиқларни тўламасликка чақиради. Бошқа овуллардан ҳам оқ подшо сиёсатидан норози бўлган қозоқлар унинг атрофига тўпланишди. Уларнинг сонин 5000 кишига етади. Улар Ғазали аҳоли пунктига юриш бошладилар. 1857 йил январ ойида Оренбург генерал-губернатори Перовский қўзғолончилар ҳаракатидан хавотирланиб, уларга қарши Фитингов отрядини юборган. Қўзғолончиларга Эрмуҳаммад Қосимов бошчилигида қозоқ феодаллари ҳам ўз гуруҳлари билан қарши чиқишиб, русларга ёрдам беришган. Қўзғолончилар сон жихатдан кўпчиликини ташкил этишларига қарамасдан ёмон қуролланганликлари, жанг қилиш тактикасини билмаганликлари ва ўзаро аҳиллик бўлмаганлиги учун мағлۇбиятга учрадилар...

Туркистон халқларининг мустамлакачилик сиртмоғига илинишларига хонликлар ўртасидаги ўзаро низолар, иқтисодий-иқтисодий тушқунликлар ва халқ оммасининг сиёсий тарқоқлиги сабаб бўлган эди. Хонларнинг калтафаҳмликлари, уларнинг атрофидаги маъмурларнинг тубанлик ботқоғига ботганликлари, қийналашиб келаётган фалокатнинг ўз вақтида олдини олиш имконини бермади. Натижада улар бундан усталик билан фойдаландилар. Масалан, XIX аср ўрталарида руслар Сирдарё бўйларига келиб, қалъа қура бошлаганларида ватан тақдирини учун қайғурган баъзи ватанпарвар кишилар Бухоро амири Насруллонинг бегоналарини бу ерлардан ҳайдаб юборишини, бўлмаса улар янада кўпроқ бостириб киришлари мумкинлигини огоҳлатишган эдилар. Урта Осиё хонлари ичида энг қудратлиси бўлган амир Насрулло уларни ҳайдаб юборишга имкони бўлган ҳолда бунга эътибор бермади. Унинг ўрнига тахтга ўтирган амир Музаффар аста-секин бостириб келаётган душманларни тўхтатиш ўрнига Қўқон хонлигига қарши юриш қилишга тайёргарлик қура бошлади. Аҳмад Доинининг ёзишича, мамлакат

фидойилари амирдан Қўқонга қарши юришни тўхта-тиб босқинчилардан Тошкентни ҳимоя қилишни илтимос қилишган. Шунда амир уларга қараб: «Тошкентга қандайдир чор навқари бошчилигида тўда ҳужум қилибди. Менинг навқарга қарши жанг қилишим уятдир. Агар мен уларга қарши урушсам, тўппатўғри Масқонга юриш бошлайман, деган экан. Бундан кўринадики, амир Музаффар ўз табиатида кўра калтабин ва дунёқараш чегараланган киши бўлиб, у ҳатто Россия ёки Москва ҳақида дурустроқ тасаввурга ҳам эга бўлмаган.

Туркистон хонлари, маъмурлари хавфли душман олдида қанчалик ожиз ва нотавон бўлиб қолишмасин, халқ ўз ватанларини ҳимоя қилишга астойдил киришди. Масалан, Тошкент чоризм томонидан эгалланган, оқсоқоллар қаршилик кўрсатиш бефойда эканлигини тушуниб, таслим бўлганликларини маълум қилишди. Аммо оддий халқ бунинг ҳазм қилмасдан жангин давом эттирган. Улар ойболталар билан қуролланиб, бутун бир ротага қарши ташла-

томондан 16 киши оғир яраланди». Шаҳар эгалланган аҳоли қаттиқ жазоланган.

1868 йили чор қўшинларининг Зирабулоқ яқинида амир Музаффар қўшинлари билан жанг қилаётганлигидан фойдаланган Самарқанд аҳолиси қўзғолон кўтарди. Қўзғолончиларга атрофдаги туманлардан найманлар, қорақалпоқлар, хитой-қипчоқлар, қирқжўзлар, Шаҳрисабз ва Китоб бекликларидан Жўрабек ва Бобобек бошчилигида жами 20 минг киши ёрдамга келади. Аммо ҳимоячиларга қатъий дастур асосида ва бир марказдан туриб раҳбарлик қилинмади. Айниқса амир Музаффарнинг енгиллиб Қизилқумга қочганлигини ва уларнинг Самарқанд сари йўл олганликларини эшитган Жўрабек ва Бобобекларнинг ўз қўшинлари билан Самарқандни ташлаб кетишлари ҳимоячилар ҳаракатида бўлинишни вужудга келтирди.

Улар шаҳарга бостириб киришгандан кейин ҳам уч кун жанг бўлган. Рассом Верешчагин хоти-рларида, босқинчилар қийин аҳволда қолган пайтла-

ОЗОДЛИК

ЙЎЛИДА

ЖОННИ ТИККАНЛАР



нишган, найзаларга рўпара келишса-да, шафқат сўрашмасдан қурбон бўлишган. Уларнинг жасоратини генерал Черняев ҳам тан олган. У ўз ҳисоботида «Кичик-кичик гуруҳлар кўчаларда, чорраҳаларда астойдил қаршилик кўрсатдилар. Ҳар бир қадами найзалар билан олишга тўғри келди, фақат шундан кейингина кўчалар тозаланди», деб ёзади.

1866 йили Хўжанд халқи ҳам ўз шаҳарларини босқинчилардан қаҳрамонларча ҳимоя қилдилар. Бошқа жойлардан ёрдам келмагандан кейин тенгсиз жангда 2000 кишидан акраган ҳимоячилар таслим бўлдилар. Шундан кейин босқинчилар Жиззах сари йўл олдилар ва бу ерда ҳам қаттиқ қаршиликка дуч келдилар. Шаҳар мудофаасида Бухоро амирлигининг қўшинлари ҳам иштирок этганлар. Найзабозлик жангида қўшинлар бошлиғи тўқсоба Парвоначи Оллоёв ва унинг 15 ёрдамчиси ҳам ҳалок бўлишган. «Ҳимоячиларнинг бир қисми,—деб ёзган эди генерал Романовский,—ҳалок бўлишлари муқаррар эканликларини билишган кичикроқ порох омборини портлатиб юбордилар. Натижада бизнинг

рида Кауфманнинг тўхтовсиз чекканлигини ва фақат шафқатсиз оҳанда «отилсин» деб такрорлаганини ёзади. Тошкентдан русларга мадад келгандан кейингина улар ғолиб чиқишди ва шаҳарга катта талофат етказишди. «Биз қаердан ўтган бўлсак,—деб ёзади Верешчагин,—орқамиздан тутун бурқсиб кўтариларди». Шунинг учун ҳам уларга «шаҳарга ўт қўювчилар» деб ном беришган. Жангда ҳар икки томондан ҳам кўплаб талофат берилди. Қўзғолон бостирилган, ватан ҳимоячиларидан 19 киши ўлимига ҳукм қилинди ва яна шунча киши Сибирга сургун қилинди. Босқинчилар биринчи марта Самарқандда катта талофат кўрдилар. Душманлардан 275 киши ўлдирилди ва ярадор қилинди.

Босқинчилар жазо чораларини ҳар қанча кучайтиришларига қарамасдан озолик ҳаракатлари тўхтамади. Кейинги ҳаракат маркази Фарғона водийсига кўчди. Бунга аҳолининг маҳаллий ҳукмдорлар сиёсатидан норозилиги сабаб бўлди.

Чор аскарлари Тошкент, Хўжанд, Самарқанд ва бошқа шаҳарларни эгаллашган, Қўқон хонлигини тугатиш

ҳаракатиға тушдилар. Қўқон хони Худойёрхон ношуд ва қўрқоқ бўлганлиги учун, ватан ҳимоясига аргизулик бирор тадбир кўра олмади. У 1868 йили чоризм билан сулҳ тузиб, амалда Россияға қарам бўлиб қолди. Худойёрхоннинг иттифоқорлиги, мутелиги омманинг ғазабини кўзғатди. 1873 йили хоннинг зулми ва субутсизлигига қарши халқ кўзғолон кўтарди.

1873—1876 йилларда кўтарилган ва Исҳоқ Ҳасан («Пўлатхон» номи билан) бошчилик қилган бу кўзғолон чор Россияси ва Худойёрхоннинг турли солиқларидан иқтисодий-иқтисодий аҳолини оғирлашган Нанай ва Косон қишлоқлари аҳолиси ҳамда шарият қоидаларини бузилаётганлигидан норози бўлган руҳонийлар ва зиёлилар иштирокида бошланди. Пўлатхон ва унинг атрофиға тўпланган 300 га яқин киши билан Наманган ва Косон беклари ўртасида бўлган тўқнашувда ғолиб чиққан унинг сафи янада кенгайди. Худойёрхон кўзғолончиларга қарши қўшин юборди. Мунтазам қўшинларга қарши жангда яхши қуrollанмаган, тажрибасиз кўзғолончилар енгилмишди ва катта талофат кўриб Чотқол тоғларига чекинишди.

Худойёрхон сиёсатидан норози бўлган саркардалар—Абдурахмон Офтобачи Исо Авлиё, Холназар Додхо ва хоннинг катта ўғли Насриддинбеклар ўзаро келишиб, Худойёрхон ўрнига укаси Султон Муродбекни хон қилиб кўтариш мақсадида кўзғолончиларга қўшилдилар. Кўзғолончилар сафи кўпайгач, қайта ҳужумга ўтдилар ва Уш, Андижон, Асака, Наманган атрофларини эгалладилар. Вазиятнинг бу тарзда кескинлашганидан чўчиган Худойёрхон бойликларини 40 га яқин араваға юклаб Хўжандга қочди. У ердан Тошкентга юборилди.

Қўқон тахти бўшаб қолгач, Абдурахмон Офтобачи ва унинг тарафдорлари Пўлатхонни тахтга ўтказишга журъат этмай, Насриддинбеки хон қилиб қўйдилар.

Тахтга ўтирган Насриддинбек ва унинг ҳомийси Абдурахмон Офтобачи кўзғолончиларга ҳиёнат қилдилар. Улар Туркистон генерал-губернаторига хат ёзиб, ундан мадад сўрадилар. Бундай сўровни кутиб турган Кауфман тезда мажо отрядини юборди. Кўзғолончилар жангда катта талофат кўриб Маҳрам қалъасига чекиндилар.

1875 йил охирида Пўлатхон 80 мингга яқин кўзғолончилари билан Наманганга йўл олди. 1876 йил бошида кўзғолончилар душманларга қарши жангда енгилдилар. Пўлатхон 5 минг жангчи билан Уққоронга чекинди. 1876 йили 19 февралда махсус жазо отрядлари Пўлатхон қароргоҳини сотқилар ёрдамида аниқлашиб, тўсатдан ҳужум қилдилар ва уни қўлга туширдилар. У 1876 йили 29 февралда Марғилонда осиб ўлдирилди.

Ватан озодлиги учун, эл дардиға малҳам бўлиш учун нафақат эриқлар, балки аёллар ҳам жонларини фидо қилишга тайёр бўлишган. Шулардан бири Пўлатхон кўзғолончи қатнашчиси Зиннатондир (Қўрбонжон додхо). У кўзғолонда ўғиллари Абдуллабек, Маҳмудбек, Ҳасанбек ва Ботирбеклар билан бирга шайроқ етди.

Ешлиги тоғларда ўтган Қўрбонжон жуда гўзал, жўмард ва моҳир чавандоз бўлган. У биринчи эрдан кўнгли тўлмай ажрашгандан кейин унинг доврўғини эшитган Андижон ҳокими Олимбек унга совчи қўйиб, уйланди. 1861 йили Олимбек Қўқон хонлигида фитна кўрбони бўлгач, Қўрбонжон хонлик сиёсатиға қарши чиқа бошлади. Унинг норозилиги Уш ноиб бўлиб турган ўғай ўғли Жоркинбой руслар томонидан ўлдирилгач, ошқора душманликка айланди. Қўрбонжон додхо Пўлатхон кўзғолонининг фаол иштирокчисиға айланди. Кўзғолон бостирилгандан кейин Қўрбонжон додхо таслим бўлмасдан ўғиллари билан асосий тоғ йўллари эгаллаб босқинчиларға қарши курашди. 1876 йили 25 апрелда унинг қўшинлари Янгиариқ мавзесида Скобелев отрядиға қаттиқ зарба берди. Бироқ кейинги жангда хонлик туфайли мағлубиятға учраб Қашқарға ўтиб кетган. Лекин у Уш билан алоқасини узмаган. Олойд эса вазият нотинч бўлиб, Қўрбонжон додхонинг хоҳлаган пайтда қайтиб келиши мумкинлигидан чўчиган Скобелев унинг билан сулҳ тузиш мақсадида майор Ионов деган қимсани унинг олдиға жўнатади. Бироқ Қўрбонжон додхо уни ўзини тенг кўрмай қабул қилмайди. Шундан кейин Скобелевнинг ўзи учрашишға мажбур бўлади. Энди жанг қилиш бейфойда эканлигини тушуниб етган Қўрбонжон додхо барча кўзғолончиларға озодлик бериш шарти билан сулҳға рози бўлади. Шундан

кейин у умрининг охиригача тинч яшаш шартига амал қилади. Қўрбонжон додхо 1907 йил 1 февралда 96 ёшида вафот этган. У ўшдаги «Сари мазор» қабристонига дафн этилган.

Фарғона водийсида босқинчиларға қарши кўтарилган ирқ кўзғолонлардан бири Дўкчи эшон (Муҳаммад Али) кўзғолондир. У 1856 йили Чимён қишлоғида тўқувчи қосиб оиласида туғилган. Оиласи 1866 йили Мингтепа қишлоғиға кўчиб келгач, Муҳаммад Али Султонхон эшон хизматиға кирган. Унинг зеҳни, ақл-заковати ва эътиқодидан мамнун бўлган Султонхон эшон уни чуқур билим берган. Султонхон вафотидан кейин Муҳаммад Али унинг ишини давом эттириб, ислом тарғиботчиси сифатида катта обрў қозонади. У Мингтепада ҳашар йўли билан мадраса қурдиради, халқдан тўпланган даромад ҳисобиға 442 таноб ер сотиб олиб, мадрасаға вақф қилиб беради. Бундан тақрибан 8 таноб бог, 2 та теғирмон, 4 та обжувоздан келган даромад камбағалларға бўлиб берган. Унинг халқни аҳилликка ундовчи панд-насиҳатлари, беморларни даволаши ва муҳтожларға ҳолатбарорлиги катта шухрат келтирди.

Халқ аста-секин Муҳаммад Алидан чор амалдорлари ва маҳаллий маъмурларнинг зулмиға қарши ҳимоя излаб бора бошлади. 1876 йилги кўзғолонда енгилган аламзадалар ҳам унинг атрофида тўплана бошладилар. Уз навбатида Дўкчи эшон инсофли, адолатли кишиларни қозиликка-оқсоқликка тавсия қилиб озми-кўпми аҳоли ўртасида адолат ўрнатишға интилган. Аста-секин у бутун водий туманлари билан алоқа ўрнатиш имконига эга бўлди. Маҳаллий аҳоли фаолиятини қоралаб ёзувчи П. Н. Сальковнинг ёзишича, Мадали эшон олдиға атроф туманлардан деярли ҳар қуни махсус кишилар келишар ва махфий суҳбатлар ўтказишар эди. Қўрбонжон додхо ўғиллари ҳам у билан алоқа ўрнатишган.

1898 йили май ойида маълум тайёргарликдан кейин Марғилон уездининг Қашгар ва тоғик қишлоқларидан 600 га яқин деҳқонлар Дўкчи эшон раҳбарлигида Андижон сари йўл олдилар. Йўлда уларға Қорақўрғон, Уқчи, Дархон, Кўнчи, Қайирма, Дон қишлоқлари одамлари ҳамда Муҳаммад Зулул раҳбарлигида 200 андижонлик кўзғолончиларға қўшилдилар. Кўзғолончиларнинг умумий сони 2000 кишиға етди. Улар 500 кишидан бўлинишиб, бир қисми Андижонга, бир қисми Уш, яна бир қисми Марғилон сари йўл олдилар.

18 май қуни тонг пайтида кўзғолончиларнинг бир қисми Андижон гарнизони лагерига, бир қисми гарнизоннинг ўзига ҳужум қилиб, 22 солдатни ўлдирдилар, 18 тасини ярадор қилдилар. Бироқ чор қўшинлари сиқувидида чекинишға мажбур бўлдилар.

Кўзғолончилар жангға яхши тайёргарлик кўрганлар. Аввало 2000 кишилик кўзғолончиларни Мингтепадан Андижонгача масофани босиб ўтишганин душман сезмаган. Иккинчидан Марғилонга ҳужум галаба келтирмаслиги мумкинлигини сезишиб, нисбатан четда жойлашган Андижон гарнизонини босиб олишни тўғри режалаштирганлар. Бироқ тажрибасизлик, орадан чиққан икки юзлаамачилар ва хонилар туфайли кўзғолон галаба келтирмади. Мадалихон гуруҳи чекинишға мажбур бўлди. Кейинчалик, икки маҳаллий сотқин мўмай муқофот эвазига Дўкчи эшонни тутиб беришган. Чор маъмурлари судда Дўкчи эшондан: «Нега халқни кўзғолонға кўтардинг!» деб сўраганларида, уни кўзғолон кўтаришға Россия Туркистонни босиб олгандан кейин бу ерда авж олган ахлоқсизлик, фоҳишабозлик, ароқ-хўрлик, ҳар хил бекорчи ўйинлар ва шарият қоидаларининг оёқости қилинаётганлиги сабаб бўлганлигини айтган.

Кўзғолончилар устидан давом этган қарийб уч ойлик судда дастлаб 800 киши сўроқ қилиниб, 440 дан зиёд киши жавобгарликка тортилган. Шундан 360 га яқин кишини отишға ҳукм қилинган эди. Лекин чор маъмурияти халқнинг ғазабидан қўчиб, отиш ҳукмини сўргун билан алмаштирди.

1898 йил 11 июнда Андижонда бўлган судда Мадали эшон ва унинг беш сафдоши ўлимға ҳукм қилинади. 350 кишидан 15 таси умрбод, қолганлари 10 йилдан 20 йилгача муддатға Сибирға сўргун қилинади. Чор маъмурлари Андижон аҳолисидан қаттиқ ўч олдилар. Оқ салпа ўраган, мулланамо кишилар, зиёлилар қатагон қилинди.

Кўзғолоннинг мағлубиятға учрашининг асосий сабаблари унинг оммавий тус ола олмаганлиги, кўзғолончиларнинг аниқ дастурлари ва мақсадлари йўқлигида, шунингдек маҳаллий аҳоли юқори таба-

қаларининг кўзғолончиларни қўллаб-қувватламаганликларида эди. Кўзғолон бостирилган бўлса-да, у исзиз йўқолмади. Андижоннинг шимолий қисмида Фозилбек раҳбарлигида 100 га яқин киши иштирокида Асаканинг Қизилоёқ, Лабгардон ва Каттақадм қишлоқларида Эшматхўжа бошчилигида кўзғолонлар бўлиб ўтди. Орадан бир йил ўтгач Фарғона водийсида янги кўзғолонлар бўлиб, кўзғолончилар маъмурий бинолар ва полиция участкаларини ёқиб юбордилар.

Туркистон халқлари ҳаракатларидан бири 1892 йили Тошкентда бўлиб ўтган «Вабон» кўзғолони эди. Кўзғолоннинг бошланлишға сабаб, Тошкентда 2000 га яқин кишининг ёстиғини қуритган вабо касали қарши эмлаш, уни тарқатмаслик учун чор ҳукумати жорий этган тартиб-қоидаларни бажаришда Матёқуб оқсоқол йўл қўйган адолатсизликлар, ўзбошимчаликлар сабаб бўлди.

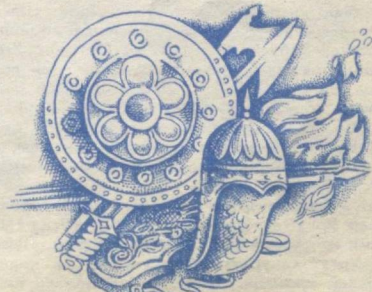
Шаҳарда қабристонлар ёпиб қўйилиб, ўлганларни бошқа жойға олиб бориб кўмишға мажбур этилган. Шаҳарда ўликлар қўйилиб, кўмишға руҳсат олиш учун 3—4 кунлаб вақт кетган. Бундан ғазабланган шаҳар аҳолиси шаҳар бошлиғи Путинцевдан оқсоқолни жазолашни талаб қилишган. Рад жавобини олишгач кўзғолончилар Путинцевни қаптаклашган. Шу вақтда етиб келган губернатор Гродеков бошлиқ солдатлар кўзғолончиларни ўққа тутган. Маълумотларға қараганда, 10 га яқин киши ўлдирилган. Шаҳар марказидан Эски шаҳар сари қочган кўзғолончиларнинг бир қисмини солдатлар Анҳорға чўктирганлар. Кейинчалик сувдан 80 га яқин кишининг ўлиги топилган. Кўзғолончиларнинг қолганлари кечқурун қайта тўпланишиб Матёқуб ҳовлисиға ўт қўйишган. Эртаси қуни кўзғолон бостирилиб 200 га яқин киши сўроқ қилинган, 60 киши судға берилган. Суд 8 кишини ўлимға, 3 кишини сўргунға, 17 кишини турма жазосиға ҳукм қилган.

Тошкент кўзғолонининг асосий сабаби меҳнаткашларнинг оғир аҳоли, шаҳар маъмурларнинг ўзбошимчалик билан ўз лавозимларини суниестемол қилишлари, махсусотлар таннарихнинг тўхтовсиз ошиб боришида эди.

XIX асрининг сўнги чорағида Туркистонда кўтарилган халқ озодлик ҳаракатлари босқинчи маъмурлар томонидан шафқатсиз бостирилган. Кўзғолон қатнашчиларидан 3000 киши суд қилиниб, 347 киши осиб ўлдиришға ҳукм қилинган. Бироқ вазиятнинг мураккаблашиб кетишидан қўрққан чор амалдорлари 51 кишини қатл эттириб, қолганларини узоқ муддатларға сўргунларға жўнатишган. Кўзғолончиларнинг ер-мулклари мусодара қилиниб, ўзлари доимо таъқиб остида яшашға мажбур бўлишган.

Туркистон халқлари мустамлақачилар келтирган азоб-уқубатлар иқтисодий, иқтисодий ва миллий зулмларға қарши доимо норозилик курашлари олиб бордилар. Афсуски бу курашлар барча вилоятларда бир вақтда кўтарилиб оммавий тус олмади. Кўзғолоннинг ягона маркази ва аниқ мақсадин кўзлаган бошқарувчи ташкилоти йўқ эди. Кўзғолончиларда қуrollанб етишмас, уларнинг кўпчилиги оми кишилар бўлиб, жанг қилиш усулларини ҳам билмас эдилар. Натижада халқ кўзғолонлари енгилди. Бироқ бу кўзғолонлар исзиз, самарасиз кетмади. Туркистон халқлари аста-секин ўзаро яқинлаша ва жипслаша бошладилар, уларнинг иқтисодий ва сиёсий тафаккурлари шакллана бошлади.

Нуриддин МУСАЕВ,
Басриддин КАРИМОВ,
Тошкент Давлат Техника Дорилфунуни
доцентлари



Ургут чинорлари

Мен яқинда Ургутга бориб, табиатнинг бир ажойиб сирини синаётидан ҳайратга тушдим. Минг йиллик чинорлар кўкка бўй чўзган. Ҳар бир кекса чинор илдизидан ўнлаб чинорлар униб чиқаверган-униб чиқаверган... Шундоқ тоғ бағридан ҳаётбахш чашма қайнаб оқмоқда. У чашма ёнидаги ҳовузда балиқлар эмин-эркин сузиб юришибди. Бу ерга зиёратга келган одамлар уларга меҳр билан тикилишади.

Кўёш ҳаммаша бу заминга ажиб бир тароват билан нур таратади. Ургутнинг ҳавоси соф, муссаффо, ҳузурбахш. Одамлари меҳрибон, камтар ва жўмард. Кўчалари тоза, озода. Бинолари раста-раста, бежирим, чиройли маҳобатли ва кўркем. Эртақлар олами-ни эслатади кишига.

Хуллас, мен Ургутга бориб кейинги пайтлардаги улкан ўзгаришлардан лол қолдим. Бу катта ишларнинг ишбошиси, халқ ноиб, Ургут тумани ҳокими Улмас ака Маҳмадмуродов билан суҳбатлашдим:

— Утган йили Президентимиз Исроҳ Каримов туманимизда бўлдилар, — дея гап бошлади у киши. — Ҳурматли меҳмонни Ургутнинг табиати, кейинги йилларда миллий меъморчилик усулида тикланган маъмурий бинолар, уй-жойлар ғоят қизиқтирди. У киши умумхалқ ҳашари билан қурилиш ва ободончилик бўйича кенг кўламда олиб борилаётган ишларимизни маъқулладилар. Жумладан, шифохоналар, мактаблар ва мактабгача тарбия муассасалари қурилишига эътиборни кўпроқ қаратиш зарурлигини таъкидладилар.

Аслида туманимиз раҳбарлари ва барча аҳолисининг мақсад ва мудоаолари ҳурматли Президентимизнинг истак-хоҳишларига ҳамоханг. Ортиқча обод қилиш, фуқаролар турмушини яхшилаш асл мақсадимиздир. Бу борада кейинги икки йил ичида кўп иш қилинди. Утган йилнинг ўзида қирқ бешта масжид ишлай бошлади. Қўрбон ва Рамазон ҳайитлари намозини ўқийдиган намозгоҳ, ун ойда ҳар бири 10 миллион ва 16 миллион пишпик гишт тайёрлайдиган иккита гишт заводи фойдаланишга топширилди. Бир ой муқаддам туманимизда иккинчи асфальт заводини ишга туширдик. Сут-қатиқ заводи, қандолат маҳсулотлари ишлаб чиқадиган иккита цех, кўплаб чойхоналар, ошхоналар, савдо дўконлари, меҳмонхона, ҳаммом, шифохоналар қурилди.

Уч ой муқаддам туманимизда яхши бир тадбирга қўл урдик. Ҳафтанинг ҳар душанбасида ҳўжалик раҳбарлари, ишлаб чиқариш корхоналари, ташкилотлар бошлиқлари билан автобусга тушиб, битта жамоа ёки давлат ҳўжалиги ҳудудини айланиб чиқамиз. Жойларда амалга оширилаётган қурилиш, ободончилик, аҳолининг ижтимоий таъминоти, деҳқончилик масалаларини ўрганамиз. Кечкурун ақун қиламиз. Баъзи ҳўжаликлардаги ишларни кўриб кўнгилмиз қувонса, баъзиларида раҳбарнинг совуққончилигини кўриб ҳаҳлимиз чиқади. Шундай раҳбарларга ҳеч қандай чора таъсир қилмапти. Раҳбарга раҳбарлик қобилиятини ҳудуднинг ўзи берсин экан.

Шаҳардаги идоралар, сой, йўллар атрофини тош ва гишт билан безаш, намозгоҳ, тошдан тикланган иккита болалар боғчаси биноси лойиҳаларини, мактабни бўлмасини, шахсан ўзим ишлаб чиққанман. Чунки вазифам мени меъморчилик илминдан ҳам хабардор бўлишга мажбур қилди. Шаҳарни ободонлаштиришга оммавий равишда киришганимиздан кейин бу ишга тажрибали меъмор Ҳошим Маҳмаднёров жалб қилинди. У тайёрлаган лойиҳа асосида биноларни халқ ичидан етишиб чиққан усталар — Уста Аслам, Уста Жалол, Уста Ҳайдарлар тиклашди. Ҳозир шаҳримизнинг қиёмаси бекиёс даражада ўзгарганлигини фуқароларимиз ҳам, сулув масканимизга ташириб буюрган меҳмонларимиз ҳам тан олмақдалар.

Наврўз тантаналарига ҳар йили бутун вилоятдан одамлар Ургутга келишади. Чунки Ургутда Наврўз байрами жуда қизиқарили ўтади. Назаримда Наврўз фақат Ургут ва ургутликлар учун кашф қилинган байрамдай туюлади. Чунки, уни тантанали нишонлашга туманимиз табиатининг ўзи бизга ўзгалар

ҳавас қиладиган шароитни яратиб берган. Ҳар йили 21 март куни денгиз сатҳидан қарийб икки минг метр баландликдаги Тўпхона тепалигида 30—35 минг киши сифадиган майдон тўлиб-тошади. Ҳамма чойхонаю ошхоналаримиз, савдо дўконларимиз шу куни сайилгоҳга кўчирилади. Бу ерда турли спорт ўйинлари, қўчқор, ҳўроз уриштиришлар, бадий халқ талантларининг жозибали чиқишлари уюштирилади. Ўнлаб дошқозонларда сумалак ва кўкатли сомсалар тайёрланади. Буларнинг ҳаммаси сайил иштирокчиларига бепул ниҳом этилади.

Кейинги йилларда Президентимиз Фармони асосида Рамазон ва Қўрбон ҳайитлари ҳам зўр шод-хуррамлик билан байрам қилинмоқда. Бунақа қадимий анъаналарни чиройли ўтказиш учун миллий меъморчилик қондалари асосида маҳсус иншоот тикланди. Келинлар, гулчилар конкурслари ўтказиш ҳам фуқароларимизнинг сеvimли анъанасига айланган. Наврўз ва тўйларимизда албатта улоқ чопилади. Бу сеvimли тadbирни ташкилий жиҳатдан пухта тайёргарлик билан ўтказиш ҳўжаликлари-миз бошқарувлари раислари зиммасига юклатилган.

Яхши яшашни билган киши, унумли ишлашни ҳам уддалай олади. Бизнинг туманимиз меҳнаткашлари ҳақида ҳам бемалол шундай дейиш мумкин. Яширмайман, туманимизда яшовчи ақсарият одамлар ўзига тўқ, бой ва бадавлат. Ота-боболаримиз: «Меҳнатнинг тағи роҳат» деган ажойиб нақлни бежиз айтмаганлар-да.

Масалан, туманимиз пиллакорлари ўтган йилда 5050 кути пилла курти парвариш қилиб, давлатга 280 тонна сифатли саноат хом ашёси сотдилар. Туманимизда ҳар кути пилла куртидан 55 килограммдан қимматли маҳсулот олинди.

Озиқ-овқат, хусусан донга бўлган эҳтиёж ортиб боришини олдиндан ҳис қилган тadbиркор деҳқонларимиз тамаки майдонларини қисқартириб 5944 гектар майдонга ғалла экиб, 3702 тонналик дон хирмони бунёд этдилар. Бу борада Ҳамза номли, Бобур ва Навоий номли, «Баҳрин» жамоа ҳўжаликларида ғоят ибратли ишлар амалга, оширилди. Доннинг ҳар бир килограмм олтин билан ўлчанаётган бир шароитида бу катта ютуқдир.

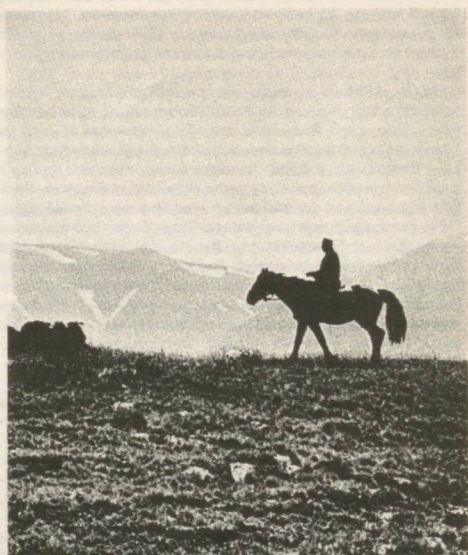
Жорий йилда ғалла экиладиган майдонларимизни юз минг гектарга етказмоқчимиз. Бу эса аҳолининг донга бўлган эҳтиёжини қисман қондиради. Туманимизда шунга яраша ун тортадиган тегирмонлар, мой ишлаб чиқарадиган жувозхоналар қурилган. Демак, ишлаган одам хор бўлмайди.

Шаҳар ва қишлоқларимизнинг қиёмаси кескин ўзгараётганлиги, қурилиш кўламининг кенгайганлиги қишлоқларимизда ёрдамга муҳтож оилалар йўқ, деган гап эмас, албатта. Биз ёрдамга муҳтож оилаларни алоҳида ўрганиб қиддик. Уларни иқтисодий ғимоя қилиш туман ҳокимиятининг доимий диққат-эътиборида турибди. Икки йил ичида 20608 оилга 1426 гектар қўшимча ер томорча учун ажратиб берилди. Фақат ўтган йилда меҳнаткашларга 1220 тонна бугдой сотилди. Уларга 875 бош қорамол, 917 бош қўй, 37200 та парранда, 52 минг тонна дағал хашак ва ширали озуқа тарқатиб берилди. Шулар эвазига аҳолининг моллари 56 минг бошга етказилди.

Тadbиркорликка зўр бераётганимиз, ишнинг кўзини билиб меҳнат қилаётганимиз туюфай туманимиз вилоятдагина эмас, балки жумҳуриятимизда иқтисодий жиҳатдан бақувват туманлар қаторидан ўрин олди. Утган йили қишлоқ ҳўжалигида ишлаётган ҳар бир кишининг ўртача ойлик меҳнат ҳақи 6000 сўмданга тўғри келди.

Хуллас, тоғлар бағридаги жаннатмакон туманимизни, эртақлардагидек чиройли Ургут шаҳримизни, минг йиллик чинорларни, турнакўз бўлоқларни бир кўриб кетаман десангиз, марҳамат, баҳри-дилингиз очилади.

Суҳбатдош Абдусамид НУРБОЕВ



ОТ ИНСОНГА ҚАНОТ

Қадимда ҳар бир хонадонда камида бир от ёки бия асралган. Ҳозир шаҳар яқинидаги қишлоқлар тугул, тоғолди ва тоғ қишлоқларида ҳам отлар камайиб кетган. От-улов ўрнини, ёқилги бўлмай қолганда бир уюм текир-терсақдан фарқи қолмайдиган мотоцикл ва машиналар эгаллаган. Ҳа, мотоцикллар... Яқингинада ҳам ҳосилотлар, жамоа раислари от миниб юрганлар. Нега ана шуларни ўз изига қайтариш мумкин эмас?

Яқинда қишлоқка борсам, ёқилги йўқ, дейишди. Шунинг учун мотоцикл унгил машиналарнинг ҳаммаси тўхтаб қолган. Одамлар—бори велосипедда, йўқлар пиёда, у ёқ-бу ёқка бориб-келиб қунарини ўтказишмоқда. Ҳа, бугун кишининг асабига тегаётган бир нарсаси, бориши мумкин бўлган, лекин ақингина манзилга ҳам етолмай, бекатларда одамлар транспортларни ҳаддан зиёд кўп кути қолишмоқда.

— Худого шукур, қийин қунигимизга яраб, оғиримизни енгил, узогимизни ақин қилиб турган мана шу жонивордир, — дейди кекса отахон, Улуғ Ватан урушининг иккинчи гуруҳ ногирони Иброҳим бобо эшакни кўрсатиб.

Ҳақиқатдан ҳам қишлоқларда отларнинг қадри ўтган, ўрни билинган. Бу гаплар биринчи бор эшитган одамга оддий эмас, қулғули туюлиши табиий. Тарихий маълумотларга қараганда, умрининг тўртдан уч қисмини от устиди, ҳарбий юришларда ўтказган бобомиз Амир Темури бу сингари суҳбатларнинг гувоҳи бўлганида борми? Нима деган бўларди-я?... Ёки, қани менинг алпларим минган қорабайирлар учар тулпорлар, саман йўғралар, ғирқўқлар, дея ерни муштаб кўкка илтижо қилармиди? Ҳақиқатдан ҳам бугун қўнгилсиз ахволлардан бири, биргина Жиззахда отчилик заводи борлиги—бутун бир жумҳуриятда-я, биттагина...

Қайсидир бир ношуд раҳбарнинг кўрсатмаси асосида отчилик ҳўжаликлари йўқотилганлиги, от асраган кишиларга катта жарима солинганлиги тўғрисида биз мухбирлар томонидан ҳам қўлоч-қўлоч мактовлардан иборат мақолалар ёзилганлиги отахоннинг гапидан сўнг менга ҳам таъсир қилди.

Ҳали қўп вақт бўлгани йўқ, ҳукуматимизнинг чорва молларини кўпайтириш ва уларни боқишда қишлоқ меҳнатқашларига ем-хашак етказиб беришни ташкил этиш тўғрисидаги фармони давлат ва жамоа ҳўжалиги раҳбарлари зиммасига бир қанча масъулиятлар юкланганлиги яхши иш бўлганди. Ушбу қарор меҳнатқашлар томонидан ҳам кенг миқёсда олқишга сабаб бўлганлиги ҳам сир эмас.

Лекин ҳали ҳам фақат йилкиси бор кишилар, айрим жойлардаги қишлоқ шўроси молиячилари томонидан зўғумга олиниб, йилки сақлаганлиги учун гўшт топиширишга мажбур этилаётганлигини эсласак, ҳақиқатдан ҳам отлари бор, от ишкибозлари учун жойлардаги ўшандай ҳокимиятлар бир қўлда асал, иккинчи қўлда захар ушлаб турган нияти бузукни эслатади.

Бир касбдошимиз узок вилоятлардаги бир туманбошиси билан суҳбат чоғи, сўз-сўзга уланиб, йилкичилик ҳақида гап кетганда:

— Сизларнинг шароитларингиз отчиликни ривожлантиришга қулай. Нега бу соҳага эътибор бермайсизлар?—деган мазмунда мурожаат қилади. Туманбоши шундай деб жавоб берибди:

— Ука, битта от бир кунда 3 килограмм арпа ейди. Бир йилда бир тонна дейлик. Ҳўш, энди ўшани 100 та отга кўпайтиринг-чи?...— дея мухбир касбдошимизнинг саволига оппа-осон жавоб бериб, сувдан қуруқ чиқишга ҳаракат қилган...

Шунга ўхшаш узокни кўролмайдиган қалта-фаҳмликдан иборат сафсатали ғоялар билан ўралиб қолган айрим раҳбарлар йилкиларнинг йўқ бўлиб кетишига фатво бердилар. Уларнинг ҳўжаликка катта иқтисодий «зарар» келтираётганлиги сабаб бўлганлигини рўқач қилишди. Аслида эса...

Энди билими ўткир иқтисодчиларнинг ҳисоб-китоб қилишларига бир назар ташласак, бир автомашинага ёнилги, эҳтиёт қисмлар, хайдовчига кетадиган ойлик маоши билан кўшиб ҳисоблаганда (эски ҳисоб билан) бир йилда 5 минг 30 сўм сарф харажат бўлгани ҳолда, бир бош отнинг бир йиллик ем-хашаги учун 516 сўм кетар экан. Агар бир биядан йил давомида соғиб олинадиган қимзини, унинг инсон саломатлиги учун фойдалилиги, қингир-қийшиқ, машина юролмайдиган йўллардаги улар бажарадиган ишларни нобатга олсак, ўртадаги фарқ аниқ кўринади-қолади.

Ҳўллас, қўл қовуштириб, олма пиш, оғзимга туш, деб ўтиришдан фойда йўқ. Отчиликни ривожлантириш керак. Отлардан насл олиш, яхши қўлунлар етиштиришга олиб келувчи аъло зотли айғирлар деярли қолмаган бўлса-да, бордини асраб-авайлаб уларни кўпайтиришга киришишимиз даркор. Йўқ қилиб юборилган отхоналарни тиклаш, қишлоқ ҳўжалик олийгоҳларининг чорвачилик бўлимларида йилкичилик бўйича мутахассисларни тайёрлаш бу соҳани ривожлантиришда энг тўғри омил бўлишларини унутмаслигимиз ҳам лозим. Қўйидаги муаммолар зудлик билан давлат қишлоқ ҳўжалиги вазирлигидаги масъул кишилар томонидан кўриб чиқилишининг амалга оширилиши учун чора-тадбирлар белгиланиши зарур.

Бузишдан кўра тузишни афзал кўрганлигимизни, йилкичилик соҳасида ва у билан боғлиқ миллий кадриятларимиз риштасида ҳам тугун пайдо бўлганлигини бугун яна бир бор ҳис этмоқдамиз.

Биз тенги авлод фақат боболаримиздан, момоларимиздан эшитган ёки эртак ва афсоналардан ўқиганларимиз асосида мағрурланиб қўямиз.

— Бизнинг боболар чавандоз ўтганлар!..

— Ха, отнинг белидан тушмай, фирқўқларда Кўхикофга боришган...

— Отларининг қанотлари ҳам бўлган...

Фақат болаларча, болалар дунёсига фарқ бўлганча мактанишни биламиз-у... Кани, ўша отларни бизлар ҳам минайлик, боболаримиз руҳи зеро шод бўлса, дейиш ҳаёлимизга ҳам келмайди.

Отлар одамлар хизматида ёлланган энг қадимий жонзотлардан эканлигини, бошқа жонзотларга нисбатан инсонга садоқат ва дўстлиги жуда қадимийлиги тўғрисидаги маълумотларни ҳар бир болакайга ёшгина гўдақлигидан мактабидан, боғчада ҳам онгига озгина бўлса-да, сингдирилганда эди (ҳали ҳам кеч эмас), Бобур Мирзо бобомиздек 12 ёшида мохир чавандоз бўлиб танилганда ҳам



Пойга.

отга нисбатан меҳрини бера олган, ҳеч бўлмаса бу жониворларнинг қирилиб кетишига йўл қўймаган бўлармидик? Зеро, ҳамюртимиз жаҳон от спорти голиби, баҳмаллик чавандоз Мурод Ёмонкулов сингарилар сони, сафи яна ҳам ортармиди...

Отлар инсоннинг асл дўсти, дедик. Қадимда оилада ўғил бола туғилса, унга атаб той бокканлар, тўйларига амма, тоға, акалари томонидан тойчоқ ясатиб келганлар. Бу той ўша гўдак

билан бирга катта бўлган. Аста-секин у унинг дўстига, учар қанотига айланган. Йигитлик ёшига етганда эса унинг ажралмас дўсти, ҳамроҳи бўлиб қолган. Ўша йигит улғайганда албатта чавандоз бўлиб танилган.

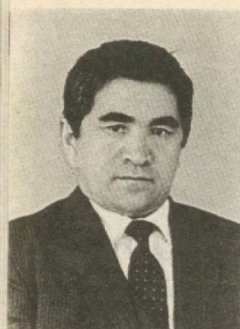
...Бу болакай бизнинг боболар эди!

Маъмуржон ҚИЁМОВ



От устида олишув.

Тарих ҳақиқатни ёқтиради



Мустақил Ўзбекистон Республикаси эндиликда ҳар жиҳатдан мукаммал давлат, унинг ўз раҳбарлари ва Асосий Қонуни — Конституцияси, Давлат мадҳияси бор. Булар мустақиллик борасида янада дадилроқ қадам ташлашга, барча жабҳаларда амалий ишлар билан ижобий ўзгаришлар қилишга имконият яратди. Ўзбекистон мустақиллигининг тобора илдириб отилиб, мустақилликни бориши бу давлатнинг мустақил тарихини ёзиш, чоп эттиришни тақозо этмоқда. Ўзбекистон давлатининг ҳақиқий мустақил тарихини ҳолисона, қандай бўлса, шундайлигича яратиш давр талабидир.

Тарих фақат факт, саналар, воқеалардангина иборат бўлиб қолмай, у айна вақтда жамият томонидан берилган баҳо ҳам ҳисобланади. Чунки ҳар қандай тарих давр сиёсати билан ҳам узвий боғлиқдир. Шу боисдан ҳам мустақил Ўзбекистоннинг тарихи ҳусусида мулоҳаза юритилганда собиқ КПСС ва собиқ Совет империясининг «ленинча ғоялар, миллий сиёсатнинг тантанаси» широрлари асосида олиб борган пинҳоний мустамлакачилик сиёсати, мафкурасини назардан четга қолдирмаслик керак. Ўзи билан иши ҳеч қачон тўғри келмаган ўша макорона сиёсат туфайли Ўзбекистоннинг тарихи ўтмишда бир ёқлама ёритилди, баъзи бир томонлари бўзиб кўрсатилди. Натижада, Ватанимиз тарихининг баъзи биз учун ибратли томонлари атайлаб нотўғри ёритилди.

Бу фикрларни исботлаш учун аждодларимизнинг қаҳрамонликлари, жасорати, миллий ғурури билан тўла бўлган тарихга бир назар ташлаш жоиздир. Лекин тарих дарсликларида «катта оғаларимиз»нинг бевоқифа ҳомийлиги ва кўрсатмаси асосида мўғуллар

истилоси даврга шундай эътибор берилганки, худди ўша давр Турон тарихида бошқа даврларга нисбатан алоҳида аҳамият эгаллайдию, кейинги асрлар гўё аҳамиятсиздек туюлади. Айниқса жаҳон тарихида муносиб из қолдирган буюк соҳибқирон Амир Темур ва темурийлар даврга аҳамиятсизроқдек баҳо берилган. Булар ўйлаб, атайлаб, узокни кўзлаб шундай қилинган. Мақсад халқимизни ўша давр тарихидан узоклаштириш, четлаштириш, ўша даврни чуқурроқ ўргатмаслик ва ниҳоят у даврлардан ибрат олдирмаслик эди. Аслида темурийлар давридан ибрат оладиган воқеалар ҳисобсиз. Бу юртга мустақиллик тамал тошини қўйган Туроннинг буюк фарзанди жаҳонгир Амир Темур эканлигини, Ўзбекистон мустақиллигининг илдизи аслида ўша даврга бориб тақалишини, энди англаб етаётимиз. Бундан ташқари, жаҳонгирнинг қўшинлари томонидан Олтин Урда ҳукмрони Тўхтамининг тор-мор этилиши Россиянинг, Турк султони Елдириш Боязиднинг мағлубиятга учратилиши бутун Оврупоининг, Африканинг келажаги учун жуда катта имкониятлар яратиб берди. Амир Темурни Оврупо мамлакатлари ўзларининг халоскорлари сифатида ҳамма вақт қадрлашади. Соҳибқирон ҳақида ўнлаб, юзлаб китоблар битилган, кинофильмлар яратилган. Ҳатто Англияда ўтадиган ҳар йилги кинофестивал Амир Темур ҳақидаги кинофильмини кўрсатишдан бошланар экан. Оврупода соҳибқирон ҳақида битилган бадиий ва ҳужжатли китобларда унинг фаолиятига юқори баҳо берилган. Буни овруполик шарқшунос Гоммернинг асаридан олинган қуйидаги парчадан ҳам аққол билиш мумкин:

«Темури Александр Македонский билан таққослаш мумкин. Бу таққослаш уларнинг жасуриклари, фотиҳликлари, инсонпарварликлари ва ниҳоят камсуқумликларидаги ўхшашликка асосланади. Юнон ва форс тараққиётининг гуллаган даврида саҳнага чиққан Александр Македонский Темурга нисбатан таълими юқори эди, аммо Темур саркарда ва баът

этилган эл-юрт ҳукмдори, истеъдоди жиҳатидан ундан ўзиб кетди. Александр дабдабадан нозиклашган халқларни забт қилган бўлса, Темур жанговар подшоҳларни истило қилди. Биринчиси тахтда туғилган бўлса, иккинчиси қўрғончада туғилди. Ана шундай фарқдан қатъий назар, жаҳон саҳнасида чиқишда барқарорлик, фавқулодда ўзини тутати билиш, ўрни келганда эҳтиёткорлик Темурни қудрат чўққисига кўтарди ва бу фазилатлар уни умрининг сўнгги дақиқаларигача тарқ этмади».

Собиқ Совет империяси тадқиқотчилари-чи? Улар соҳибқирон ҳақида бармоқ билан санарли иш яратсалар-да, уни босқинчи, талончи, золим, қонхўр, саводсиз тарзда тасвирладилар. Марказ ўзбек олимлари Амур Темур ва темурийлар ҳусусида кўрсатилган андозадан чиқиб кетишга йўл қўймади. Бундай ҳаракатлар ўзимиздан чиққан баъзи бир миллиятфурӯш, манкурт олимлар томонидан қўллаб-қувватланди. Ҳақиқатни ёзишга уринганларга ҳар хил айблар қўйилиб, таъйиқ ўтказилди. Шу ўринда атоқли тарихчи, академик Иброҳим Мўминовнинг «Амир Темурнинг Урта Осиё тарихида тутган роли ва ўрни» (Тошкент, «Фан», 1968) номли рисоласини мисол келтириш мумкин. И. Мўминов тарихни сохталаштиришда, Темурни идеаллаштиришда айбланди. Бу воқеаларнинг марказида ҳам миллиятфурӯш тарихчи олимлардан баъзи бирлари турган эди.

Яқинда бир аспирантнинг «Амир Темур тарихи инглиз тилида ёзилган адабиётларда» деган мавзуда номзодлик диссертацияси устида ишлаётганини ва унинг қўлида қарийб 20 тобоқ ҳажмда Амир Темур ҳақида китобни кўриб хурсанд бўлдим. Беихтиёр ўзбек тилида соҳибқирон ҳақида ёзилган адабиётлар ҳусусида шундай илмий тадқиқот ишлари олиб борса бўлармикан, деган ўйга бордим. Афсуски, бундай тадқиқотлар йўқ! Чунки бу ҳусусдаги ишларни кўз олдингизга келтирсангиз, таниқли шарқшуносимиз Бўрибой Аҳмедов, Ашраф Аҳмедов, Турғун Файзиев, Амриддин Бердимуродов сингари

Аждодлар мероси

ҚОЯЛАРДА АКС ЭТГАН ҲАЁТ

Қоятош расмлари қадимги аждодларимизнинг жуда кенг маънога эга бўлган аjoyиб санъат намуналаридир. Улар ўз даврининг моҳир рассомлари томонидан қоятошларига уриб, чўкичилаб, ёки рангли бўёқлар билан ишланган.

Маълумки, қоятош расмлари жумҳуриятимиз ҳудудида кўплаб топилган. Айниқса Сурхондарё вилоятидаги Зараутсойдан, Навоий шаҳри яқинидаги Сармишсойдан, Жиззах туманидаги Сайхонсойдан, Фарғона водийсидан ва бошқа жойлардан топилган расмлар кўпчиликлари маълум.

Яқинда Олмалиқ атрофларида қадимшунослик-қидирув ишлари олиб борилиши жараёнида яна бир

гурӯх қоятош суратлари топилди. Бу расмлар Олмалиқ шаҳридан жануб томонда, Қурама тоғидан оқиб тушадиган Парокандасойнинг ўнг ва чап соҳилидаги қоятошларига ишланган. Маълумки, Қурама тоғлари гўзал табияти, ҳайвонот олами, серўт яйловлари билан қадимдан овчилар ва чорвадорларни ўзига жалб қилиб келган. Бу ерлар қадим аждодларимизнинг мавсумий маконлари бўлганлиги ҳам маълум. Тоғ ёнбағирларидан топилган кўрғон қолдиқлари ва бошқа қадимшунослик ёдгорликлари бунга аққол далилдир.

Парокандасойнинг икки соҳилида кўкка қад кўтариб турган улкан қоялар ва катта-кичик тошлар бор.

Уларнинг ойнадек силлиқ сирти асрлар давомида қуёш нури таъсирида қорамтир рангга кирган. Ана шу қоя тошларда алоҳида турган ёки рақсага тушаётган одамлар, ов қилаётган овчилар, от устидаги чавандозлар, югуриб бораётган ёки оҳиста турган қайрилма шохли тоғ эчкилари, оҳулар, туя, ит ва бошқа ҳайвон тасвирлари иқтидор билан моҳирона ўйиб ишланган. Шу билан биргаликда уларда ҳар хил геометрик шакллар тасвирланган.

...Мана бир қояда югуриб бораётган эчкига орқадан ёйдан ўқ узаётган овчини ва икки кишининг ўйинга тушаётган расмлари... Қояларнинг бирида 15 дан ортқ сурат бўлиб, унда овчилар буқалар, тоғ эчкилари, оҳулар кетидан қувиб бормоқда. Уларга қарши ташланаётган йиртқичнинг расми гоёат жонли тасвирланган. Яна бир бошқа қоятошга югуриб бораётган туя тасвири туширилган.

Қоятошларда чорвадорлар ҳаёти билан боғлиқ воқеалар ҳам ўз ифодасини топган. Отга миниб олган чўпоннинг қўлидаги узун қамчи, унинг ёнида турган итлар ва ўтлаб юрган бўқа, отлар, эчкилар қоятошларга жуда моҳирона ишланган.

Сойнинг ўнг томонидаги сирти силлиқ, жигарранг қоятошга 20 дан ортқ тасвирлар чизилган. Қоянинг юқори қисмида югуриб бораётган тоғ эчкиси ва бир неча расмлар бўлса, ўрта қисмида бошини баланд кўтарган, шохлари қайрилма катта такани ип билан

бир неча олимларимизнинг ишларини келтира оламиз холос. Шунингдек, Амир Темури ҳақида алоҳида ёзилган йирик асарнинг ўзи ҳам йўқ.

Қисқаси, Туркистон, Ўзбекистон тарихи хусусида ўйлар экансан, муаммолар анчагина эканлигига ишонч ҳосил бўлади. Туркистондаги ҳонликлар, Туркистоннинг Россия томонидан босиб олинмиши, жадидчилик, пантуркизм, панисломизм, миллий озодлик ҳаракатлари, собиқ совет ҳокимиятининг ўрнатилиши, босмачилик ҳаракати, кейинги даврлар ва ниҳоят турғунлик даври «Ўзбеклар иши», «Пахта иши» ва бошқалар. Буларнинг ҳаммасига Ўзбекистон мустақиллиги нуктаи назаридан баҳо берилиши, воқеалар қандай бўлган бўлса, шундайлигига ёзилиши, оқни оққа, қорани қорага ажратиш вақти келди. Умуман, мустақил Ватанимизнинг тарихи ҳозирги давр, замон талаби асосида ҳаққоний ёзилиши ва тезроқ нашр этилиб оммага етказилиши лозим.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистоннинг кўп томли фундаментал тарихини ёзишга киришилганлиги ва бу борада бирмунча ишлар қилинаётганлиги жамоатчиликка маълум. Амалга оширилаётган бу муҳим ишда баъзи бир долларб масалаларни инобатга олиш мақсадга мувофиқдир. Энг аввало Ўзбекистоннинг кўп жилдли фундаментал тарихи ёзиш топширилган муаллифлар таркиби кўриб чиқилиши зарур. Утмиш тарихининг ҳаққоний ёзилишида бу энг муҳим омиллардан ҳисобланади.

Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон тарихининг, айниқса «қоронғи», атайлаб бузиб кўрсатилган томонларини ёритиш матбуотда эълон қилинаётган мақолаларда яхши берилмокда. Бу хусусда баъзи бир тарихчи, адабиётчи, файласуф олимлар, ёзувчи ва шоирлар, журналистлар тарихимизни ҳаққоний ёритишда жонқуярлик, фидойилик кўрсатмоқдалар. Бўрибой Аҳмедовнинг соҳибқирон Темури, ўзбеклар, Озод Шарафиддиновнинг Мустафо Чўқойи, Бегали Қосимов, Наим Каримовнинг жадидчилик, Умар Рашидовнинг босмачилик ҳаракати, Марат Ҳасановнинг улкамиздаги миллий озодлик ҳаракатлари, Ҳамид Зибеев, Шоди Каримовларнинг Россия томонидан Урта Осиёнинг босиб олинмиши ҳақидаги мақолалари, китобчалари босилиб чиқдики, булар мустақил тарихимизни ёритишда сўзсиз инобатга олинмиши керак. Булардан ташқари, Ҳайдарбек Бобобеков, Ашраф Аҳмедов, Тельман Хўжаев, Ҳамдам Содиқов, А. Бердимуродов, Муҳаммаджон Холбеков, С. Холбоев сингари олимлар, шунингдек, бир қанча ижодкорларнинг матбуотда чиққан мақолаларида Ўзбекистон тарихининг долзарб масалалари ҳозирги кун талаби асосида ёритилган.

Мустақил Ўзбекистоннинг кўп жилдли тарихи би-

лан бирга «Ўзбекистон тарихининг хрестоматияси»ни ҳам бир неча китоблардан иборат қилиб тайёрлаш ва нашр этиш вақти келди. Бунда Ўзбекистон тарихининг турли соҳалари, даврлари бўйича эълон қилинган ишларни жамлаб алоҳида-алоҳида китоблар ҳолида чоп этиш керак.

Шунингдек, Ўзбекистон тарихи ва унинг турли даврлари бўйича олий, ўрта махсус ўқув юрталари, ўқувчиларга ўқув қўлланмалари, дарсликлар, ҳар хил методик ишлар ёзиш ва олий ўқув юрталарида нашр этиш ҳуқуқини бериш, бунда барча маъмуриятчилик, буйруқбозликка чек қўйиш зарур. Энг яхши ёзилган дарслик, қўлланмалар муаллифлари рағбатлантирилиши, ишлар эса оммавий нусхада нашр этилиб, тарқатилиши даркор. Бу Ўзбекистон тарихи бўйича янада мукамалроқ ишларнинг кўпайишига ва яратилишига олиб келади.

Бундан ташқари, Ўзбекистон тарихи бўйича ҳаёт ҳақиқатини тиклаш масаласига жиддий эътибор берилганда биз турли шакл-усуллардан фойдаланишимиз лозим. Ҳозирча ўтмишимизда тарихимизнинг баъзи бир нотўғри ёритилган томонларини ойдинлаштириш имкониятлари мавжуд. Масалан, босмачилик ҳаракати, 1916 йилдаги халқ кўзғолонлари, жумладан, Андижон, Жиззах кўзғолонлари, собиқ Совет ҳокимиятининг ўрнатилиши хусусида олимлар билан, талабалар, аспирантлар, тадқиқотчиларнинг жойларга экспедицияларини уюштириб, бу масалалар бўйича муҳим материаллар тўплаш, эсдаликлар ёзиб олиш, уларни кераклигича ҳужжатлаштириш имкониятларидан илоҳи борица фойдаланиб қолиш даркор. Акс ҳолда вақтдан ютақизиш ҳам мумкин. Чунки ўша воқеалар шохидларининг баъзилари ҳали ҳаёт! Уларда бу воқеалар бўйича турли ҳужжатлар ҳам бўлиши мумкин.

Ўзбекистон тарихини ҳаққоний ёритиш ва ташвиқ қилишда, барча хоҳловчи олимларни, ижодкорларни, ўқитувчиларни жалб қилиш учун жумҳуриятимиз бўйича ойида бир марта чиқадиған «Турон тарихи» ёки «Ўзбекистон тарихи» номли ойнома ташкил этилса мақсадга мувофиқ бўларди.

Жаҳонда Турон тарихига қизиқиш ҳамма вақт кучли бўлган. Ҳозирги даврда, айниқса, мустақил Ўзбекистон тарихига қизиқиш тобора кенг қўлоқ ёймоқда. Бунини турли хорижий мамлакатларда Туркистон тарихи бўйича олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишлари, бу соҳада эълон қилинган илмий ишлар тўла исботлайди. Чунотчи, Саудия Арабистонида 1989 йили ватандошимиз Сайид Мубошир Сулаймон ўғли Косоний «Урта Осиё тарихи»ни уч жилдда араб алифбосида ўзбек тилида чоп эттирди. Японияда «Туркистон тарихи» япон тилида 15 минг нусхада

нашр қилинди. «Дукчи эшон воқеаси» тўғрисидаги китоб биздан аввалроқ япон тилида чоп қилинган эди. Калифорния университетиде «Россия империяси даврида Туркистондаги миллий муносабатлар тарихидан (1866—1917 йиллар)» деган мавзуда тадқиқотчи Даниэл Броуэр докторлик диссертациясини ҳимоя қилди. Унинг раҳбарлигида айни кунларда 25 та тадқиқотчи «Россия империясининг чекка ўлкаларига бўлган сиёсати тарихи» бўйича илмий-тадқиқот ишлари олиб бормоқда. Жанубий Калифорния университети профессор Аиша Рорлик «Урта Осиё ва Қозогистон тарихи», Янги Орлеан университети профессор Едуард Лазарин «Жадидизм ва Гаспиринскийнинг Россия империясининг чекка ўлкаларига таъсири» борасида илмий тадқиқот ишлари олиб бормоқда. Буларни таҳлил қилиб, бир-бирига синчковлик билан солиштириб, қислаб кўрсангиз, улар олиб бораётган илмий-тадқиқот ишларининг замон талаби асосида гоят долзарб эканлигини англаш мумкин.

Лекин айтилган дарсликлари яратиш, нашр этиш ҳозирги иқтисодий мураккаб бир шароитда албатта қийин. Бунда маблағ, қоғоз сингари муаммоларнинг борлиги ҳаммага маълум. Аммо ҳар қандай шароитда ҳам бу ишлар биринчи навбатда қилиниши зарур. Чунки бу вазифа ҳозирги кун талаби ва давлатимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, ёшлар онгини ўзгартириш, уларнинг фаоллигини оширишнинг энг муҳим омилларидандир.

Нарзулла АҲМЕДОВ,
тарих фанлари номзоди



ушлаб турган одамнинг расми бор. Унинг гавдаси таканикига нисбатан кичикроқ қилиб ишланган. Белида қандайдир қурол осилган. Оёқлари остида ипнинг узилган бўлаги ётибди. Фикримизча, така куч бермасдан, олдинги оёқларини кўтариб одамга бўйсунмай қаршилик кўрсатмоқда. Улардан сал нарида шу томонга ёрдамга келаётган одам шакли бўлиб, у бир қўлида қандайдир қурол ушлаган, бошқа тасвирда эса арқон тутиб турган шакл акс этган. Қоянинг чап бурчагида тугалланмай қолган эчкининг расми ҳам киши диққатини ўзига тортади.

Парокандасой расмлари ўзининг ишланмиш услуби, сақланиши, катта-кичиклиги билан бир-биридан фарқ қилади. Расмлардаги қурол изларини ўрганиб, бу расмларнинг кўпчилигини тош қуроллар билан, қолган қисми темир асбоблар билан ишланган, деган фикрга келдик. Расмларнинг баъзилари қуёш нуринда жуда ҳам қорайиб кетгани учун унчалик кўзга аниқ ташланмайди. Баъзи тасвирлар устига яна бошқа расмлар ишланган. Расмларнинг аксарияти соя услубида ишланган.

Парокандасой расмларини ҳар томонлама ўрганиш республикамизнинг бошқа жойлардан топиладан ва Урта Осиёда ўрганилган қоятош суратларига таққослаб, бу расмларни миллоддан илгарики биринчиги ва миллоднинг биринчи минг йилларида чизилган, деган фикрга келиш мумкин. Утмиш

аждодаларимиздан мерос бўлган бу расмлар ўз мазмунини жиҳатидан жуда бой. Расмлар ўша давр кишиларининг нафис ўймакорлик санъатидан бизни хабардор қилади. Бундан ташқари уларнинг қундалик турмуш билан боғлиқ бўлган баъзи бир воқеаларни акс эттирибгина қолмасдан, балки уларнинг ички кечинмалари ва диний эътиқоди билан боғлиқ бўлган тасаввурларни ҳам акс эттиради. Қадимги расмлар ўз кўзлари билан кўрган воқеаларни ва ҳайвонларни ҳаққоний ҳолатда акс эттиришга ҳаркат қилишган. Аммо баъзи тасвирларда кейинги давр одамлари томонидан ўхшатма чизиш ҳоллари ҳам учраб туради.

Расмлардан маълум бўлишича, Парокандасой қадимдан кишиларни ўзига жалб қилиб келган. Фикримизча, бу ерлар ўша давр одамлари учун энг муқаддас даргоҳ ва қадимжо бўлган бўлиши керак. Улар маълум вақтларда бу муқаддас даргоҳдаги расмни қоялар ёнида ибодат қилиб, ҳар хил удувларни бажо келтирган бўлишлари эҳтимолдан холи эмас. Бу фикрни этнографик маълумотлар яна ҳам тўлатади. Этнографларнинг ёзишларича, қояларга ва ҳар хил бўюмларга ишланган расмлар кишиларга бахт келтиради, қорва молларини, ёвойи ҳайвонларнинг сонини оширади ва сутини кўпайтиради. Бу тушунчани Помир ва бошқа халқлар ҳаётида ҳозирги кунда ҳам кузатиш мумкин.

Шунингдек, қоялардаги ов манзаралари қадимги овчилар мерганликда жуда моҳир бўлганликларидан далолат беради. Улар ҳар хил ёвойи ҳайвонларни овлаганлар ва ҳайвонларнинг хулқ-атворини яхши билганликларини қоятош расмларига қараб англаш мумкин. Чорвачилик билан боғлиқ бўлган расмлар эса бу ерда қадимдан чорвачилик ривожланган, деган фикрни яна бир бор тасдиқлайди. Фикримизча, бу ерда яшаган қадимги қабилалар (иқтисодий) ҳаётида овчилик муҳим роль ўйнаган, қачонким, чорвачилик ривожлангандан кейин овчилик иккинчи даражали иш бўлиб қолган. Бу ҳолни қоятош расмларининг мазмуни ва сонининг ўзгаришига қараб билиб ола бўлади.

Умуман Парокандасойдаги расмлар қадимги қабилаларнинг бизга қолдирган ҳақиқий санъат намуналаридан бири ҳисобланади. Қадимги расмлар томонидан яратилган ҳар бир расмда қандайдир бир тушунча бўлиб, кўпчилик ҳолларда жуда мураккаб ҳаётий ҳаққонийлик, расмим ички дунёси ва афсона билан боғлиқ бўлган тасаввурлар акс эттирилгандир.

Муҳиддин ХУЖАНАЗАРОВ,
Ўзбекистон Фанлар академияси
Археология институтининг илмий ходими,
тарих фанлари номзоди

«ШАРҚ ГУЛИ»нинг гуллари

Аёл... Аёл кўллари моҳиру жафокаш, бебаҳо кўллардир. Бу кўллар фарзанд бешигини тебратди. Аёл! У — Она, уй бекаси, корхонада илғор ишчи. Унинг юмушлари эрта тонгдан тунгача ҳам ҳеч камаймайди. Кунлар, ойлар, умрлар шундайин тез чопкиллаб ўтадики, у фарзандининг ёнига кириб, кўлидан ишларини олаётганини ҳам сезмай қолади.

Биз ана шундай хаёллар билан меҳнат қилаётган ишчиларнинг асосий қисмини аёллар ташкил этадиган «Шарқ гули» ишлаб чиқариш бирлашмасига кириб бордик.

Сиз Тошкентдаги «Шарқ гули» ишлаб чиқариш бирлашмаси ёрлиги билан чиқарилган попоп маҳсулотларининг довругини жуда яхши биласиз. Бу бирлашма тайёрлаган чиройли кўйлақлар, халатларни севиб харид қиласиз. Ушбу корхонанинг жамоаси халқимизнинг хушбичим ва чиройли либосларга, кенг истеъмол молларига бўлган талабини қондириш мақсадида фидойилик кўрсатиб меҳнат қилмоқда.

Ҳозир биз бозор иқтисодиёти муаммолари ва унинг кийинчиликлари ҳақида кўп гапиришга одатланиб қолганмиз. Лекин халқимизда «Қаловини топсанг қор ёнади» деган мақол бор, бозор иқтисодиёти шароитларида ҳам ишнинг кўзини билганлар, тадбиркорлик асосида меҳнат қилаётганлар асло кам бўлмаётирлар.

«Шарқ гули» ишлаб чиқариш бирлашмасига борганимизда ишчилар учун барча шарт-шароитлар муҳайё эканлигининг гувоҳи бўлдик. Ошхона, сабзавот дўкони, сартарошхона, кийим-кечак дўконлари ишлаб турибди. Бирлашманинг 220 ўринли ўз богчаси бор. Бу эса шу ерда меҳнат қилаётган кўплаб аёлларнинг юксак унум билан ишлашига имкон яратади. Шу боис бўлса керак белгиланган режалар ортиги билан бажарилмоқда. Ишчиларга тушлик овқат учун, транспорт хизмати учун ҳам пул берилаётир.

Ўтган йилнинг ўрталарида корхонанинг молиявий аҳволи анча оғир эди. Фабрика маъмурияти биринчи навбатда ана шу мушкулотлардан қутилиш йўллари излади. Бунинг учун ўтмас матоҳ бўлиб қолган маҳсулотларини ишлаб чиқаришдан олиб қўйилди. Ўрин-кўрпа жилдларининг янги турларини ўзлаштиришди, янги нусха дастурхонлар тайёрлашни йўлга қўйишди. Аёллар учун кўйлак ва халатлар, уч ёшдан ўн ёшгача бўлган болаларга мос кўйлак ва костюм, янги кўринишдаги сў-

зана ва дўппилар тикила бошланди.

Фабрикада мингдан ортиқ одам меҳнат қилади. Бирлашманинг ҳар бир цехида тикувчи ва бичувчиларнинг кўли-кўлига тегмайди. Попоп цехи фабриканинг юраги ҳисобланади. Бу цех 9 бригадага бўлинган. Цехда 22 турдан ортиқ маҳсулот ишлаб чиқилади. Асосий жараёнлар автоматлаштирилган. Унумли тикув машиналари маҳсулотларни тез ва сифатли тикиб беради. Цехга Япониянинг «Чори» фирмасидан келтирилган 20 та машина, Германиянинг «Зингер», Украинанинг ҳар томонлама қулай бўлган «Киев» машиналари ўрнатилган. Булардан ташқари миллий дўппи ва сўзаналарни тикишда электрон ҳисоблаш машиналаридан фойдаланилади. Улар билан етти турдаги буюмларни тикиш мумкин. Цехда 450 дан ортиқ аёл меҳнат қилмоқда. Икромова Мунира, Қодирова Муаззам, Бекмирзаева Озода, Ғойипова Ханифа, Раъно Худойбергана, Хидирова Махбубалар кўп йиллардан бери меҳнат қилиб, илғорлиқни кўлдан бермай келишаётир. Попоп цехида аёлларнинг ишдан бўш вақтларини унумли ўтказишлари учун кенг имкониятлар яратилган. Уларга алоҳида ечиниш хонаси, дам олиш хонаси ажратилган. Тўғриси, дам олиш хонасига кирган кишининг баҳри-дили очилади. Қаравотларга тўшалган духоба кўрпачалару болишлар, иссик ёз кунлари отилиб турадиган кичик фавворачалар ҳар қандай кишининг чарчоғини бир зумда тарқатиб юборади.

Мана шу цехда меҳнат қилаётган Мунира Икромова эса илғорларнинг илғоридир. У корхонада 20 йилдан бери меҳнат қилади. Мунираҳон тиккан паллақларни кўриб мен уни расомга қиёслагим келди. У бу паллақларда баҳорни яратади. Матоларда рангли ипаклардан шундайин гуллар, қушлар, товуслар расмин чизадики, беихтиёр қойил қоласиз. У битта паллақни тикиш учун 20 кун меҳнат қилади, 20 кун машаққат чекади, 20 кун нафис гуллар унга ошно бўлишади. Мато паллақ ҳолига келиб тайёр бўлган кун эса унинг қулоқлари остида негадир ҳар доим ёр-ёр садолари жаранглайверади, ёш келин-чакнинг уятчан чехраси кўз олдида жилваланиб туради.

Дарҳақиқат, бир вақтлар унинг ўзи шогирд эди. Энди эса у ҳам 10 дан ортиқ шогирд етиштирди. Ўстози Нодира опаниманики ўргатган бўлса у ҳам шогирдларига шунини ўргатди. Ҳозирги кунда кизи Нарғизага попоп тикиш сирларини

дан таълим бермоқда. Нарғиза эса онаси билан ёнма-ён туриб меҳнат қилаётганидан жуда хурсанд.

— Мен ҳам онамлардек кўли гул тикувчи бўлсам ўзимни бахтли сезардим,— дейди у биз билан суҳбатда.

Мунираҳон ойлик, йиллик планларини доимо 150 фоизга етказиб бажаради.

Мунираҳоннинг қайнонаси Меҳри ая эса келинининг саранжом-саришталигини, ширин-шакар овқатлар пиширишини алқаб гапирди.

Яна шунини айтиб ўти керакки, Мунираҳон яшайдиган Ғўтепа маҳалласидаги хонадонда 3 оила бирга истиқомат қилишади. Неча йиллардики, учта овсин — Лолахон, Зулфия ва у тинч-тоғув, билмаганларини бир-бирларига ўргатиб иноқ яшамоқда.

Попоп цехи 1992 йилда 50 миллион 389 минг сўмлик маҳсулот етказиб беришни режалаштирган эди. Амалда эса улар 69 миллион 624 минг сўмлик маҳсулотни савдо дўконларига етказиб беришди. 1993 йилда эса 148 миллион сўмлик маҳсулот тайёрлашни ният қилишган. Лекин шунисига қарамай савдо дўконларида паллақ, залдевор, кирпеч, чойшаб ва гулқўрпаларга кўзингиз тушмайди.

— Жумҳуриятимизнинг мустақил давлат деб тан олинishi ҳаммамизни жуда-жуда қувонтирди,— дейди биз билан суҳбатда корхона директори Саида Ғаниева.— Қалбимизда мустақиллик туйғуси жўш уриб, бизни янгидан янги меҳнат ғалабаларига илҳомлантирмоқда.

Дарҳақиқат, бирлашмада техника ижодкорлиги ҳам яхши йўлга қўйилган. Кейинги вақтда бу ерда электр қувватидан унумли фойдаланишга қаратилган қатор янгиликлар ишлаб чиқаришга жорий қилинди.

Бир гуруҳ электрчилар изланишлари туфайли дастгоҳларга мос электр моторлари ўрнатилди. Айни вақтда уларни ёкиб-ўчиришни йўлга қўйиш тадбирлари ҳам кўрилди.

Бирлашмада ишлаб чиқилган чойшаб, зардевол, кирпеч, паллақ, гулқўрпага чет элларда ҳам талаб катта. Кундан кунга Жанубий Корея, Хитой, Покистон, Афғонистон каби мамлакатлар билан бирлашма ўртасидаги алоқалар мустаҳкамланмоқда. Улар билан қўшма корхона ташкил этиш ниятда.

Аёл! Жафокаш аёл кўллари буюк ишларга қодирдир.

Маълупа НАБИЕВА

**АБУ АЛИ
ИБН СИНО
ЎГИТЛАРИ**



ЭРМАН (афсантин). Бунинг хоссалардан биришкү, у кийимга куя тушиши, ҳашаротларнинг кийимни бузиши, сиёҳнинг бузилиши ва қоғозларнинг қирқилиб қоллишига қаршилик кўрсатади. Эрман рангни яхшилайди. «Тулқи касаллиги» ва «илон касаллиги»га фойда қилади. Кўз ости ва бошқа ерларда бўладиган гунафша рангли изларни йўқотди.

Сув билан хамир қилинса, эшакем (шаро)га фойда қилади. Бошга қуруқлик беради. Шираси бошни оғритади. Лекин мен буни меъдага зарар қилганидан деб биламан. Асал билан ичилса, сакта (апоплексия) касалига фойда қилади.

ЯЛПИЗ (фуданаж). Ялпизни, хусусан унинг янги-сини шаробда қайнатиб боғланса, бадандаги ярадан болган қора доғларни ва кўз остида бўладиган қон-лашни кетказди. Тоғ ялпизи ажралиш ва ёрилиш-ларга фойда қилади. Кўтир ва қичимага қарши у қайнатилган сувда чумилинади. Иркунасо касали-гида боғланса терини яра қилиб, азўз мижозини ўзгартриб юборади ва хилларни чуқурдан тортади. Бир неча кунгача уни еб кетидан сузма зардобини ичиб турилса, филлик касалигиди, веналарнинг кенгайишида фойда қилади.

Ялпизи ичи моховга фойда қилади, бунда у фақат ўзининг шимдириши билангина эмас, балки парчалаши ва латифлаштириши билан ҳам таъсир қилади.

Қайнатмасы «тиikka нафас олиш» касалига фойда қилади. У, айниқса, анжир билан бирга ейилса, кўк-
ракдаги ёпишқоқ куюқ хилтларни чиқариш учун
кучли доририд. Қобирғалардаги оғриқларга ҳам
фойда қилади; бу хил таъсир тоғялғизида кучлироқ.

Ялпиз, хусусан ёввойиси, иштаҳа камлигида, меъда заифлигида ва ҳикичокда фойда қилади. Сарик касаллиги билан оғриган кишиларга фойда қилади;

чунки у саффо ва савдоси кўпайган кишиларга тозалаш, шимдириш, очиш ва латифлаштириш таъсирини кўрсатади. Қайнатмаса ҳам шундай. Тоғ-ялпизнинг қайнатмасига чўмилинса, сариқ касали билан оғриган кишиларни терлатади; анжир билан ейилса истискога фойда қилади.

Қайнатмаси сийдикни ҳайдайди, ичак оғриқларига ва қусиш билан бирга бўладиган ичкетишга фойда килади.

Уни ичилса ёки қўйиб боғланса, газандаларнинг қаққанига фойда қилади. Шу вақтда унинг сурганди таъсири доғдашдиги таъсирига яқинлашиб келади. Агар уни олдиндан шароб билан бирга ичилса, ўлдирувчи заҳарларнинг зарарини қайтаради. Унинг бергларини тутатилса, газандаларни қочиради; ўзини ерга ёйиб қўйилса ҳам шу ишни қилади. Ёввойиси чаён қаққанда яхши. Тогда ўсадигани қайнатилиб узум шарбати билан ичилса, вақсий ҳайвонларнинг тишлаганига фойда қилади.

ЯНТОҚ ШАКАР (таранжубин). Иссиқликка яқин бўлган мўтадил. Хомиладор хотинларга ишлатиш учун ярайдиган юмшатувчи доридир. Йўталга фойда қилади ва кўкракни юмшатади.

Сафрони энгил суради. Унинг суриши ўзидаги махсус хусусиятидандир. Ундан бир ичиш миқдори мижозларга қараб ўн мисқолдан йигирма мисқолгачадир.

ЯСМИН (ёсамин). Хўли ва қуруғини янчиб, у билан ҳаммонда юз ювилса, сепкилни йўқотади. Кўп ҳидланса, юзни сарғайтиради. Ёғи асабда бўладиган совуқ касалликларга ва қариларга фойдалидир.

ҚАШҚАРБЕДА (иккил ул-малик). Биринчи даражада иссиқ ҳам қуруқ. Ҳўл яраларга ва айниқса, ҳўл ширинча (шахдийя)га сув билан ёки ўзига мос келадиган қуритувчи нарсалар, масалан, мози, енгил лой ва ясмиклар билан суртилганда фойда қилади.

Қашқарбедани шинни ва бошқа юқорида айтилган нарсалар билан қулоққа боғланса ёки унинг ширасини қулоққа томизилса, қулоқ шишларига фойда қилади ва ундаги оғриқни тез босади.

Қашқарбедани шинни ва юқорида айтилган нарсалар билан шаробда қайнатиб боғланса, орқа тешик, мойак ва бачадондаги шишларга фойда қилади.

ҚИЧИТҚИЎТ (анжура). Сирка билан қўшиб боғлан-
са, йирингни, шишларни ёради ва уларга фойда
беради. Кулини туз билан қўшиб қўйилса, ит тиш-
лашидан фойда қилади.

Янчилган япроғи бурун қонашини тўхтатади. Уруғи ҳид сезишни йўқотишда фойда қилади ва галвирисмон суюқдаги тикилмаларни қаттиқ очади. Уруғи қўйилса, тишларнинг кўпоришини осонлаштиради.

Арпа суви билан кўшиб ёки япроғи арпа сувида қайнатилганидан кейин ичирилса, кўкракни тазалайди ва унда бўлган ғализ хилтларни чиқаради. Уруғи кучлироқдир. Бу астма, «тикка нафас олиш»нинг ва совуқдан бўлган зотилжамми тузатади. Қичитқўйт, айниқса, унинг уруғини тила шароби билан ичилса шахвоний ҳисни кўзатади.

ҚОРА ЗИРА (каровиё). Учинчи даражада иссиқ ва қуруқ. Елларни ҳайдайди ва қуритади. Ичилса, овқатнинг меъда юзасига чиқишидан бўладиган қушшни тўтатади. Меъдани қиздиради ва овқатни ҳазм қилдиради. Кўзни ўткир қилувчи дорилар ва сурмалар таркибига кириadi. Ҳичикочқа ва хафаконда фойда қилади.

Гижжаларга қарши яхши таъсир қилади ва уларни ўлдиради. Бу ўсимлиكنинг ва уруғининг қайнатмасини ичилганда, сийдикни ҳайдайдиги, ичинг бураб оғришини тўхтатади ва эрлик уруғини камайтиради. Агар хотинлар унинг қайнатмасида ўтирсалар, бачадон оғриқлариغا даъво топилади.

ҚОҚИГУЛ (тарашхукү). Сүти күздан оқликни аритади. Шираси истискоға жуда фойда қилади ва жигар тижилмаларини очади. Заҳарларға қарши туради. Чақилганга, айниқса, чаён чаққанига қуюқ суртма қилинади.

ҚҲҲҲҲҲҲҲ (лаблб). «Камбағаллар арқони» номи хилингин яғни барглари катта жароҳатларни доволайди ва битиради, уни шароб билан қўшиб қайнатиб ишлатилади. Шунингдек, оловда куйганга куюк суртма қилиб ишлатилса, айниқса, мулли суртма билан ишлатилса, фойда қилади. Бу ҳақда унга тенг келадиган дори йўқ.

Лаблибининг сиқиб олинган сувини бир парча пахтага шимдириб қўлоқ оғриганде томиздадилар, айниқса, гул ёғи билан ва қўлоқда иссиқ шиш бўлса, бу жуда фойда қилади. Кўкрак ва ўпка учун яхши, астмани кетказади. Жигардаги тижилмаларни очади. Барглари сирка билан ишлатилганда талоққа фойда қилади.

ҒУЗА (қутн). Чигити қиздирувчи ва юмшатувчи. Чигит кўкракка жуда яхши; йўталга фойда қилади. Чигити ични юмшатади. Баргининг шираси болалардаги ичкетарга фойда қилади.

Тақриз

«ХҮРЛАНГАН ОДАМ»

Таниқли адабиётшунос олим Озод Шарафиддин Нормат Аминов ижоди ҳақида ёзар экан: «Елғоччи фираришларда» елвизакфеълү суваракмижоз одамларнинг моҳияти фош қилинган — уларнинг «яккаш мутеълик, таъмағирлик ва майда, шахсий ўй-ташвишлар билан ўтган умри» гоъят маъносиз, инсон шаънига доғ туширадиган умр эканини алоҳида таъкидлайди. Олимнинг ушбу мутхасар фикридаги «инсон шаънига доғ туширадиган умр» деган жумласи китобхонни ўйлантириб қўяди. Ҳажвий, бунинг устига юмористик тасвир-лавҳаларга бой асар ҳақида бу кадар кескин, ижтимоий тусдаги мулоҳаза китобхонни асар ҳақидаги илк таассуротини жиҳдий шубҳа остига олади. Асар бош қаҳрамони Баширжоннинг бир қарашда тўпори феъли дастлаб ўзи сезмаган (фақат Баширжоннинггина эмас) чуқур фожиалар занжири билан қишанбанд этилганлигини идрок эта бошлайди. Ниҳоят бундай тоифа

шахслар, жамият учунгина эмас, умуман инсон аталмиш муътабар ном моҳияти учун икки қарра зарарли эканлигини англайди.

Инсонларнинг фель-автори, ўй-мақсади турлича. Ҳамма инсондан бир хил характери, бир тус фикр-мулоҳазани талаб қилиб бўлмайди. Аммо, инсоннинг инсонлик белгиси бир хил тошу тарози билан ўлчанadi. Бирок, шу оддий ҳақиқатни англаш — ўз-ўзини, ҳаётни, дунёга қилиш-кетиш сабабини англаш билан тенг. Булар эса мутлақо улуғвор қадриятларки, жамият ва шахс муносабатларидан ёки муайян жамият қандай тартиботлар ва маънавий — ижтимоий қонунлар асосида қурилганидан катъий назар, ахлоқий қадриятлар мутлақ ўзгармас ва мохиятан собитдир.

Неъмат Аминовнинг «Елғончи фаришталар» кўш-
қиссаси, гарчанд, ҳажвий асар бўлса-да, инсон ха-
рактерини тадқиқ қилиш борасида, айниқса ноҳалол

йўл мукаррар фожиага етаклаши чуқур ижтимоий
мазмунли билан ҳар қандай жиддий асар билан тенг-
лаша оладиган даражададир.

Езувчининг тасвирдаги ҳаққонияти ва характер моҳиятига ижтимоий мазмун юклаш маҳорати Баширжон образида тўла намоён бўлган.

Баширчор акаҳои Шамси Тўраевичга пойтахтдан бир талай нарсалар билан бирга аклиё фаросатига мос пойабзал киядиган куракчанин совга сифатида олиб келади. Совга куракчанин бошқа куракчалардан фарқи шундаки, унда ҳабаб боланинг тасвири бор. Баширчор ялтоқлибни, совга учун акаҳондан мактов кутиб турган бир пайтда «сиёсий хушёр» Шамси Тўраевич: «— Менга қара, Башир. Бу совганд менга утиришмади, ука!»

— Нега акажон.

— Бу ерда одам хўрланган. Бу капиталист, ирқчи ва эксплуататорлардан чиққан гап. Мен эксплуа-

татор эмасманки, хизматимга қора танлилардан фойдалансам», — дейди. Тўғри, Шамси Тўраевич хизматига қора танлилардан фойдаланмайдди. У баширжонлар хизматини афзал қўради. Чунки у — эксплуататор эмас. Шамси Тўраевич ҳабаши инсон деб ҳўрламайди. Ваҳоланки, ҳўрланган «инсон» унинг қаршисига мутеларча бош эгиб, акаҳонин хурсанд қилдириганидан эзилли боши ҳам, хаёли забўн холда ўтирарди.

Шамси Тўраевич Баширжонга неки мурувват кўрсатса унинг инсонлик қадрини ҳўрлаб, қўнглини синдириб, сўнг бир тўхтамага келадди. Шамси Тўраевич Зайнишев тақдирга ҳеч қандам жиддий муносабатда бўлмайди. Уни қаерга хоҳласа ишга жўнатиб юбораверида. Баширжон гўё шахмат доскасидаги ҳуқуксиз пиёдага ўхшайди. Истаган вақтда уни алмаштириш ёки қурбон бериш мумкин. Аммо Баширжоннинг «пиёдадан фаркли ўларок бир устуни жиҳати бор. У «керакли туқ». Уни буткул юлиб ташламайди. Аксинча «туқ» юлиб ташлашини муқаррар бўлиб қолганда уни химоя қилади.

Инсоннинг энг ўткир фожиаси тағдидан ҳам чуқур юмор бўлади. Баъзан айрим воқеалардан ва кимсаларни кузатиб на кулишининг, на йиғлашининг биласан. Кулгу билан қайғу доимо ҳамроҳ юради деган гап минг қарра ҳақиқат. Баширжоннинг ҳам турши-турмуши муқаррар фожа бўлса ҳамки, у ўқувчида кулгу уйғотайди. Кулиб туриб ачинаиб кетасан. Ачинаиб туриб кулгинг кистайди. Баширжонда не сир-синаот борки бир вақтининг ўзида одамда турлича таассурот қолдириб, турфа туйғулари уйғотайди? Унинг қалондимоғлиги ҳам, бечораҳоллиги ҳам ғалати. Хасислиғу иприскислиғи бор. Аммо хасислик пулу молу дунёси ошиб-тошиб ётганлигидан эмас, «на тўй қилган», «на бирор иморат солган», «на бир мошина минган» камбағалликдан. Уни бутунлай хору хас ҳам деб бўлмайди. Эски омборнинг ҳамбаси остида қўмилган «банкада» пули бор. Олган пароларини шу ерга келтириб яширади. Рахбар бўлиб тузулук қийинлайди ҳам. Эски дўпнио яғири чиккан шляпада умри ўтади. Кабинетидаги кўрмисиз жиҳозлар ҳам у идорадан бу идорага қўчиб юради. Хўллас қалом Баширжон мансабдор бўлиб на бойинди, на камбағаллашди. У ўртамеъна ҳаёт кечиради. Унинг бу турмуш тарзи ҳам жамиятда ҳукм сурган ўртамеъналикнинг талабларига тўла мос тушади.

Ўртамеъналик ҳар томонлама урчигандан-урчиб кетган пайтда Баширжонлар «қайноқ ҳаёт» қучоғига отланишади. «Елгончи фаришталар» воқеалари биз юқорида тилга олган, тарихга «турғунлик йиллари» номи билан кирган даврда кечадди. Жамият ҳаёти ўртамеъналик ҳавосидан нафас олиб, ўртамеъналик тўқинлари ичра гоҳ ўнган, гоҳ сўлга тебраниб турган бир пайтда ижтимоий-маънавий ҳаётимиз инкирозу айнашларга «бой» бўлди. «Бой»-лигининг акс-содиси сифатида «Елгончи фаришталар»дек асар ва Баширжон Зайнишев, Шамси Тўраевич, Қиёмхон каби қахрамонлар дунёга келди.

Езувчи Баширжон Зайнишев характери чизар экан, миллий психологиямизда каттик ўрнашиб қолган яна бир зарарли ҳусусият илдизларини очади. Бу — хоҳ айтилиши, хоҳ ёмонлик бўлсин меъёрини билмаслик касалидир. Баширжон Зайнишев атрофидagi одамлар билан муносабатда кимнидир «бошини силаса» ҳам, кимгадир дўқ-пўписи қилса ҳам меъёрсизликка йўл қўяди. Қўрқув салтанати деб ном олган собик империянинг сиёсий найранглари нуқси Баширжон характерида ҳам кўриниш беради. Бу ўринда ҳам қахрамонимиз «кўрқитиш» меъёридан чиқиб кетади: «— Ўв, Ҳамид Солиҳов! — деди дағдағали овозда (Баширжон — Ж. С.). — Сизда бундан бошқа ҳам камчиликлар йўқ эмас! Хўш, айтинчи, нега масъул идорада ишлаб туриб, одамлар орасида ҳуқуматга қарши гапларни айтасиз? Ҳамид Солиҳовнинг ранги оқариб, қулоқлари шанғиллаб кетди.

— Менми?

— Ҳа, сиз! — деди Баширжон рақибининг қалтираётганидан қувониб. — Қачон дейсизми? Мана, мана! — У стол устидаги календарни ыараклай бошлади. Масалан, йигирма еттинчи март куни қабулхонага кириб: «Бозорда помидорнинг қилоси олти сўм», дедигиз. Учунчи апрел куни бутун ходимлар олдига японча магнитафонни озиз қўптириб мактаганингиз-чи? Яна... айтaversа, сизнинг ҳам хатоларингиз тўлиб-тошиб ётибди. Органгиз гиж-гиж минус...»

Биз етмиш йилдан зиёдрок вақт мобайнидан ўз орамиздан доимо душман изладик. Айниқса хорж-

га қарши нафрат алангасини ёкиш учун бир неча авлодлар қўли қачмоқ тош уришдан бўшамади. Баширжон худди шу сиёсат ҳавосидан нафас олган, ҳатто сиёсий йўриқларни тушуниб-тушунамй рақибдан ўч олиш максалида синналган — сиёсий қўрқитиш усулини қўламоқчи бўлади. Фаросатли одам сиёсий исканжа қанчалик ўткир бўлмасин «японча магнитафонни мактагани» учун бировин айбоб бўлмаслигини яхши билади. Аммо Баширжоннинг қалтафаҳмлиги ҳар қандай меъёр-чеғарасини бузишга қодирки, Ҳамид Солиҳов «ҳамма хатоларини эшитиб бўлгач» ҳатто баҳслашини ҳам маъқул қўрмай бор-йўғи сиз «доғма»сиз дейиш билан қийоғланади.

Баширжон Зайнишев адабий қахрамон сифатида ўзига хос ҳусусиятга эгалигини бир неча бор таъкидлади. Баширжон «адабийлик» доирасидан чиқиб халқона қахрамон сифатида ном чиқарди. Шундай «машҳурлик» аввалбошданок унинг пешонасига битилган эди. Чунки, унинг характери даврининг жуذا кўп ҳусусият ва хислатларини ўзида жамулган этганки, ундан истаган бир салбий жиҳатини топиш мумкин. У бамисоли салбий хислатлар қомусига ўхшайди. Ундан хоҳлаган саволингизга «жа-воб» топиш имконига эга бўласиз. Аслида Баширжонга ўхшаш одамлар, характери характериға яқинлар ҳаётда кўп учрайди. Езувчининг маҳорати шундаки, ана шу характерилар ва хислатларни бир одам атрофида йиғиб, умумлаштира олган ва ундан ҳеч кимга ўхшамаган индивидуал образ яратган. Бир қарашда Баширжон ҳаммамизга танишдек туюлса, аммо адабий қахрамон сифатида ҳеч кимга ўхшамайди. Унинг оргинал характерининг чинакам бадийи моҳияти ҳам шундадир.

Баширжон Зайнишев ижтимоий тип даражасига кўтарилишининг асосий омилларидан бири — у ҳаммаша ҳукмрон сиёсатнинг кичик винтчаси сифатида айланиб туради ва теғирмон тоши мисол хом ашёни таёёр маҳсулотга айлантиради. Асардаги бошқа қахрамонлар Баширжоннинг «теғирмони»да обдан янчилиб, сўнг маълум бир қиёфага эга бўлишади. Ўз ўрнида Зайнишев ҳам ҳамтовокларининг «теғирмони»га сув қуяди. Ўшбу образнинг ижтимоийлигини яна бир ҳусусияти — доимо рахбарлик лавозимларида ишлаши ва мавжуд сиёсатни ниб қўлиб ёки унинг паноҳида ўз манфаатини, нафсини қондиришида қўринади. У ўша даврининг яқка, онда-сонда учраб турадиган одами эмас, аксинча, «турғунлик» деб ном олган замон рахбарларининг жуذا катта маҳорат билан умумлаштирилган, типиклаштирилган образидир.

Бу образнинг умумлаштирилган жиҳатлари биринчи гада унинг рахбарлик лавозимига келиб қолишида намоён бўлади. Ўша даврда мансабу лавозимларни таниш-билиш ёки кимнингдир «поддерж-каси» билан эгаллаш урф бўлганди. Бу борада Баширжоннинг омади юришади... Акаҳон Шамси Тўраевич Баширжон учун мансаб олишда суянч тоғи бўлади. Бировининг сўеви билан ақсарият ҳолларда тасодифий, нўноқ одамлар мансаб жиловини туттишган. Бу борада ҳам Баширжоннинг ҳеч кимдан ортда қоладиган жойи йўқ. У ношуд-нотавоғлини сабаб бирор идорада муким ишлаб, яхши ном қолдирмайди. Доимо урилиб-сурилиб, «окланмасдан қораланиб», шарманда бўлиб юради. Маданият бўлими бошлиғи бўла туриб «поэзия» билан «поезд» ёки умумий овқатланиш идорасининг директори сифатида «кафе» билан «кофе»нинг фарқига бормаслиги ўзи рахбарлик қилаётган жабҳани билиш-билмаслигини кўрсатади. Ношуд одамнинг фаросати ҳам ўзига яраша бўлади. Фая опанинг юбилеини муносабат билан тузилган тўқин дастурхон бошида узундан-узук «нутқ сўзлаш», бунинг устига зиёфат устида: «Идора ҳовлисидан ўн икки тонна бокимонда ахлатлар чиқариб ташланди... ҳалоҳонани янгилаш...» дейиш фаросатли одамнинг гапи эмас албатта. Аммо, Баширжон «Фая кампирининг баҳонасида обрў олишни» ўйлаб юқоридагига ўхшаш «хизмат»ларини қўз-қўз қилмоқчи бўлади. Шамси Тўраевичнинг «туғилган қунларни нишонлаш зиёфатида эса дабдуретдан: «Сизга қарганинги умрини тилайман. Чунки қарға уч ўз йил ум қўради», дея «акаҳон»ни бошқалар олдига қулгу қилади, Баширжоннинг типик образ эканлигининг кейинги томони — унинг ҳаром-ҳаришдан, порадан ҳазар қилмаслигидир. Маданият уйда рахбар бўлганда зардўз туфли, зардўз қамзуларни, местпрома-да ишлаганда темир дарвозаларни, суғурта идорасида бошчилик қилганда нақонуний йўллар билан қилинган «акт»лар ҳисобидан қелган пуллар-

ни Қиёмхон орқали ўзлаштириш, аниқроғи пора олиш — Баширжоннинг шу хислатига яққол далил-дир. Қахрамонимизнинг рахбарлик қилиш усули ҳам замон тамойилларига тўла мос тушади. Рахбар «рахбарлик ролини» қойилмақом қилиб ўйнаса, яъни «артист»лик қилиб: истаган пайтда қулиб, истаган вақтда йиғлаб, «қулғи»сига ҳам, «йиғи»сига ҳам бошқаларни ишонтира олса — ошиғи олчи, ўзи от устида юрарер эди. Бир ўринда Баширжон: «...ахир артист деганингиз ҳам бизлардек одамдир-дай!» деб бекорга айтмаган бўлса керак. Боз устига ўша йиллардаги қўлаб рахбарлар «артист» деган лақаб олганлиги ҳам бежиз эмас. Баширжоннинг «артист»лик истеъдодига ҳам қўлаб мисоллар келтириш мумкин. Масалан, у партия мажлисидан қочи-б, нега эълонни уч кун олдин ёзмагисиз деб ва бошқа нарсаларни баҳона қилиб Ҳўжақуловга ба-кира кетади. Партия ташкилотининг котибаси партия мажлисида Баширжон ўмариб кетган «ансамбли-нинг зардўзи қамзулию туфлилари» масаласини қў-тармоқчи бўлганлигини сезиб дарров юмшайди ва ҳатто партком котибасига ҳушомад қила бошлайди. Бундай манзарага суғурта идорасида унинг Ҳамид Солиҳов билан бўлган муносабатида ҳам дуч кела-миш. Аввал Ҳамид Солиҳовни роса сўкиб, ҳатто сен-сираб кабинетдан ҳайдаб солганди қилади. Рай-комдан тазйирини еб қайтгач Солиҳовни кабинет-га тақдир қилиб «хушумомалилик» билан қутиб олиб, бола-чақасио ота-онасининг соғлиғигача сўра-б, уни «старший инспекторлик»ка кўтарилганини эълон қилади.

Баширжон ўзининг нўноқлигини яшириш учун до-имо ниманидир ўйлаб топиб, билимдонлигини кўр-сатмоқчи бўлиб юради. Суғурта соҳасига мутла-қо алоқаси бўлмаган «овчилар», «балиқчилар», «ўр-мон ҳўжалиғи» ходимлари байрамлари билан су-гурта идораси ходимларини табриқлаб, мажлислар ўтказайди. Умуман олганда Баширжонни умумлаш-тирилган қиёфа сифатида адабиётга кирганлигини исботловчи жиҳатлар жуذا кўп.

Баширжон тақдирининг фожиавий якун топиши чуқур рамзий маънога эга. Фоже қисмат фақат бир шахсининг — бу ўринда Баширжоннинггина эмас, Баширжонга, Шамси Тўраевич, Қиёмхонга Қирмихон-га ва Вафо атторга ўхшаш кимсаларнинг, бундай одамларни тарбиялаган, уларнинг дунёқарашию ҳаётини шакллантирган жамият ва шу жамиятнинг сохта қонуни тартиботлари, маънавий оламнинг ҳалоқатидир. Баширжон ўзига қелган не ёмонлик борки доимо унинг сабабкорини четдан ахтарайди: «— Ҳа уйганинг қуйсин, Ҳўжақулова! Ҳамма балони сен қилдинг!.. Ҳа, уйганинг қуйсин ре-визор, ҳар бало қилдинг, сен қилдинг КРУ бўлмай охир бўл!» (164-бет). Боши тошга теккач охири «ўз тақдиринингиз ўзинг яратишинг керак» деган фат-во билан фоже қисматига бош айбдор ўзи эканлиги-ни тан олади: «Ҳа уйганинг қуйсин фалончи, ҳар бало қилдинг, сен қилдинг!» деб қарғар эди. Бу қар-ғишдан уни фельетон қилган «лаънати» Кимсан Най-за ҳам, суғурта идорасидаги «беимон» қоровул қол-хам, ўтган қуни қўча тумонат одам олдига ёқаси-дан олиб: «Эримни чиқариб бер!» деб шарманда қилган «манжалак» Қирмихон ҳам, унинг қамок-даги «ҳезалак» эри Қиёмхон ҳам қуруқ қолмади. Яна қўпларни қарғайди у. Ниҳоят, ойнадан бош кўта-риб, қизғини ўз тушиб, совук тер чиккан пешонаси-га шاپатилади. «Ҳаммасига ўзим сабаб! — деб юб-дор тўсатдан. — Уйганимга ўт тушсин мени!..» (264-бет).

«Ҳаммасига ўзим сабаб!» — бу Баширжоннинг би-ринчи ва охири иқроридир. Сўнг у бундай ҳай-ларга берилмайди, иқрору ўтмиш ҳақида ўйламайди ҳам. Баширжон ўзининг фоже ҳалоқатига етиб қел-ган эди. Бу йўл узок, жуذا узок давом этгандай. Аслида бир киприк қокунча ўтиб кетган, мазмунсиз, максасдиз кечирилган ҳаёт эди бу. Унинг ортидан қора из қолди. Бесамар сарфлаган умр социяла-рининг изтиробу афеус-надоматлар қолди. Маънан ҳўрланган, тахқирланган инсоннинг дунёга қелишию кетиши сабабини, билмаган «ҳаммасига ўзим сабаб», деган унсиз фарёд қолди ҳолос. У ўз ҳаёти давоми-да адашиб, тентираб етиб қелган манзил шу бўлди.

Неъмат Аминов «Елгончи фаришталар»да зохи-ран «адолатли тузум» баданига ёпишган иллатлар-ни фош қилаётгандай қўринаса, аслида даврининг носозлиқларини, ахлокий-маънавий емирилишлари-ни, умуман инкирозга маҳкум жамиятнинг ҳақиқий баҳарасини кўрсатган эди. Бу замоннинг чин ман-зараси қизилган, бадийи бақувват асардир.

Жалолиддин САҒО



Ўзбекистон халқ ёзувчиси, «Муштум» журналининг бош муҳаррири Неъмат Аминов.





Буюк ипак йўли қадим Самарқанднинг қоқ марказидан ўтган. Иқтидорли ҳайкалтарош Туркман Эсонов ушбу асарида қадимий буюк иншоотни мадҳ этган.



Шаршара ҳавонинг мусаффолигини оширади.



Илҳом онлари.

Хушовоз хонанда Авазбек ОЛИМОВ.

Тутдакгина

(Кўшиқ)

Бу қизми, ҳай-ҳай ўзи шохдаги бардакгина,
Ютиб қўйсанг бўлгудек пишган оқ тутдакгина.

Қимлар назарида, бас, ҳеч кимни кўзга илмас,
Шўх йигитлар аламгир, озгина, гартакгина.

Нигоҳлар кучи билан, тилининг учи билан,
Эрмаклар эрмакталаб ростми ё жўртакгина.

Ва лекин бирин суяр, ишқини ўтида куяр,
Унинг учун оламда бир шул йигитдакгина.

Ошиқлар сизга тўзим, сен ҳам билиб қўй Азим,
Ҳар сўзинг ўйлаб гапир, жавоби шўртакгина.



Сулув

Сулув сулув эмасдир,
севган сулув,
Севгану севилгани
билган сулув.

Ишқ-муҳаббат — гул иси,
Ҳеч ким унга тўйганмас,
Вафо аргумоғида
елган сулув.

Жавдар жойига тушса
Бугдой бўлур, дон бўлур,
Борар ерини таллаб
келган сулув.

Келинингни қаргама,
Ўғлингга урар, она,
Ҳар иккисин бир фарзанд
деган сулув.

Сулув сулув эмасдир
севган сулув,
Севгану севилгани
билган сулув.

Бу кун, Азим, жабрин
тортадурман,
Азоб, дардин чекиб
ётадурман,
Фақат ёлғиз сенга
айтадурман,
Сир қолмас, эй, Чечак, эй, Гул!

Бир жоно

Бир жоноким, тоғдан тушган
оҳу каби ўйноқланур,
Қўзлариким учқун сочиб,
кимдирки ул, сўроқланур.

Хуш-хуш насим анбар ёйиб
ўпиб ўтар сочларидин,
Сочлариким сочма еган
илон янглиғ тўлғоқланур.

Зарим менинг...

(қўшиқ)

Тоғ кийиги тек турмас,
Майса кўнглига урмас.
Зару зўринг бўлмаса
Замон сенга юз бурмас.

Зарим менинг билагим,
Зўрим менинг тилагим.
Минг турлансин бу дунё,
Парво қилмас юрагим.

Овчи бўлсанг овга бор,
Омад сенга бўлсин ёр.
Йўлим чангли-тўзонли,
Лекин сўнги — гулизор.

Зарим менинг билагим,
Зўрим менинг тилагим.
Минг турлансин бу дунё,
Парво қилмас юрагим.



Бир сир бор

Бир сир бор кўнглимда
айтилмаган,
Бир анор... донаси
ситилмаган,
Оқ қоғозга ҳатто
битилмаган,
Бир сир бор, эй, Чечак, эй, Гул!

Тоққа айтсам уни
тоғ ёрилар,
Гул излаган каби
боларилар,
Ундан чиқиб келар гулпарилар,
Бир сир бор, эй, Чечак, эй, Гул!

Сумбуланинг суви
гулобдир-ку,
Маст бўлурсан ичсанг
шаробдир-ку,
Асли ҳаёт сир
офтобдир-ку,
Бир сир бор эй, Чечак, эй, Гул!
Йиртқич айлабс унга
эл бўлади,
Булаб куйлаб-куйлаб
сел бўлади,
Ким ошнодир чиндан
айл бўлади,
Бир сир бор, эй, Чечак, эй, Гул!

Гоҳ масъума, гоҳ паришон,
гоҳо жиддий, гоҳ асабий,
Гоҳи висол оғушида
сархуш мисол қувноқланур.

Бу банданени кечир, танерим,
Кўриб кўзим тиниб кетди,
Юраккинам кузги япроқ
аҳволинда қийноқланур.

Назаримда назаридин
офтоб ботиб кетди, ана,
Чиқиб келган ой эмас-ку,
Азим, қара, ўроқланур.



Илҳом оғушида. Шоир Азим Суюн.

(Роберт Бёрнсдан)

— Илғамасин бир бегона кўз,
Қайтармагин менинг раёйимни,
Эй, сулув қиз, соҳибжамол қиз,
Деразангдан тушсам майлими?

— Ниятинг соф кўринар, йигит,
Лекин бир гап айтурман, қани, —
Умрик ёр бўлмоққа онт ич,
Сўнг... киравер эшик орқали!..



Улар ҳали ўн икки ёшда,
Дўппи билан урса йиқилар,
Хайҳот, лекин минг ҳаёл бошда,
Ёт бир тилда сўзлар... қиқирлар...
«Кўк кўзларга боқмагил қиё,
Керак эмас ёш-ялангиз ҳам.
Сийратингга сочмагай зиё,
Улар фақат тилида ўктам.
Майли, бўласин бадбашара, ё
Қалта оёқ ё узун бўйин,
Иккимиз ҳам топайлик, илло,
Қора кўзу... бундай кўрганин...»
Осиёвий оломон ичра
Сўнгера сингиб кетар иккиси.
Хижолатдан офтоб кичраяр,
Хижолатдан чиқмайди саси...

Осмоннинг устуни йўқ, ҳовузнинг қопқоғи йўқ, истакнинг чеки йўқ, деишади. Фалак жамолга шайдо инсон эса олис нуқталарга кўз тикади, устуни йўқ осмон бағрида юз бераётган турли-туман ўзгаришларни кузатиш, садоларни эшитиш истаклари билан яшайди. Шу боисдан инсон қадим-қадимдан коинот сир-синаотини билишга қизиққан. Бу истакни амалга ошириш учун расадхоналар қуриб, юлдузларнинг ҳаракатини кузатадиган асбоблар ясаган.

Айниқса, дунё тан олган улўғ мунажжим, шоҳ ва олим Мирзо Улўғбек фалакиёт соҳасида улкан ишларни амалга ошириб, инсоннинг коинот ҳақидаги билим ва тасаввурини оширди. Урта аср шароитида Улўғбекнинг 1018 юлдуз ҳаракатини тадқиқ этган «Зичи Кўрагоний» асарини яратishi, зулмат дунёси учун нур бўлди. Ҳали дунё мунажжимлари коинотни бу қадар кенг ва аниқ таҳлил ва тадқиқ қилмаган

эдилар.

Улўғбек яшаган даврда «ўзга» дунёни кузатиш, асосан инсон кўзи билангина амалга оширилар эди. Кейинчалик телескоп кашф қилиниши самоддаги сайёралар ҳаракатини кузатиш, кўриш имкониятини шубҳасиз оширди. Шу тўғрйли инсониятни таажжубга соладиган ажойиботлар мавжудлиги ошкор бўлди. Илк телескопнинг узунлиги бир метр, айлана диаметри беш сантиметр бўлган эди, холос. Бу телескоп ёрдамида фалакиётчилар илк бор Мушаррийнинг тўртта катта йўлдошини, Зухра қиёфасини, Ой саҳнидаги тоғларни ва қуёш юзидаги доғларни аниқлашгандилар. Хуллас, бу илк кашфиётдан кейин янада каттароқ мукамалроқ телескоплар яратишга киришилди. Шубҳасиз, унинг натижалари яхши бўлди.

Шундай қилиб, катта изланишлар натижаси ўла-

роқ фалакиёт илмида ноёб кашфиётлар яратилди. Фалакиёт илмига қизиқувчилар энди самовотнинг олис уфқларини кузатибгина қолмасдан, унинг садоларини эшитиш, унда кечаётган, юз бераётган жараёнларни илмий ўрганиш имкониятларига ҳам эга бўлган эдилар.

Бугун эса замонавий телескопларда инсон кўзи билан кўриши мумкин бўлган энг ёруғ юлдузга нисбатан 1,5 миллиард маротаба кўринмас юлдузларнинг ҳам расмларини олиш имкониятлари бор. Бундай катта Азимуталь кўзгулик телескопларнинг бири 1975 йилда собиқ СССР Фанлар Академиясининг Махсус фалакиёт кузатув манзилгоҳида ўрнатилганди. Бу телескоп Шимолий Кавказнинг Зеленчук қишлоғида жойлаштирилган. Бу телескоп кўзгусининг айлана диаметри 605 сантиметр, кўзгу қилинлиги 65 сантиметр, умумий оғирлиги эса 850 тоннадан

Мусибатли йиллар овози

МИРЗОЛАРНИНГ ТОЗАСИ

Ўзбек халқ дostonчилиги ҳақида гап кетганда, аввало кўз ўнгимизга Эргаш Жуманбулбул ўғли, Фозил Йўлдош ўғли, Муҳаммадқул Жонмурод ўғли Пулкан, Исом шоир Назар ўғли каби атоқли халқ шоирлари келади. Чунки уларнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳар биримиз озми-кўпми хабардоримиз. Аммо ана шу чечан бахшилар билан ёнма-ён туриб, ўнлаб халқ дostonларини ёзиб олган ва бу бебаҳо дурдоналарнинг бизгача етиб келишига хизмат қилган Исо Эрнaзaр ўғли, мулла Абдурахмон Мулла Тожи ўғли (шу вақтга қадар ҳатто исми-шарифи ҳам дурустрок аниқланмаган) сингари фан фидойилари, халқ оғзаки ижодиёти жонкуярлари ҳақида нималарни биламиз?! Афсуски, шу кунгача нашр этилган халқ дostonларининг бошланишида дostonнинг айт-тувчисидан кейин ёзиладиган изоҳ — ёзиб олувчининг исми-шарифидан бўлак ҳеч нарсани билмаймиз. Зеро, ўнлаб халқ дostonлари ва юзлаб анъанавий терма-қўшиқлар ўзбек халқининг адабий мероси сифатида сақланиб қолиши айнан ана шу фидойи кишиларнинг хизматлари самараси эмасми? Фозил шоир, Эргаш Жуманбулбул ўғли, Исом шоир ва Пулкан шоир қиркдан ортик, айримлари эса ҳатто етмишгача яқин дostonни билганликлари ва маҳорат билан қуйлаганликлари фольклоршунослар эътирофи эитишган. Лекин бу ноёб қобилият соҳибларидан ёзиб олинган дostonлар эса бармоқ билан санарлидир. Ана шу дostonларнинг бир қисmini фольклоршунослар ёзиб олишган бўлсалар (халқ оғзаки ижоди намуналарини ёзиб олиш фольклоршунослар вазифаси ҳисобланади), бир қисми хаваскор фольклор тўловчиларнинг фидокорона меҳнати тўғрйли сақланиб қолди. Булар орасида айниқса булунгурлик Мулла Исо Муҳаммад Эрнaзaр ўғлининг хизматларини алоҳида таъкидлаш лозим.

Атоқли халқ шоири Эргаш Жуманбулбул ўғлининг дoston ва термалари мажмуаси бўлмиш «Булбул тароналари»нинг 1973 йилда чоп этилган бешинчи жилдида шундай маълумотлар бор: «Ўзбекистон ССР Халқ Маориф комиссарлиги илмий марказининг ўзбекларни ўрганиш комитети халқ дostonларини тўплашга киришганда, дастлаб Фозил Йўлдош ўғли воситасида аниқланган Эргаш Жуманбулбул ўғлини Нурота районининг Кўрғон қишлоғидан Самарқанд-

га олиб келиш ва асарларини ёзиб олишда Исо Эрнaзaр ўғлининг амалий ёрдами катта бўлди. 1925 йилда атоқли халқ шоирини Самарқандга олиб келиб, олимларга таништирган ҳам ана шу олий ҳимматли ажойиб фольклор тўловчиси Исо Эрнaзaр бўлди. 1926—1928 йилларда Эргаш ота кўпинча Қирқшоди қишлоғида кадрлони Исо Эрнaзaр ўғлиникида яшайди. Шунинг учун ҳам унинг кўпгина асарлари шу ерда қаламга олинди. Атоқли халқ бахшилари Фозил Йўлдош ўғли, Муҳаммадқул Жонмурод ўғли Пулканнинг бир неча дostonлари шу қишлоқда ёзилган (286 бет)».

Исо Эрнaзaр ўғли ҳақида бор-йўқ маълумот шу холос. Холбуки, Исо Эрнaзaр ўғли 20-йиллардаёқ халқ шоирларини излаб топиш ва уларнинг ижодини илмий жамоатчиликка маълум қилишда жонбозлик кўрсатган, уларни бир жойга тўплаб, дostonларини ёзиб олишни ташкил қилган ва бу билан ҳам чекланмай ўзи ҳам Эргаш шоирдан «Қулдуз билан Юлдуз», «Алпомиш» (Пулкан шоир билан биргаликда айтилган) дostonларини, «Шўро», «Октябрь», «Шоирларга раҳбар Ход», «Охунбобоев», «Фози Олим», «Отажон Хошим» каби термаларини, Фозил Йўлдош ўғлидан «Маликан Айёр», «Муродхон», «Ширин ва Шакар», Пулкан шоирдан «Гўрўғлининг Араб Райхоннинг кизини олиб қочиб келиши» каби дostonларини ёзиб олган эди.

Биз Исо Эрнaзaр ўғлининг ҳаёти ва ижоди билан қизиқиб, 1987 йилнинг январисидан бу матрифатли кишининг изларини ахтариб, Булунгур ноҳиясидаги Қирқшоди қишлоғига бордик. 20—30-йиллар воқеаларини биладиган кеска кишилар билан суҳбатлашдик. Уларнинг хотирлашларича, Мулла Муҳаммад Исо Эрнaзaр ўғли аввалига Каптархона деган қишлоқдаги масжиднинг бир хужрасида истикомат қилган, кейинчалик Қирқшоди қишлоғидаги бойлардан бирининг меҳмонхонасидан кўним топанган экан. 1925-1928 йилларда ана шу меҳмонхонада Эргаш шоир, Фозил шоир, Пулкан шоирлар ҳафталаб яшашган ва дoston қуйлашган экан. Уша даврда ўзбекларни ўрганиш қўмитасидан келган олимлар ҳам шу жойда туриб, Исо Эрнaзaр ўғлининг ёрдамида Самарқанд атрофидаги қишлоқлардан халқ бахшиларини тўплаб, дoston ёзиб олишган экан. Хусу-



сан, Қирқшоди яқинидаги Сўлоқли қишлоғида яшовчи 83 яшар Абдуғафур Шукур ўғли бу ерда Фозил Йўлдош ўғли, Эргаш шоир ва Пулкан бахшилардан бошқа бахшилар ҳам келишганини, узун кечалар қишлоқ аҳли Исо Эрнaзaр ўғлининг уйига ййгилишиб, тонг отгунча дoston эшитишганини хотирлайди. Ҳақиқатан ҳам профессор Ходи Зарифнинг маълумотларидан аёнки, 1926-28 йилларда Қирқшоди қишлоғи ўзига хос ўзбек дostonчилигининг марказига айланган ва бу хайрли, муқаддас ишнинг ташаббускори Исо Эрнaзaр ўғли эди.

Исо Эрнaзaр ўғли 1887 йилда ҳозирги Галлаорол туманидаги Гадои қишлоғида туғилган. Уларнинг оиласи Қирқшоди қишлоғига келиб ўрнашиб қолади. Муҳаммад Исо қишлоқдаги эски мактабда саводини чикаргач, Самарқанддаги мадрасалардан бирида тўрт-беш йил тахсил олади. Мулла Муҳаммад Исо Эрнaзaр ўғлининг фарзанди Саъдулла Исаевнинг айтишича, унинг отаси Бухоро ва Туркиядаги илм даргоҳларида ҳам ўқиган экан. Аммо бу ҳақда аниқ маълумотларга эга бўлмаганлигимиз учун узиликесил бир нарсга дея олмаймиз. Инқилобнинг дастлабки қунлариданок Шўро хизматига ўтган Муҳаммад Исо Эрнaзaр ўғли бир қанча вақт Булунгур ноҳия халқ судида хизмат қилган. Халқ оғзаки ижодига ихлоси баянд бўлгани учун у Фозил шоир билан дўстлашди, кейинчалик фольклоршунослар билан танишиб, халқ оғзаки ижодиётининг аҳамиятини тушунгач, фольклор асарларини ёзиб олишга қаттиқ бел боғлади. Фозил шоир кўмағида Самарқанд вилоятининг турли қишлоқларида яшаб ижод қилаётган халқ бахшиларини аниқлади, айниқса, Эргаш шоир ва Пулкан шоирларини илмий жамоатчиликка маълум қилиш фольклоршуносликдаги муҳим кашфиётлардан бири бўлди. Унинг 1925 йилда замон алғов-далғов бўлиб зўрган, шўро ҳукуматида хизмат қилган одамларга сунқаслар уюштирилаётган қалтис бир даврда Самарқанднинг чекка қишлоқларидан бири — Жўшга бориб Эргаш шоирни излаб топиши ва уни Қирқшодида олиб келишининг ўзи катта жасорат эди.

Исо Эрнaзaр ўғли Қирқшоди қишлоғида Эргаш Жуманбулбул ўғлидан бир неча дoston ва термалар ёзиб олган эди. Шу боис Эргаш ота «Қулдуз билан

иборат. У жойлашган бинонинг баланглиги ўн беш қаватли иморат билан баробар. Бу телескоп ёрдамида ҳатто биздан 10—12 миллиард ёруғлик йили масофаларидаги жуда хира ёритгичларнинг расмларини ҳам олса бўлади. Бир ёруғлик йили эса, ёруғлигининг 300000 қақирим дақиқани бир йилда босиб ўтган йўлига тенг.

Айни кунларда мустақил республикамизнинг фалакиётчи муҳандис олимлари ҳам янги-янги турдаги телескоплар яратиш устида тадқиқотлар олиб бормоқдалар. Маълумки, коинотдан келадиган радио тўлкинларни радио телескоплар орқали ўрганилади. Бизнинг олимларимиз ҳам шундай телескопларни яратиш ва келажақда фалакиёт илмининг янги қирраларини кашф этиш устида изланмоқдалар.

Ёр кўррасига фазодан оқиб келаётган фотон, электрон, протон, нейтрон заррачалари, водород ва шу

каби баъзи моддаларнинг атомлари, ядролари доимо ёмғирдек ёғиб туради. Қурраи заминни ўраб олган ҳаво қатлами коинот бағридан келаётган бундай нурларни ушлаб қолади. Юлдузлар қаърида бўлаётган ядровий бўлинишлар оқибатида коинотга гамма нурлари тарқалади. Шунинг учун фалакнинг бурчак-бурчакларидан ёр кўрраси томон гамма нурлари оқими йўналгандир. Эндиликда эса фалакиётчилар гамма заррачаларининг ниҳоятда юқори қувватли фотонлар ёрдамида коинотнинг номаълум «бекат»ларидаги ҳолатларини ҳам синчиклаб текширмоқдалар.

Гамма телескопларининг имкониятлари маълум даражада радио ва оптик телескопларнинг имкониятидан кенгроқдир. Энергия қуввати ўта юқори бўлган гамма заррачаларини ўрганиш учун ҳам ана шундай телескоплар ўрнатила бошланди. Гамма телескоплари ёрдамида олиб борилган кузатишлар кўёш ўта янги юлдузлар қолдиғи пулсар манбалардан чиқаётган гамма нурларини, галактикамиз марказидаги моддаларнинг мавҳум ҳолатга ўтиш жараёнларини аниқлади.

Ёруғлик нури фотон заррачалари оқимида иборат. Фалакиётчилар коинот ёритгичларини ана шу фотонлар орқали ўрганадилар. Масалан, тунлари кўриш мумкин бўлган энг хира юлдуздан инсон кўзи қорачиғи орқали ҳар бир секундда мингдан ортиқ фотон заррачалари оқиб ўтади. Қуёшдан келаётган

заррачаларнинг оқими эса миллион-миллион марта ба ортиқдир.

Вақтлар, даврлар, замонлар ўтмоқда. Инсоннинг ақл-заковати фалакни ўрганишда янги-янги марраларни эгалламоқда. Яқин-яқинларгача инсон самога нигоҳ қадаб, икки миллион ёруғлик йили масофада жойлашган ёритгичларни кўра оларди. Энди эса замонавий телескоплар ёрдамида 10—12 миллиард ёруғлик йили масофасидаги ёритгичларни кўрмоқда. Уларда кечаётган жараёнларни тадқиқ қилмоқда. Айни шу кунларда бизга маълум оламнинг айлана диаметри 20 миллиард ёруғлик йилини ташкил этади.

Илм-фаннинг тараққиёти оқибатида келажақда коинотнинг уфқлари янада олисларга силжиши, унинг бағри кенгайишига умид қилса бўлади. Насиб этса, боболар руҳи қўллаб турса ҳали юртимизда фалакиёт илми яна ҳам юксалади. Зеро, бир марта оққан дарё ана қачондир оқади-да. Тошкент, Китоё, Мойдонак, Зомин, Паркент, Қўмбел сингари жойларда ишлаётган турли-туман оптик, гамма, радио ва бошқа замонавий телескоплар, қурилмалар коинотнинг сиру-синоатларини забт қилиш йўлида фалақшуносларга катта мадад бўлмоқда.

Сайдбаҳром АЗИЗОВ,
фалақшунос

Юлдуз» дostonининг якунида Қирқшоди кишлоғи ва дўсти Исо Эрназар ўглини хурмат-эҳтиром билан эслаб ўтади:

*Сўзимни ўқисанг қоғоз бетиди,
Бир минг тўққиз юз йиғирма еттида,
Тамом қилдим шу дostonни мен ўзим,
Тарихини айтсам январь тўртида,
Шу кунда тамом қилдим дostonни,
Қичаб етдим-да, қирқларнинг юртида.*

*Одамга қўйилмай битиб панада,
Қирқнинг қишлоғида, Каптархонада,
Қайси вақтда битган экан демасин,
Битганимни айтиб қўйдим санада,
Бегона эмасди, қирқданбир ўзи,
Шу дostonнинг кўпи Исонинг сўзи,
Маорифга хизмат қилиб танилган,
Уруғи бўлади қирқкам юзи...*

...1927 йилнинг 4 январида Мулла Эргаш Жуманбулбул ўғлининг оғзидан эшитиб ёзилди, деб Маориф сўз йиғовчиси Мухаммад Исо Эрназар ўғли» (Булбул тароналари, 5 том, III-бет).

Эргаш ота «Қизжибек» дostonининг бошланишида ҳам Исонинг исмини саводхон, маърифатли киши сифатида тилга олиб ўтади:

*Мухаммад Исо мизоси,
Мирзоларнинг тозаси,
«Қизжибек»ни мен айттай,
Қандай бўлар мазаси.*

Исо Эрназар ўғли Фозил шоир билан ҳам яқин муносабатда бўлган. Улар ўртасидаги ошначилик узок вақт давом этган. Фозил шоирнинг катта кизи Мелихон Фозил кизининг (марҳум) куйидаги хотиралари шундан далолат беради: «Отанинг Каптархонада (Қирқшоди кишлоғи) яқинидаги Каптархона назарда тутилмоқда) Исо деган ошнолари бўларди. Отам бирор нарсадан хафа бўлса ёки зерика: «Мен Исоникига бориб келаман», деб икки-уч кун, баъзида эса ҳафта-лаб қолиб кетарди. Келганида эса: «Исо кўп билимли одам-да, фалон дostonни айтдим, ёзиб олди. Ана шундай сўз қадрини билгич одамлар билан ошно бўлсанг, кўнглинг ыйрайди!» деб дўстини мактаб кетарди. Биз у вақтда билмаган эканмиз, отанининг кўп дostonларини ўша Исо деган киши ёзиб олган эканлар» (1976 йилги суҳбатдан).

Бу фикрларни Фозил шоирнинг кенжа кизи Тўқсулув Фозилованинг куйидаги сўзлари ҳам тасдиқлайди: «Отам каптархоналик Исо деган ошноларини кўп эслардилар. «Маликаи Айёр», «Муродхон» дostonларини айтаётиб: «Буларни Исо раҳматли ёзиб олган эди. Кўп бамаъни, зиёли одам эди, эссиз, орамиздан бевакт кетди, душманлари кўп экан, чоғи, охири бошига етди!» деб афусланиб эслардилар».

Исо Эрназар ўғли фақат дoston ва термаларни ёзиб олиш билангина чекланиб қолмай, ўзбек халқининг урф-одатлари, иримларини, маросимлари ва

анъаналари билан алоқадор эътиқодий қарашларини тўплашга ҳам катта ҳисса қўшган. Хамид Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институтининг фольклор архивида Исо Эрназар ўғлининг «Одамнинг туғилиши, исм қўйиш, улғайиши ва ўлими билан боғлиқ урф-одатлар» деб номланган гуҳжатлар мажмуаси сақланади. Унда Ғаллаорол туманига қарашли кишлоқларда яшовчи қирқ, юз, найман, уйшун каби ўзбек уруғларига мансуб кишиларнинг урф-одатлари ва ирим-сирилари ҳақида батафсил хикоя қилинади. Бу материалларнинг қиммати шундаки, халқимизнинг қадимий иримлари ҳали йўқолиб кетмаган даврда — 20-йилларда қозғога туширилган. Ўша урф-одатларнинг ва ирим-сириларнинг аксарияти эндиликда йўқолиб кетганди, яъни «жанговар атеистик кураш» қурбони бўлганлигини ҳисобга олсак, Исо Эрназар ўғлининг халқимиз қадриятларини сақлаб қолиш борасидаги бу фидокорона хизмати нечоғли қадри эканлиги аяқол кўринади.

Исо Эрназар ўғли ўзбек фольклорини ва маросимларини тўплаш ва оммалаштириш борасида ҳали кўп ишларни амалга оширар эди. Аммо мусаббатли 30-йилларнинг қора қўланкаси бу зиё соҳибининг орзуларини ҳам поймол этди...

Исо Эрназар ўғли ҳибсга олингандан сўнг унинг ҳужрасидаги жаъми қозғоу китобларини тўплаб, кизига ўраб Каптархона яқинидаги масжид ёнига қўйишган экан. Ҳозир ўша масжиддан асар ҳам қолмаган: динга қарши курашувчи «фидойи»лар томонидан алақачонлар вайрон этилган бу маданий обида ўрнида замонавий мактаб қад кўтариб турибди. Афсуски, Мухаммад Исо таниган-билган кишиларнинг бирортаси ҳам бу зукко тўпловчининг китобларини қозғоуларни айнан қаерга қўйилганлигини кўрсатиб беролмадилар. Балки Исо ёзиб олиб, ўзбекларни ўрганиш қўмитасига топширишга улғурмаган халқ дostonлари, термаларининг кўпчилиги ўша жаҳолат гирдобиди йўқ бўлиб кетгандир. Асрлар бўйи тилдан тушмай қуйилиб келган халқ қўшиқлари, афсонау ривоятлари ҳам Исо Эрназар ўғли томонидан қаламга олингандир-у, аммо элимиз хазинасидан ўрин оломай, жоҳил душманлари томонидан дафн этилгандир! Агар ўттизинчи йилларнинг энг маърифатли кишиларидан бири бўлган Мухаммад Исо Эрназар ўғли ризолат қурбони бўлмаганида эди, Эргаш Жуманбулбул ўғли, Фозил Ўйлош ўғли, Пўлкан шоирларнинг мероси яна ҳам тўлароқ ёзиб олиниб, не-не ажойиб асарлар келгуси авлодлар мулкига айланган бўлар эди. Халқ бахшиларининг ёзиб олинмаган ёки ёзиб олинган бўлса-да жаҳолат туфайли тупроққа айланган дostonлари элимизнинг армони, Мухаммад Исонинг армони, дўмбирага жон киргизган чечан бахшиларининг армони...

Мухаммад Исонинг ўғли Саъдулла Исаев тинимсиз равишда тегинли ташкилотларга мурожаат қилиши ва ёзишмалари натижасида 1966 йилда Туркистон ҳарбий округидан қуйидаги маълумотномани олишга муваффақ бўлди:

СССР

Туркистон ҳарбий округининг ҳарбий трибунали
1966 йил, 16 июль
Тошкент шаҳри, Жуковский кўчаси, 72 уй

Маълумотнома

1887 йилда туғилган, ҳибсга олингунга қадар (1931 йил 19 декабрь) Самарқанд вилоятида халқ судяси бўлиб ишлаган мулла Исо Эрназаровнинг айблов иши Туркистон Ҳарбий округининг Ҳарбий трибунали томонидан 1965 йил 21 декабрда қайта қўриб чиқилди.

1932 йилнинг 14 октябрида чиқарилган ҳукм бекор қилинган ва иш тўхтатилган.

Мулла Исо Эрназаров оқланган.
ТуркВО Ҳарбий трибунали раиси генерал майор (Примак.)

Гербли муҳр

Саъдулла Исаевнинг йиллаб умид билан излаган ҳақиқати шу бўлди. Бу маълумотнома нимани ҳам ойдинлаштириб беради? Исо Эрназар ўғлининг айби ҳам, нима учун судланганлиги ҳам, қанча муддатга озодликдан маҳрум этилганлиги ҳам, тақдир, қолаверса хоки-пойи қаердалиги ҳам номаълум. Бундай узук-юлук расмий хабарлар Исо Эрназар ўғлининг хизматлари у қамоққа олингандан кейинкок унутилган экан-да, деган ноҳуш таассурот қолдиради кишида. Бунинг устига Қирқшоди кишлоғида Исо Эрназарни биладиган кишилар ҳам оз қолди. Ешлар, ҳатто ўрта яшар кишлоқ зиёлилари ҳам халқ оғзаки-ижодининг шундай жонкуяри Қирқшоди кишлоғида яшаб ўтганлигини, кишлоқнинг ўзи ҳам 20-йилларда халқ дostonлари ёзиб олинмаган маданий марказлардан бирига айланганлигини биллшмайди. Гўёки унинг номи билан боғлиқ барча хотиралар Қирқшоди кишлоқидан ҳам, қолаверса Булунғур туманидан ҳам ўчиб кетганди.

Йиллар, ўн йиллар, асрлар ўтади. Халқнинг жонли тили яшар экан, унинг оғзаки ижоди ҳам халқ хотирасида йўлдош бўлиб яшайверади. Ота-боболаримизнинг, аجدодларимизнинг тарихига, маданий меросига бўлган қизиқиш эса ҳеч қачон йўқолмайди. Уларни асрлар тўғйонидан олиб ўтган Ходи Зариф, Мансур Афзалов, Музайяна Алавия, Мулла Мухаммад Исо Эрназар ўғли каби фидойи кишиларнинг номлари халқимизнинг ўлмас дostonларида мадх этилган Алломишу Гўрўғлидай абадий барҳаёт бўлгусидир.

Аббос ТУРСУНҚУЛОВ,
филология фанлари номзоди

Эътибор марказида замонавийлик

Аҳмад АЛИЕВ

Абдулла Қодирий ижодининг ilk давридан то умрининг охиригача янги замон, яъни инкилобдан кейинги давр маданий тараққиёти, айниқса ўзбек миллий адабиёти ривожига бутун куч-қудрати, билим, қобилиятини бағишлаб яшади. Барча каттадан-кичик асарлари-ю мақолалари, фелъетонлари ғоявий мундарижасини яхлит ҳолда кўз олдимиғза келтирсак—ҳаммасида ёзувчининг эътибори марказида замона талабларига жавоб бериш, бинобарин, ҳар қандай мураккаб талабга ҳам тўғри ва оғли равишда, билимдонлик билан жавоб бериш ғояси бўртиб туради.

Ёзувчи қўпалаб ёзган фелъетонлари, ҳажвий асарлари «Муштум» ойнотмасини муттасил жонлантириб, яшнатиб келди. Унинг ҳажвий асарларида ўзбек халқи ҳаётини ёрқин акс эттирган воқеалар ва ўқувчи кўнглига ҳузур-ҳаловат, зўр эстетик завок бағишлайдиган ажойиб образлар яратилди. Бу жиҳатдан 20-йилларнинг ўрталарида «Муштум» саҳифаларида эълон қилинган «Қалвак Махзумнинг хотира дафтаридан», «Тошпўлат тажанг нима дейди», «Ширвон ҳола нима дейди» сингари туркум ҳажвийёт жанрининг ривожланишига жуда катта ҳажвий асарлари ўзбек совет адабиёти тарихида ҳисса бўлиб қўшилди. Мазкур ҳажвий асарлар 20—30-йиллардаёқ тилларда дoston бўлиб кетди, уларнинг қаҳрамонлари халқимиз ўртасида ичак узди латиқларидан каби кенг тарқалди.

Бу асарларнинг ўзига хос хусусиятлари дастлаб шуки, воқеалар фақат қаҳрамонлар тилидан олиб қўлади, бу билан ҳикоялар қуруқ баён бўлиб қолмайди, қаҳрамонларнинг бутун бошидан кечираётган ғалати воқеа-ҳодисалар ўқувчи кўз ўнгидан бўй бериб бораверади. Асар тили ҳақида гап кетганда айниқса қўйил қолмасиз. Тил, гап-сўздаги оҳанг, иборалар қаҳрамонларнинг бутун қиёфаси, хатти-ҳаракати, ички-ташқи дунёсига, ҳуллас, бор руҳига жуда-жуда мос тушган. Қодирийнинг тил билиши фақат романларда эмас, ҳажвий асарларида ҳам росмана қўрилиб туради.

Биз номларини тилга олиб ўтган туркум ҳажвийётларда ёзувчи жамият ҳаётида учрайдиган муайян бир гуруҳга мансуб шахсларнинг типик хусусиятларини умумлаштирувчи кишиларнинг жонли образларини яратди. Қизиги шундаки, ёзувчи ўз эътибори марказида турган замона воқеаларини мана шу тиллар орқали, уларнинг қўришлари, қарашлари, ўзлари яшаб турган давр муҳитига муносабатлари орқали ифодаляди. Қодирийнинг ҳажвий асарларида қулғули нукталар тўлиб-тошиб ётади. Ҳар бир сўз, ибора, образларнинг ҳар бир ҳаракати ўқувчида қулғу кўзгатмай қўймайди. 20—30-йиллар ўзбек адабиётини инкилобдан илгариги барча борлиқни қоралаш қонун даражасига кўтариб қўйилганини ўтган саҳифаларда таъкидлаб ўтганмиз. Шундан кейин ёзувчиларимизнинг деярли ҳаммаси бу қонун-қолип талабларига жавоб беришга мажбурлан тушиб кетди. Абдулла Қодирий ҳам бундан четда қолмади. Аммо ўрни қелганда бошқалардан фарқли ўлароқ—тарихимиздаги нузли нукталарини ҳам кўрсатиб туришдан чўчимади. Бу ҳол унинг романларида яққол кўринади. Туркум ҳажвийётларида эса, янги замон тараққиётига ҳалал берадиган тилларни каттиқ қулғи остига олади. Жумладан, айрим эски урф-одатларнинг келажак учун фойда келтирмайдиган нукталарини, уларни ўринсиз ташиб юришга интиляётган баъзи гуруҳ вакилларига хос салбий аломатлар, характерлар, уларнинг замонавий воқеа-ҳодисаларга муносабатлари кўрсатилади, каттиқ танқид қили-

нади, шундай ўзига хос бир тасвирий восита-ларда эскилик сарқитлари фoш этилади.

Абдулла Қодирий бу туркум ҳикояларида ўзини мутлақо аралаштирмайди, ҳамма воқеаларни салбий образлар бошқаради. Улар ҳаётдаги воқеалар, нарсалар, одамларга ўз назарлари билан қараб, ўзларича муҳокама қиладилар, баҳо берадилар. Ҳажвий асарлардаги бутун қулғи ҳам ана шу образларнинг мулоҳазаларидан келиб чиқади.

Қалвак Махзум — ҳақиқий ҳаётдан алоқаси узилганига анча бўлган ҳар хил эскича удуллар, хурофотлар билан мияси ғовлаган. Жамият уни тан олмайди, у эса ўзича жамиятнинг тан олмайди, лекин аралашмаган иши йўқ, нимагаки аралашса қулғи бўлиб қолаверади. Тошпўлат тажанг билан Ширвон ҳола ҳам ўзлари яшаб турган ҳаётдан узилиб, довлардаб ҳамма нарсадан норози бўлишаверади. Қалвак ҳам, Тошпўлат тажанг ҳам ҳеч қаерда ишламайди, шунинг учун ҳам жуда каш-шоч яшайди. Тошпўлат тажангнинг ўз ибораси билан айтганда аҳволи бундай: «Чойчақасини ундан-бундан қилиб, тараласини тортиб юрган Тошпўлат етти ярим сўлкавойни қайси гўсхўрдан олсин, а, бобогимни сотиб берайми? Еки сайратмамнинг!» (Унга солиқ келган эди, шу ҳақда ўйляпти—А. А.) Этигим бўлса-ку ўн беш кундан бери гаровда, чопонни бўлса ўткан кун... уш сўлкавойга сотдим, худой ҳақки, галавам айнади... Нима, бермасам мени осдирармиди, шу хезларинг?!» (Қичик асарлар, 70-б.) Бу гапларда 20-йиллардаги иқтисодий танглик бўртиб туради.

Тошпўлат тажанг табииати гоҳо жуда ўзига хос содда—бирор нарсани фарқ қилолмайдиган кўринади, лекин у анча мураккаб, умуман инсонларга хос айрим умумий тушуналардан маҳрум эмас ва шуниси билан ҳам у жонли одам образи сирасига қиради. Жумладан, Тошпўлат тажанг жамиятдаги тенгсизликдан нафратланади, уни қоралайди; ўзига тўқ—бой бўлатуриб бировга бир бурда нон бермайдиган зикна бойвачалардан ўзи таниганларининг бир қанчаси номини санаб туриб: «...Шу хумсоларнинг қайси бири қамбағалнинг бошини силади?» деб тажанг бўлади.

Қалвак Махзум ҳам асли Тошпўлат тажанг сингари фикрлаши билан унга яқин туради. Аммо Қалвак бошқа тоифадан—саводи, билими бўлмагани ҳолда билимдонлиқни даъво қилиб юрадиган чала «мулла»лардан. Ҳамма нарса ҳақида фақат чала ёки бутунлай хато фикр билдиради ва фикридан заррачада шубҳаланмайди. Зотан бундай чала мулалар бизнинг ҳозирги кунларимизда айниқса қўпайиб кетган ва улар ҳамон фанни, тараққиётни фақат орқага тортаётганини, бинобарин нуқул илтифазлар таллашиб юрганини кўрганда бизда ҳамон қалқалаб яшаётганини тушуниб олиш қийин эмас ва бу жиҳатдан ҳам Қодирийнинг ҳажвий асарлари шу қулларда ҳам ибрат бўлиб тургани билан қимматлидир. А. Қодирий ҳақиқий диний эътиқодга молиқ шахсларни қўқларга кўтарди. Юсуфбекхожи, Мирзақарим қўтидорлар бутун софидил инсониятни мафтун этадиган, ўзига эргаштирадиган буюкларимиз тарзида намоён бўладилар. Аммо улар қарши-сидаги нопок, қалтабин, манфаатпарастларни таниб қўйиш ҳам кераклигини ёзувчи зарур деб ҳисоблайди.

Қалвак махзум ҳам Тошпўлат тажанг сингари замона воқеаларига тушуна олмайди. Шундан у ҳам тажанг бўлиб юргани-юрган. Қалвак Махзум атрофда бўй бераётган воқеаларга ўз қарашлари, муносабатларини билдириш ва улардан ўзича қуло-

салар чиқариш билан ўзини чуқур фoш этаверади, қулғига дучор бўлаверади. Масалан, бир кунни Қуръонни қидириб юриб кутубхонага қириб келади, бу ерда ёш йигит-қизларимизнинг қатор ўтириб, газета-китоблар ўқиётганига ҳайрон бўлади. Ташқарига чиқса, қавши йўқ. Шундан кейин Қалвак бу ерда кўрган-билганларидан шундай қулосага келади: «Билдимки, китобларни текин ўқитаман деб, одамларнинг қавшини ўғирлар эканлар, аммо бундай палид бир жойга қиришимни арвоқлар ҳам ёқтирмаган бўлса керак...»

Қалвак асли руҳонийлар табақасига мансуб шахс. Аммо у мазкур табақанинг пок, ҳалол, имонли, ҳудожўй вакиллари шаънига доғ туширади. Унда на илм, на имон бор. Ўз манфаати қаршида ҳар қандай хиёнатдан тоймайди, ёлгон гапиради, тўхмат қилади ва ҳоказо...

Қалвакда руҳоний табақасидаги салбий хусусиятларнинг жуда кўп қисми мужассамланган. Ҳамиша ўзини пок, тақводор, фариштадай тоза қилиб кўрсатишга уринида ва бу борада қанча ҳаракат қилса, ўқувчи кўз ўнгидан шунча фoш бўлаверади. Кутубхонага дастлаб қириш билан аёл овозини эшитиб «сесканган» Қалвак домла нарироқда бир гўзал ёш қизни қўриб «суки қиради».

Ҳикоянинг «Таржимаи ҳолим» («Муштум», 1924 йил, 19-сон) сарлавҳали ботида Қалвак ўзининг ота-боболари, айниқса ўз падари-бузрукворининг ҳаётига оид, оила аъзолари, онаси, ёшлик—болалик йиллари, қандай шароитда туғилиб ўсганлиги ҳақида жуда қулғили воқеаларни ифтихор билан сўзлаб беради. Жумладан, Қалвак ўзининг туғилиши охи ҳақида бундай дейди: «...Доя бўлмиш хотин фақирини ердан олди, йўрғакламоқчи бўлганда қамини чирқираб, грива овоз қилди, асло йиғидан тўхтамоғимидан, падар сезибдиларки, фарзандлари бечиз эмасдир. Чунки ул доя бўлмиш далаи макқора ва нопок бир хотун бўлди, фақир бул нопокни ёқтирмабдирман. Баъдазон ул жаноб фақирни ўз қўлларига олгон эрканлар, дарҳол гиридан тўхтаб табассум қилдирман...» (Қичик асарлар, 40-б.)

Қалвак таржимаи ҳолини баён қилишда ота-боболарини ҳам жуда гердаийб таърифлайди. Отасининг катта уламо эканини қўқларга кўтариб таништиргандан кейин отасининг шоғирдлари янги замонда четга сурилиб «уйга қириб қолган»ларини алам билан гапириб беради. Қалвакнинг тили, иборалари, ишлатадиган сўзлари ва уларнинг оҳанги ҳам ўз табииатида жуда мос бўлиб тушган.

Абдулла Қодирий Қалвак қиёфасидаги таъмағирлик иллатини фoш этишга ҳам катта ўрин беради. У ёшлик, болалик йилларидан бошлаб нафси бузук бўлганини таъкидлайди. Қалвак олти ёшдаёқ «Қозонда пишаётган гўштга ҳаваси келиб» икки устхонни олиб ёйди; унинг устига ҳар ёндан келган туршак-мағизлардан ҳам еб сассик меъда бўлади, қўзлари олайиб қолади. Бу ҳолини ўзи яхшилаб айтиб беради: «Меъда касали билан бой оғриб, худди самоварнинг ичидан кўринадиган ажина аксидек бўлиб, кишилар ҳазар қиладиган даражага етиб-мен», дейди Қалвак. Унинг ёшлиги ҳақидаги ҳикоялари ҳам ўта қулғили чиққан. Қалвак 8 ёшга қириб, энди оёқ қикарганда бутун баданига чечак тошиб кетади. «Кундан-кун ҳолим сғирлашар экан,—деб ҳикоя қилади аҳволини,—ул жаноблар (отаналари А. А.) фақирдан умдларини узуб, қўлларини ювиб қўлтуқларига уруб, хаттоки қафаларимгача ҳозирлаб, ҳар бир ишга муҳайё бўлди ту-

рибдирлар. Аммо ўн биринчи кунни худон таолонинг кудрати билан факирга бир атса (акса) келиб кўзимни очибдирман... Чечакдан юзим галвирак бодом бўлиб кетди, юзимда чандиклар ҳам бўлгани учун гўёки хусни Юсуф бизда хотима топди... Агар сизлар бир ховуч тарикни юзимга сепсангиз-да, бир донаси ерга тушса, биз минават...

Калвакнинг кўлига «Муштум» ойномаси тушиб, унда ўз расми ва номини кўриб хайрон бўлади. Ундаги дин арбоблари устидан кулиб, таххирловчи бошқа расмларни кўрганда кўнгли бузилади, бу ишлар уни ташвишга солади. Айни ҳолатдан ўзича хулоса чиқаради—хукумат камбағаллигидан «коғоз тополмасдан расмлик қоғозларнинг оқ томонига» хат ёзибди деб ҳисоблайди. Калвак ниҳоят расм киёматда жон талаб қилади деб «Муштум»даги расмларни кетказишга уринади. Сувга чайса ҳам кетказса олмайдди. Кейин устига сиёҳ суриб ташлаб, «суратлик ҳолатидан чиқариб кўйдим» деб севинади.

Калвак бекор қолиб, хотини билан уришгани уришган. Хар гапиди худони пеш қилиб, покизаликдан насихатлар қилади. Аммо бекорчилик жонига текканидан: «Ўғирлик қилиб бўлса ҳам бирор имоматдан ўрин топиб беринглар ёки маҳкамаларга мизрабоши бўлиб киришга ҳам розиман», деб юборади. Бу билан ёзувчи Калваклар замонни ўтиб, энди улар учун янги замонада ўрин йўқ, деган ғояни баён қилади. Шунга айтиш керакки, Калвак кайси масала ҳақида фикр юритмасин—ҳаммасида 20-йиллардаги адабиётда мазкур табақага бўлган расмий муносабатлар акс этиб туради. Жумладан, у ўттинчи таърифлаганда эски замонадаги нуқул иллатларини санаб беради, мактабди, кулгига қолади. Эски мактаб ҳақида гапириб туриб ундаги бузуқ тарбияларини тилга олади, янги мактаблар ҳақида гапирганда эса, янги мактаб, унда ўқилаётган жугрофия, риёзиёт, фалакиёт сингари аниқ фанларни бутунлай инкор қилади, ой куйиши, ер кийралиши янги замон одамларининг ғуноҳидан деб таърифлайди. Ниҳоят «буларни ер ютмасе, юзи каро бўлмаса факир асло рози эмасдир», деб замонга ўз карашини аниқ айтди.

Калвак образининг Қодирий асарларида ундан кейин учрайдиган руҳоний образлари билан алоқаси бор. «Меҳробдан чаён» романидаги Солиҳ маҳдум, Шаҳодат муфти, Калоншоҳлар Калвакдаги хусусиятларнинг яна бошқа-бошқа томонларини ҳам камраб олган. Бу образлар яратилишида Калвак образи ўзига хос бир кўприк бўлди, деб ҳисоблаш мумкин. Солиҳ маҳдум калваклар табақасининг энг мукаммал ишланган, уларнинг барча «юзиёқ» хусусиятларини тўла мужассамлаштирган образ бўлиб чиқди.

«Калвак Маҳзум» туркумидаги бир қатор ҳикояларнинг мавзун хар хил, аммо ҳаммаси битта Калвак саргузашти билан бир ипга чизилган. Калвакнинг тилига келганда, ёзувчи маҳоратига яна бир бор қойил қоласиз. У ўзига доим зеб бериб гапиришга интилади, энг оддий гапларни ҳам факат кироат билан гапирди: «Алқисса падар марҳум факир фарзанди ноқобилларни мадрасадаги кирди-корларидан волидан мушфикка шаммаи изҳор айтаб, бу маънидан бисёр маълум хотир бўлганларини баён қилганларида, волида ҳам факирларидан андак ранжийдилар...» ва ҳоказо...

Абдулла Қодирий яратган Калвак, Топшўлат, Ширвон ҳола каби тиллар ҳақида мулоҳаза юритганда бир нуқтани ҳисобга олиш лозим—мазкур образларнинг ҳаммасида дин арбоблари ҳаётидаги иллатлар фож этилади, шу билан Абдулла Қодирий ўзи асли даҳрийимиди, деган савол туғилиши мумкин. Ҳақли савол. Бунга жавоб шуки, Қодирий аввало даҳрий эмас, жуда имонли, виждонли, художўй шахс эди. Иккинчидан, Қодирий ҳамма соҳада ҳам нопок, қаллоб, ғаламиз, ёлгончи, юлғич, таъмагирларга қарши умр бўйи кескин, дадил кураш олиб боради, бундайларни жамиятдан суриб ташлашга бор кучи, қобилияти билан интилан. Унинг барча ҳажвий асарлари 20—30-йиллар ўзбек адабиётининг муҳим йўналиши, туб моҳиятини ифода этгани. Яъни, мазкур асарлар тараққиётимизга ҳалал берадиган хилма-хил нуқсонларни чуқур фож этарди, уларни билиб олишга, уларга қарши курашга даъват этар-

ди. Зотан Қодирий ўзи тасвирлаётган типлар, қаҳрамонлар орасида яшаган, уларни муттасил синчиклаб қузнатган, шунинг учун ҳам уларнинг жонли, ҳаётин, мукаммал бадийин образларини яратишга эришган. Қодирий ҳаётда кўпинча билимсиз бўлатуриб, билимликни пеш қиладиган чаласаводларни ҳеч ёқтирма, шундайлардан каттик нафратланган ва шу хилдагиларнинг талай образлари унинг ҳажвийларида ер бўлган, шундай кишиларнинг қиёфасини тасвирлаган талай ҳажвий асарлари бор. Бу жиҳатдан унинг «Пўскал-ласи» деб номланган ҳажвийси жуда ажойиб чиққан. Ёзувчи бунда «Думбул» деб имзо чеккан ва шу имзо маъносига мос бир типни танкид қилади. Маълумки «думбул»нинг турлича маънолари бор, жумладан, пишмаган, гўр, чала, унча етук эмас, (Ўзбек ойм характерини чиқишда «чала думбул» иборасини ишлатган эди), хом-хатала маъноларига-ча англатади. Шу маъноларни кўзда тутиб бўлса керак, ёзувчи «Думбул» номидан пичинг тарзида гўё девоналарга фикр юритаётган бўлиб, янги мактабларда дарс бераётган чаласавод, гоҳо ўта билимсиз муаллимлар киска муддатли курсларни битириб (бундай курслар 20—30-йилларда анча-мунча эди) билимдонликни пеш қилаётган кишиларни каттик танкид қилади. (Абдулла Қаҳҳорнинг «Адабиёт муаллими» ёзилишига бу сатирик ҳикоя туртки бўлмаганмикин?! Бўлгандир. Хар иккиси икки хил мустақил асар бўлгани ҳолда муҳим ғоявий нуктада катта умумиятлик сезиладди). Қодирийнинг яна шу йўналишдаги кичик ҳажвий асарларидан: «Оғзинга қараб гапир», «Рўза, ифтор, хатм, закот», «Ўзр», «Замонанинг зайли» каби талай асарларда биз уларнинг кулгили қиёфаларини кўрамыз.

Қодирий хар бир кичик сатирик лавҳада ҳам муайян бир гуруҳ вакиллариинг типик образларини яратди, уларнинг ўзига хос хусусиятларини, фаолияти, ҳаракат доираси, шаронти-вазиратларини ҳам тўлиқ чизиб беради. Бу ҳол адабиётда реалистик йўналишнинг шаклланиши, ривожланишига, тобора мустақамланишига олиб келар эди.

Абдулла Қодирий «Тинч иш» ҳикоясида домла Шариф Охунд кирдиқорларини фож қилади. Ёзувчи бош қаҳрамоннинг диний илмларни ҳам, ҳалқро аҳволни ҳам, бутун Шарк ва Фарб мамлакатлари, Америка китъасигача яхши билишни даъво қилади, аслида эса, бирор соҳада тўғри тасавури йўқ, ҳатто ўз атрофида юз бераётган ҳаммага маълум оддий воқеаларни ҳам пайқолмасдан кулгили аҳволга тушиб келётган шахсларнинг инқирозини ифода этади. Қодирий бундай кишиларда ҳаммаша мунофиқлик рўй бериб туриниши усталик билан кўрсатади. Домла Шариф Охунд «Мударисликка сайланмасдан илгари, оқ подшога нима учундир, мастеровойлар каби, ёвлик-душманлик саклаб юрар эди. Алланарсамов деган тўра томонидан мударисликка «указ» берилгач, оқ подшонинг яшамоғига қўл кўтариб, дуо қилган кундан бошлаб, ўзида Николайга бир яхши истак сеза бошлайдир. Тўғри келган йилларда... кофир бўлса ҳам «нубувват», яъни пайғамбарликнинг ярим кучи бор, (чуқки подшо—нисф нубувват, яъни пайғамбор насилдан) деб оқ подшони юқори кўтариб қўядир...» (Ўша китоб, 17.)

Октябрь инқилоби ғалаба қозониб, подшо тахтдан тобутга олиниди, деган гапларни домла эшитиб ёқини ушлаб қолди. Эл орасида «хуррият-хуррият», «янгидан сайлов бўлади» деган гаплар тарқалди. Домла ваҳимага тушди. Факат «тавба, тавба» деб қўққа боқибдан бошқага ярамай қолди. Бундан бир йил илгари мударисликка сайлангани ҳақидаги «указ» қозони сандикка «тушишда Охунд домлага қандай умидлар берган бўлса, бугун сандикдан чиқишда шу даража умидсизлик туғдирди...».

Ёзувчи сатирик асарларида хар бир деталдан образ характерини ички дунёсини, руҳини очиб учун фойдаланади. Домлага бир йил илгари умид бағишлаган «указ» қозони энди умидсизлик бағишлайди. Қозони сандикдан олиб, бир қўздан кечираётган Домланинг айни вақтдаги ҳолатига эътибор қилинг: «Бу қозон яхши саклангани учун ҳам қаватини очган сайин шалдирар ва шалдирар Охунд дом-

лани аллақандай маънос этар эди...».

Домла қозони ўзи ўқий олмайд, лекин уни очгандаги хузур-ҳаловати эсига тушиб, «бутун гавдаси тил билан англатиб бўлмаслик бир лаззат билан жимирлашиб кетгани» ёдига тушди. Шу вақт Домла бўшашиб, гамга ботади, умидлари пучга чиқади, ҳатто кадрдон—«указ қўлидан тушиб кетаёзди... Энди бир неча вақт хушидан ҳам кетган эди...»

Биз мана шу келтирилган парчаларда ёзувчи худди ўзи «Чехов ҳикоялари ҳақидаги фикри, мулоҳазаларига амал қилиб, бирор сўз ёки детални беркорга ишлатмайдди. Биргина «указ» Домланинг бир неча хил ҳолатини ифода этишда иштирок этади. Хушидан кетган домла ўзига келгандан кейин «указни буклай бошлади. Указ—«Мени кўрма, ҳам куйма!» деган каби ўз-ўзидан шалдироксиз буклана бошлади». Ёзувчининг нозик қузнатиш ва тасвирини қарангки, қозон ечилаётганда «овоз» чиқаради, чуқки тахтидан текислаб олинди, буклиниб узок вақт бир хил ҳолатда саклангани ва шу ҳолатга мослашиб қолганидан кейин энди букланаётганда шалдирмайди: бу тасвир биринчидан қозоннинг олдий ҳолатини, иккинчидан эса, энди ўз мавқеи, аҳамиятини йўқотиб «овоз» ҳам чиқмай қолганини билдиради. Шунинг учун ҳам Отин ойм ўқазни сандикка олиб кетмак бўлганда, домла орқасидан яхши қол, деган каби маънос бўлиб қараб турар эди. Яна бир ох тортгандан кейин Домла оқ подшони ўрнидан туширганлари учун мастеровойларга лънат ўқиди...» Демак, домла энди бундан нарига ўтолмайди, унинг кунни битганини ўзи ҳаммадан яхшироқ сезади.

Абдулла Қодирийнинг ҳажвий асарларида шарк ва Фарб классикларининг ижодий таъсири бор, дейилган эди. Айниқса рус классикларидан Гоголь—Чехов асарларини севиб ўқиган, улардан таъсирланган, таржималар қилган. Жаҳон адабиёти намуналари, адабий ҳаёти билан чуқур танишмай туриб ёзувчи бўлиш мумкин эмаслигини чуқур тушунган Қодирий Чеховдан «Букаламун», Гоголдан «Ўйлашни»нигина эмас, яна кўпгина Фарбий Оврўпо ёзувчилари асарларидан таржималар қилган ва уларнинг ижодий мактабларидан, маҳоратларидан ўрганган. Ёзувчилик тўғрисида Қодирий шундай деган эди: «Ёзувчи бўладиган хар бир киши адабиётдаги оқим ва мактабларни яхши билиб олиши керак. Энг яхши ёзувчиларнинг асарларини бир неча қайталаб ўқини зарур. Ўқиганда ҳам ёзувчининг нима демокчи эканини ва ўз фикрини қандай йўл билан ўқувчига англата олганини диққат қилиб, суриштириб бориш керак. Шундагина ёзувчилардан ҳунар ўрганиш мумкин.»

Адабиётнинг назарий билимларини ҳам мукаммал эгаллаган Қодирийнинг ҳажвий йўналишдаги образлари мана етмиш йиллардан буён ҳам ўқувчилар руҳига таъсир бериб турибди. У яратган маънавий бой образлар қанчалик ибратли бўлса, маънавий қашшоқлар аслида юлғич бўлатуриб ўзларини энг илгор шахслар деб ҳисоблайдиган сатирик образлар худди шу кунларда ҳам атрофимизда ўралашиб юрибди... Уларни таниб олиш, уларга қарши курашда хозир ҳам Қодирий асарлари бизга ёрдам беради. Қодирий асарларининг умрибўқиллиги сирларидан бири шуки, ўтган саҳифаларда таъкидлаганимиздек, ёзувчи дастлаб бизга хар жиҳатдан яқин бўлган—турк, озарбойжон, татар ёзувчилари, ўзбек классик адабиёти хазинаси, сўнгрок рус классик, Шарк ва Фарб адабиёти илгор намоёндаларининг маҳорат мактабларидан усталик билан ижодий фойдаланди. Ёзувчи мана шу илмий-ижодий манбалардан ўқини, ўрганиш тўғрисида ижодий қамолотга эришди. Унинг ижодий ютуғи катта насрий асарларда айниқса тўла-тўқис намоеён бўлди. Зотан Қодирий то йирик асарлари—романларига киришгунча бир қатор ҳикоялар, ҳажвий асарлар, тақрирлар, публицистик мақолалар, фелетонлар ёзиб қаламини қайради, ниҳоят биринчи ўзбек миллий романининг энг яхши намунасини яратишга муяссар бўлди.

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НИГОҲИ ТУШГАН АСАР

Фердинанд Дюшен — Мисрда яшаб ижод этган француз ёзувчиси. У бир неча романлар муаллифи. Улардан «Тамилла» романи ўзбек тилига Зариф Баширий томонидан таржима қилиниб, 1928 йилда Абдулла Қодирий (Жулқунбой) тахрири ва тасдиқи асосида босмадан чиқди. «Ребба» («Интиқом») романи эса 1927 йилда Санкт-Петербург (Ленинград)да эълон қилинди. Ёзувчининг «Қамар» романи 1928 йилда ўзбек тилида нашр қилинди ва 1929 йилда атоқли ёзувчи Садриддин Айний ўзбек тилидан тожик тилига таржима қилиб, нашрдан чиқарди.

Фердинанд Дюшеннинг айниқса «Тамилла» романи 1920—30-йилларда ўзбек маданий ҳаётида ўзига хос ғоқеа бўлган: ўзбек китобхонларининг сеvimли асарига айланган. Асарда гўзал араб қизи Тамилланинг фожеали қисмати: отаси муттақий (тақводор) Метсиён томонидан бир неча бор сотилиши, қароқчилар томонидан кўрган руҳий ва жисмоний азоб-

лари, унинг эри Оқилига бўлган самимий, покиза севгиси ўзига хос услубда ифодаланган. Бу роман турк кинорежиссёри ва актёри Тўғрул Мўҳсинбекнинг ҳам эътиборини жалб қилган. У 1926 йилда «Тамилла» романини кино экранига кўчиражасини ёзди. (Чўлпон, «Москвада икки турк санъаткори» мақоласи, «Маориф ва ўқитғувчи» журнали, 1926 йил, 2-сон).

Афсуски, 30-йиллар қатағони ушбу асарни ҳам четлаб ўтмади. Абдулла Қодирий, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпонлар билан бирга бу роман ҳам қатагон қилинди. Утган вақт давомида бу роман унутилаёзди.

Мўхтарам муштарий, ушбу асар Сизга манзур бўлади, деган умидда романдан парча эълон қиламиз.

Нашрга тайёрловчи Улуғбек ДОЛИМОВ

Фердинанд Дюшен ТАМИЛЛА

Романдан парча



IV. Жарда

Тамилла кўзини боғлаб, замбилга солганларини оз-моз эслайди. Ўзига ҳисоб бермай, кўнгилсиз бир ҳолат ичида чакалакда узок чайқалиб борди, сўнгра ўзини замбилдан ағдарганларини ва тик, қаттиқ ердан пастга қараб думалаб бораётганини сезди. Қандайдир бир қаттиқ нарсага боши билан келиб урилди ва бу урилиш миёнга ҳам кучли таъсир этди. Тамилла энди ўзини ўлган ҳисоблади. Бу фожиа қоронғу тушганда воқеа бўлган бўлса керак. Тамилла оғир нафас олиб, кўзини очган вақтда ойнинг чорак ҳиссаси тоғ орқасидан кўтарилган эди.

Кўзи боғланган латта пастга думалаган вақтда бўйинга тушиб қолган, тиканаклар орасида кип-яланғоч ҳолда ётар эди. Ойнинг майин нури ичида унинг бадани оппоқ бўлиб кўринар: оёқ-кўлларида қизил қон чизиклари мавжуд эди. Тамилла ўзини жуда эзилган ҳис қилди. Жароҳатлари, айниқса, оёқларидаги жароҳатлари ортик даражада ачишиб огримокда ва чидаб бўлмас даражада қизимокда эди. Кўзгалиш ҳам жуда оғир ва имконсиз эди. Чунки кўзгалиш билан аъзоларига тиканлар санчилиди. Минг машаққатлар билан тиканзор ичидан эмаклаб чиқди. Сўнгра қаттиқ тошдан эмаклаб, ўзи ташланган жардан ой нури остида жимирлаб турган бир дарёнинг ёқасига келиб олди. Сув ичига тушиб, ўртада қалқиб турган бир тош устига чиқиб ўлтирди. Оёқларига озгина куч киргандек ва огриги ҳам бир оз босилгандек эди. Шундан кейин бутунлай ҳаракатсиз ҳолда, аъзоларини қимирлатмай ва ҳеч бир нарсани тушунимай узок кенгликка қараб ўлтирди.

Уфқда тонг нурлари кўрина бошлади. Тонгнинг чиройли нури жонсиз қирларга жон ато қилган каби таркала бошлади. Мана шу вақтда катта тош устида ўтирган Тамилланинг худди рўпарасида бир киши кўринди. Унинг орқасидаги чуқур ёнидаги тош устида ҳалигидек яна бир соя кўринди.

— О, о, о, о..... Хэ, хэ!

— О, о, о, о..... Хэ, хэ!

Улар ўғирланган ёки эгасиз қолиб адашган хайвонларни ахтариб юрвучи фаллохлар¹ эдилар. Улар шу йўсин анчагина бақиринишди. Дарёдан кечиб ўтмоқчи бўлиб турган фаллох қўлини кўзи устига қўйиб, йўлдошини ўз ёнига чақирди. Йўлдоши унинг ёнига келгандан кейин иккиси бирга шу ажиб манзаранинг ёнига келдилар. Бутунлай яланғоч, орқаси қонгалаш бўлган чизиклар, кўк сувни кизартириб, оёғидан қон оқизиб ўлтирган ёлғиз хотин, бўйинида осилиб турган латтаси ҳам бор. Дехконлар жуда хайратда қолдилар.

— Орқасидан бирортаси кидириб юрган бўлмасин тагин, — деди биринчи дехкон.

— Бену Шеродийнинг олдига олиб бориш керак, — деди иккинчиси.

Улар Тамиллани кўтариб дарёнинг нариги ёқасига олиб чиқдилар.

* * *

Бену Шеродий ҳеч бир киши юрмайдиган теvarакнинг энг ичкарасида туради. Қишлоқлардан хийла узокда бўлган бу ерга ҳеч ким келмайди.

Бену Шеродий — узун бўйли, серҳаракат, чўкки сокол ва орик бир шайх. Қўзлари жуда кичкина бўлиб, ўйнаб туради ва қовоқлари ҳам тез-тез юмилиб очилади.

Ҳақир устида экан, Тамилланинг устидаги фаллохлар ёнган оқ бурнусни олиб ташлади. Сўнгра унинг жароҳатланган орқасини, қон оқиб турган оёқларини ва мунгли кўзини узок текшириб қаради.

— Ха-ха-ха-ха, — деб кўйди шайх, сўнгра Тамилладан сўради:

— Демак, сени ахтариб сўраб келадиган ҳеч бир киши йўқ?

Тамилла елкасини қисиб, сўзсизгина ерга қаради.

¹ Фаллох — дехкон

— Жуда яхши... Жуда яхши... — деди шайх. Фаллохларга Тамиллани ҳақир устидан туширишга буюриб, уларга бир дурудан пул берди.

* * *

Бену Шеродий Тамиллани юмшоқ диван устига ётқизди ва унга ёнбошлаш учун ёрдамлашди. Сўнгра бармоқларини эҳтиёт билан жароҳат атрофига теккизди. Мумкин қадар азоб бермасликка тириниб, жароҳатларнинг устига бир турли мойга ўхшаш нарсаси суртди. Суртилган нарсадан янги асал иси келиб турар эди. Мойни суртиб бўлгандан кейин Тамилланинг бутун аъзоларини кенг биит билан ўраб ташлади. Тамилла устида шу ишлар билан овора экан, у тўхтовсиз сўзлар эди:

— Бўлди, бўлди, кичкина оху! Йилга керак эмас, тузалиб кетасан, булар арзизмаган яралар. Худога минг қатла шукруки, Бену Шеродий бундан ёмон жароҳатларни ҳам муолажа қилган. Шундай, болам, шундай. Бену Шеродий — дўст, қодир — олло. Демак, сенинг номинг Тамилла, шундай дединг-а? Яхши, чиройли исм, жуда чиройли! Кўп яхши, кўп яхши, болам. Мен сенинг отанг исминини сўраб ўлтирмайман, шундай болам. Отанг номини сўрашнинг нима кераги бор. Агарда сен отангга қадрли бўлсанг, агар у сени ахтариб келгудек бўлса, отанг исминини ўзинг ҳам менга сўзлаб берган бўлар эдинг. Яхши биламан, болам, мен яхши тушунаман, болам. Энди тинч ёт, кимирлама. Орқангни мен шу ойнинг охирига тузатаман. Икки ҳафтадан кейин нафис оёқларингни ерга босарсан. Тўғриси айтиш керак: оёқларинг латиф, юзларинг ҳам жуда келишган, гўзал, шу ҳам катта бахтдирки, бу жозибали, нозик баданга наридан туриб қараган кишилар ҳеч бир жароҳат пайқамаслар. Энди чивик ва қизитилган ўроқлар тўғрида ўйламай, тинчгина ухлайлик, болам. Болам, сен яқин қунарда отаси ёхуд бошқа бир яхши кўрган кишининг азобиға учраган аксиз тоғ қизлари учун Бену Шеродийнинг кўмакчи бўлганига ишонасан.

Пешиндан кейин у оёқ учини билан юриб, яна Тамилланинг ёнига келди. У ўз қўли билан Тамиллага хозиргина соғилган сут ичирди ва бир неча хурмо берди. Яна оёғини авайлаб босиб, чиқиб кетди.

Тамилла қаттиқ ухлаб қолди. Шу ухлаганича иккинчи кун эрта билан уйғонди ва ўзига хийла дармон кирганлигини ҳис этди. Жароҳатлари энди ачиб огримас эди.

Ярим қоронғи ва салқин хужрада кун нури ўйнайди. Очик эшикдан баланд тоғлар кўринади. Унинг нигоҳлари узок кўкда йўқолади.

* * *

Тамилла музика овозини эшитгандек бўлди. Бу овоз узокдан учиб келиб, кишини чуқур фикр дарёсига гарқ қилгандек туюлади ва кўзларни лаззатли мунг билан ўрайди.

Бугун музика товушлари эрта билан Бену Шеродийнинг хужрага киришидан икки дақиқача илгари тўхтади. У хужрага кириб, эшикни ёнгандан кейин яна эшитила бошлади. Пешиндан кейин у яна Тамилланинг ёнига кирди. Унинг қўлида генебри бор эди.

— Хўш, учиб келган тоғ кизи! Бу сени ажаблантирганга ўхшайди? Худога шукруки, Бену Шеродийнинг ўз уйида сут, нон, анжирлар билан гоҳо-гоҳо бир марта ейишли бўлса ҳам, қускус ҳам бўлиб туради. Мана шунинг учун унинг яхши овоз билан ширин хикоялар ҳам сўзлай олиши лозим. У ҳам ёлғиз шунгина эмас, ундан қаттарокларини ҳам билади. Мана шу икки торлик тошбақа палласи билан... Унинг мана шу мўъжизалари воситасида сенга ўхшаш яланғоч ҳолда жарларга ташланганлар хозир чиройли ипак қўйлақлар кийиб, юмшоқ қаравотларда ухлайдилар...

Уч қунадан кейин Тамиллага орқаси билан ёстикка суяниб ўлтиришга руҳсат берди. Сўнгра ойнагини пешона устига кўтариб қўйиб, эшик ёнига борди ва эшикни катта очиб қўйди.

Секингина сўзлашган товушлар эшитилди. Сўнгра хужрага қулиб турган ва устларига ипак қўйлақлар кийган тўрт нафар хотин кириб келди. Улар Тамилла ёнига келиб, навбат билан унинг пешонасидан ўпдилар.

— Жуда чиройли экан синглимиз, — дедилар бир-бирларига, сўнгра унинг атрофини ҳалқа қилиб ўлтирдилар.

Бену Шеродий кўз ойнагини яна тумшуги устига тушириб, кўзини озгина юмиб, уларнинг биридан иккинчисига қаради. Тамилла ҳам уларга қаради. Уларнинг тўртови ҳам ёш ва чиройли хотинлар. Айниқса, Тамилла қаторида ўлтирган хотиннинг кўзи

билан оғзи жуда чиройли. Кенг ипак кўйлакнинг очилиб турган ёқалари орасида унинг тоза ва чиройли бўйни нафис кўринади. Кўкрагининг ўнг томонида ханжар изи ҳам бор.

Ўн беш кун ўтгандан кейин Тамилланинг оёқлари ерга тегди. Бену Шеродий эҳтиёт билан Тамилланинг оёқларига юмшоқ жундан тўкилган шиппак кийдирди. Тамилла ҳалиги хотинлардан иккинсининг кўмагида иккинчи бир хужрага чиқди. Бу хужра хийла катта бўлиб, учта деразаси ҳам бор эди. Хужрада ҳеч бир асбоб ва жихоз йўқ. Фақат ҳар бурчакда тевакар диван бор. Ери жуда яхши текисланган. Деворда ҳар хил рангли рўмоллар, там-тамлар ва генебрилар осилган. Тамилла секингина диванларнинг бирига ўлтирди. Унинг қаторида ҳалиги кўкрагида ханжар изи бўлган хотин келди. Қолган икки хотин улардан узокроқдаги диванга ўтирди. Бену Шеродий кўлида генебриси билан дераза остига ўтирди.

Шу вақт хотинларнинг тўртинчиси деворга осилган бири кўк ва бири қизил икки рўмолни олиб, бошига ўради ва хужра ўртасига келиб турди. Бену Шеродийга қаради. Бену Шеродий генебрини чалиб юборди. Генебридан енгил, майин ва мунгли оханглар чиқа бошлади. Ҳалиги хотин бутун аъзосини ҳаракатга келтириб ўйинга тушди. У гоҳо-гоҳо қаддини текис ва тўғри тутиб, бир неча силлик одамлар босар, сўнгра елкасини тўлқилантириб, бошқа аъзоларини силкитмай, тезлик билан айлана бошлар эди. У ҳар айланганда ҳалиги нафис рўмоллар хотиннинг бошида чиройли доиралар ҳосил қилиб учар эди. Баъзан Бену Шеродий ярим товшу билан хотинини мактар, баъзан нуксонларини кўрсатиб, тузатишга буюрар эди. Бу вақт унинг ўткир кўзлари одатдагидан кўпроқ ва тезроқ оқимилади эди.

Қичкина тоғ қизи қаттиқ касал бўлишига ва оғир жароҳатларига қарамай, ўз қаддини илгаригидек чиройли, хушомат тутарди. Тамилла бу ердаги хамроҳларидан ёш ва шунинг билан бирга гўзал ва жозибдор эди. Назокати ва нафислиги шаҳарда кечирган ҳаётидаги наисбатан яна ҳам тўдалик ва камолот ҳосил қилган ва бу камолот ҳозирги вазият ва ишоралар охангини унга сездириб, бунинг учун Бену Шеродийни ҳайратда қолдирди. Лекин бахтга қарши оёғининг тўпнигидан бармоқ учларигача бўлган этлари керакли ҳаракатларни бажара олмаслик даражада қотиб қолган эди. Шунинг учун Тамилла бир неча текис ҳаракатдан кейин чарчаб қоларди. Холбучи, Бену Шеродий труппаси олиб борадиган байрамларда кеча бўйи ўйинни давом эттиришга тўғри келади. Аксар вақт сахнадан чиққанда томошабинлар ёнидан секин ва оёқларини сиргантриб чиқиш лозим бўлади. Тамилла учун эса бу ҳолда бир-икки марта халқ ўртасида тўхтаб олишга тўғри келади. Бу ҳол томошабинлар ўртасида норозилик туғдириши табиий. Масалан, бир катта томоша берган бир киши: «Бешта раққосанинг бири ўз вазифасини яхши адо қила олмайди», деб Бену Шеродийга фақат тўрт ярим раққосанинг хақини берди. Бу «ярим раққоса» саналган хотин Тамилла эди.

Бену Шеродий томошанинг иккинчи куни «ярим раққоса»нинг олдида қақариб олиб, ярим қисилган кўзлари билан Тамиллага узок тикилди. Сўнгра соқолини силаб деди:

— Худо ҳақи, гўзал қиёфанг ҳаракатингиданги нуксонларини ювиб кетиши мумкин эди, агарда томошабинлар сенинг шу гўзаллигингни қадрлай олсалар. Мен қаноатсизликни ёмон кўраман. Лекин мен сенга хайрихоҳ бўлганлигимдангина сўрайман: айт, сен қайси қишлоқдасан?

Тамилла қизариб ерга қаради, сўнгра сўзини кесиб-кесиб:

— Мана шу ерда... тоғнинг орқасида... Мақуданинг нариги тарафида... — деди.

Бену Шеродийнинг юзидан норозилик аломати кўринди.

— Ундай бўлса, бу ерга жуда яқин. Бу ўртанинг томошасига сизнинг қишлоқдан ҳам кишиларнинг келишлари мумкин. Шундай бўлгандан кейин сенинг хабаринг ўз оиланга ҳам эшитилиши ва норозилик туғилиши мумкин... хим... хим...

Бену Шеродий Тамилланинг кўлидан ушлаб бир чеккага олиб борди ва сўзида давом этди:

— Ҳар ҳолда, қичкина оху, биз учун бошқача фикр юриштишга тўғри келади. Худо ҳақи, бундай гўзаллигинг, аъзоларининг нафислиги билан оёғинг мажруҳ бўлганда ҳам ҳар қандай мушкулотдан қутула олсан.

* * *

Бир ҳафтадан кейин Бену Шеродий Тамиллага

эски, ёмон кийим кийишни буюрди ва эски бир бурнус ёпинтирди. Тамиллани хачирга миндириб, ўзи иккинчи бир хачирга миниб олди. Шу йўсин тоғлар орқали жануб томонга олиб борадиган йўл билан жўнаб кетдилар. Бену Шеродий олдинда боради, Тамилла эса ўзининг қаерга кетаётганини билмайди. Бену Шеродий ҳам унга бу тўғрида ҳеч бир сўз айтмайди. Тамилла сўрамайди. Хачирин ора-сира уриб, сўзсизгина шайхни таъбиқ этади.

Кун ҳали эрта. Тоғ йўли билан ююрга чиқкан сайин пастдаги тўқайлик равшанроқ кўрина боради. Кенг, узун сойлар, қорамтиль-яшил чизиларга ўхшаб кўринган чакчалар ҳеч бир ишланмай, одам оёғини кўрмай бўш ётади. Илон изи бўлиб оққан дарёборган сайин кенгайиб, ям-яшил йиғилли қолган сувларга қўшилади, сўнгра тоғ-тошлар орасига кириб йўқолади. Бу ҳаётсиз, одам зоти кўринмаган кўнглисиз ва оғир ҳаволи ерлар аллақерларгача чўзилади.

Мана, тоғ йўли бурилиб, қирралли тош тоғдан айланиб ўтади. Шундан сўнг кўз ўнгига кенг ва ёп-ёриқ манзара очилади. Буюк тоғнинг боши уфқни яшириди. Лекин тоғнинг ўрта бир ерида, уч юз кадам кенглигиде катта бир тешик тош дарвозаси бор. Қўйида, одатдан ташқари, катта дарвозанинг ўртасида қилинча ўхшаган дарё ялтираб кўринади.

Тетси-утси!.. Тамилла эътибор билан қараб боради. Тоғ ёнидаги боғлар ичида яширинган ва оқ уйлардан иборат бўлган катта қишлоқни таниди. Тамилла бу қишлоққа илгари ҳам бир марта келган эди, аммо нариги тоғ тарафидан. Отаси Метсиён Тамиллани суд олдида Оқили билан юзлаштириш учун олиб келган эди.

Оқили!.. Гўёки сеҳр қуввати билан Тамилланинг кўз олдида аллақачна манзаралар келиб тўхтади. Даллидаги ҳовли, боғ... Ошиқона қарашлар билан Мина... Қажвахона олдида ўлтирган Лаҳрах... Ҳаракатсизгина мунгайиб ўлтирган Фотима... Меҳрибон Лақри, тоғ нури ичидagi қабристон... Мияси эзилган боласи... бошқалар ва бошқалар...

— Хачирингни тузукроқ ҳайда, чиройли тоғ оҳуси! Хали Тетси-утсига анча йўл бор,— деди Бену Шеродий.

* * *

Бену Шеродий Тетси-утсига етиб келиши билан хачирларини бир таниш ўртоғининг ҳовлисига қўйиб, чиройли тоғ қизини бир тор кўчадан олиб кетди. Бирмунча юргандан кейин тепасидаги узун хоҳага қизил фанер осилган дарвоза ёнида тўхтадилар. Дарвозанинг ўртасида қичкинагина эшикчаси ҳам бўлиб, эшикчанинг ўртасида темир панжарали туйнуғи ҳам бор эди. Бену Шеродий эшикни тақиллатгандан сўнг ичкаридан бир кишининг бети кўринди. Келувчиларини текшириб қарагандан сўнг оғир дарвозанинг занжирини тушириб секингина очди. Ичкарида узун бўйли, кенг елкали, кип-қизил юзли бир овуруплик кўринди. Мўйлови ажойиб равишда юқори томон кўтарилган эди.

— Кел, кел, ўртоқ! Келмаганингга кўп вақтлар бўлди. Қани, бизга нима олиб келдинг?

Шундан кейин Тамилла Бену Шеродий уни қандай ерга олиб келганини аңглаб қолди. Даллида ҳам асқарий қазармалар билан шаҳар ихотаси орасида худди шу дарвоза сингари қизил фанерли, ўртасида қичкина эшикчали бир бино бор эди.

У қўли билан юрагини ушлади. Йўқ, у ҳозир қанча пастлашган бўлса ҳам, Метсиённинг қизи, Оқилининг хотини ва ҳар ким томонидан ҳурмат қилинган Тамилла тубанлиқнинг энг кейинги чегарасига етиб бориши мумкин эмас!

Ичкарига киргандан кейин дарвоза тез ёпилмади. Тамилла шу ғурусатдан фойдаланиб, кўчага ташланди. Ушлаб оломқчи бўлган кишилар кўлидан минг машаққат билан қутулди ва қаттиқ овоз билан бақириб, кўча бўйлаб қочиб кетди. Биринчи қўчани айланганда уни политсия ушлаб олди.

— Бунчалик шошиб қаерга югурасан?

Қўрқиб орқасига қаради ва қалтираган кўллари билан қизил фанерни кўрсатди. Лекин у ўринсиз қўрқмоқда эди. Чунки у қочиб чиққандан сўнг дарвоза ёпилди ва Бену Шеродий ҳам кўздан гойиб бўлди.

V. Бир бурда нон

Тамилла судда прокурорнинг саволларига жуда қисқа, тушуниб-тушунмай жавоб берад, нафис бармоқларини кўкрагига қўйиб, ерга қараган ҳолда секин-секин сўзлар эди. Чунки бу «адалатли суд»даги қора кийимлар кийган кишиларнинг ўзи учун ҳеч бир

фойда келтира олмагандикларини ва Метсиённинг давосини рад қила олмагандикларини жуда яхши билар эди ва шу қаторда Сайид Хамиднинг қўрқинчли лаънатлари ҳам кўнглига келиб турар эди. Тамилла бир қадар маъносиз жавоблар бергандан кейин деворга бориб суянди, эски кийимда, ҳаракатсиз қараб турди.

Тамилла овурупо тилларидан бирортасини билмайди. Шунинг учун француз оиласига хизматга қира олмайди, чиройли ва ёш бўлганлиги учун одамлар турли сўзлардан, жанжаллардан қўрқадилар. Шу сабабли қабил оилаларида ҳам ўзига жой топа олмайди. Уни қасалхонага ҳам жойлаштириб бўлмайди: соғлиги бунга монелик қилади.

Прокурор текшириб бўлгандан кейин шаҳар идораси бу ишда ўзини қучсиз деб топди. Шундан сўнг бир политсия Тамиллани яқиндаги бир дўконга олиб бориб, шаҳар бошлигининг қогози билан бир бурда нон олиб берди.

Шу бир бурда нонин олгандан кейин Тамилла ўзи хоҳлаган томонга кетди. У ўзига ҳисоб бермай ва қаерга боришини билмай тентираб юра берди, катта бутхонадан ўтиб, тоғдан тушган катта йўлга чиқди. Шу катта йўл бўйлаб йиртиқ кийим, яланг оёқ ва кўкрагига бир бурда нонни босганича тўғрига қараб кетди.

Саба дарёсининг бўйига яқинлашгач, қумлоқ соҳил бўйлаб бирмунча юрди, сулардан ўлтириб дарёдан сув ичди, атроф-тевараққа эътибор бериб қаради. Нурулари қучсизланган қуёш тоғнинг орқасига ботиб бормоқда эди. У эътиборини Мақуда билан Жаба тоғларига қаратди. Бу тоғларнинг орқасида Тирлити қишлоғи бор.

Бас, бас, энди, эй қичкина тоғ қизи! Бу тарафга қарайверишини нима фойдаси бор?

Ҳозир тўппа-тўғри мана шу текис, кенг, оқ йўл билан кетавериш керак. Бу йўл қаерга олиб боради. Фарқсиз эмасми?... Бизнинг қисматимиз энди ёзлиб битган, худди қаерга тақдир қилган бўлса, шу ерга борармиз...

Шу фикрлардан кейин Тамилла кечанинг яқинлашганини аңглади, кўзи етган жойларда одам зоти кўринмайди.

У қўп ва катта дараклар ўсган бир жойга қараб тушиб кетди. Қуюқ ўтлар ўсган текис жойни топиб, шунда ётди, совуқдан титраб узун ва намли кечада бир неча мартаба уйғонди. Туман ичида эшитилган маъносиз ва қўрқинчли товушларга қуюқ солиб турди. Овқат еганига энди роса бир кеча-кундуз бўлган эди. Уфқда тоғ нурулари кўрингандан кейин бир бурда нонни олиб еди ва яна кечаги йўлга чиқди.

Тамилла Мерабу деган қишлоқнинг катта йўл устидаги учта ҳовлисига кириб, улардан ёрдам сўради. Лекин ҳар уч хонадондан ҳам унга ёрдам бўлмади, қуруқ чиқди. Фақат йўлда енгини шимариб, нон еб кетаётган бир ишчигина ҳеч бир сўзсиз нонининг ярмини Тамиллага бериб кетди. Шу тарафга Тамилла яна қоронғи кечагача йўл юрди. Қоронғи тушгандан кейин бир чуқурни топиб, шу ерда ухлашга қарор қилди. Ухлаш олдида жуда очиккан эди, яқиндаги ўтлардан аччиқ бўлмаганини топиб бирмунча еди ва баъзи бир гиёҳ баргларини сувда ҳўлаб, оёғидаги жароҳатлари устига ёлди.

Ярим кечада йўлдан ўтиб бораётган бир аравақаш Тамиллани ўз ёнига — аравага солиб Ребвалигача олиб борди. Ребвалида ярмарка вақти эди. Ярмаркада одамлар қайнашиб ётадилар. Бу ерда ҳаммадан илгари кўзга ташланган тиланчи араблар эди. Улар кўчаларда, дўконлар тевақлариди ўн-ўн беш нафардан тўпланиб юрадилар, фолчилар ҳам бенихоҳ кўп, олдинга қараб юргани қўймайдилар. Халқ уларни ҳамма жойда хайдади.

Ўз чойхонаси олдида эски ақсиясини айтиб, учлик таёғи билан меҳмонларга сомса тақдим этиб турган чойхоначи Тамиллага ҳам битта сомса берди. Шундан кейин Тамилла яна секингина йўлга тушди. Лекин йўл жуда тошлоқ, оёқ жароҳатлари тақдор очилиб, қон оқа бошлади. Тамилла белининг ҳам қаттиқ оғриётганини ҳис қилди. Шундан кейин йўлдан чиқиб, ўт ўсган жойлардан юрди.

Туш вақтида бир араб қишлоғи ёнида Тамиллага тўртта ит бирдан ҳужум қилди. Эски, йиртиқ кийимлари чин маъносил билан угада бўлиб қолди. Бу итлардан минг машаққат билан қутулиб, тоғ этаги бўйлаб сафарда давом этди.

* * *

Бу кечани ҳам ёввойи сабиблар еб, хурмо дарахти остида кечирди. Кун чиқиб, бир ош ёйилгандан кейин шимол-ғарбга қараб тортилган тоғ этаги бўй-

лаб яна илгарига интилди. Аччиккина совук эди, аъзолари қуёш нури билан хийла исиди ва озгина куч киргандек бўлди. Кун анча юқори кўтарилди. Эрталабки туман таркаб, ҳар нарса очик-равдан кўрнига бошланди. Тамилланинг кўз олдига қоронғи соя ҳам анжир ва апилисн боғлари бўлиб кўринди. Боғ орқасида кўм-кўк, текис, чексиз денгиз мавж урмоқда эди. Катта йўлдан қаралиб денгизга томон дарактзорлар ичи билан эгри-бугри тор йўл тушиб кетади. Бу тор йўл тўппа-тўғри халиғи анжир ва апилисн боғларига олиб боради. Боғнинг ўртасида катта бир оқ бино бўлиб, атрофида ҳар хил хуш исли гуллар билан зўр сояли катта дарактлар ўсиб туради. Тамилла бу бокка эътибор билан қарайди. Оч ва ярим яланғоч Тамилла шу салкин муҳаббат боғидан кўзини ололмайдди. Эски ва тотли хотирабор унинг ҳамма эътиборини шу бокка тортади. Бир вақтлар Тамилла шу боғда иппак қўйлак ичида бахтли ҳаяжон билан титраб, юзлари кип-кизиб ҳаёт нуруларига ўралган холда севиқли эрини кутар эди.

Эй қудратли худо! Бу ерга келиш яна тақдирда ёзилган экан... Эй юрак, тинчлан! Бошда қандай ўйлар қарх уради!.. Балки бу боғ унинг кўзигагина кўриниб тургандир, ҳаёлдир, балки у уйкудадир, туш кўраётгандир, йўк! Бу ҳақиқат!.. Сояли боғ кўз ўнгида, бу туш эмас... Юраги яна ҳам қучлироқ уриб кетди.

Тамилла пешонасини икки қўли билан сиқиб ушлади ва яна йўлида давом этди. Тог бўйлаб тўппа-тўғри илгарилар кетди. Нафаси оғзига тикилиб довдираб қолди. Минг машаққат билан оёқ устида туриб, икки қўлини олдинга узатди. Пастда тор қўчали, кўк дарактлар ичида оқ уйлардан иборат шаҳар. Тамилла бахтини йўқотган шаҳар. Оқили билан кичкина Фотиманинг шаҳри бу! Тамилла Даллига қарар ва йиғлар эди.

VI. Далли

Тамилла Али Юсуфдан келиб чиқкан тик ва қазилган йўл бўйлаб каттиқ ва майда тошлар устида қон излари тушириб катта-катта кадам ташлаб пастга тушиб кетди. Пастга тушган сари ўзига ошно бўлган ҳамма нарсани таниди: масжид, бутхона, қабристон, муфтининг шаҳарга қараб тур-

ган баланд айвони... Бир вақт мана шу болаҳонадаги айвонда ўлтириб, яқиндаги ўзиники бўлган оқ биносига — Оқилининг уйига сўнгги марта «алвидо» айтган эди.

Эй олло!.. Юрак ўйнайди... Бир нарса унинг бошига урилиб, чаккасини ёзади. Шундай оғрийдикли!..

Одимлари яна тезлашди. Шаҳар ихтосига етиб, Али Юсуф дарвозаси орқали шаҳарга кирди.

* * *

Қандайдир бир хотин турма ёнидан югуриб ўтиб кетди. Ҳозир гул боғчасининг қактуси дарактлари билан йиқилган деворлари орасидаги тошлоқ йўлдан боради. У чопайди... Араб маҳалласининг энг юқори қисмидаги тор қўчага бурилди. Ҳамон чопайди. Қўчадаги яланғоч ва бадаллари иссиқ қуёш нури билан мис қаби қизариб кетган болалар ундан кўриб, уёқ-бўёққа тарқалишди. Тиланчи хотиннинг орқасидан аридек тўзиб кетадилар.

Араб уйининг дарвозаси олдида ўлтирган бирор ўрнидан сакраб туриб, кўчадан ўтиб бораётган политсияга қўли билан ишора қилди.

Маклуфнинг уйи олдида бир тиланчи хотин, ўзи тентакроқ бўлса керак, Оқилининг ёш қизчасини ушлаб олган эди. Бечора бола каттиқ бақириб, ўзига ёрдамчи қақирди ва тиланчининг қўлидан қутулишга интилди. Чунки тиланчи хотин болани бағрига босиб, каттиқ қучоқлаб ўпа бошлади. Боланинг бирор ери оғриган ва ўзи жуда қўрққан бўлса керак.

Бечора хотин! У жуда яхши қўрган боласини йўқотгандир!

Оқилининг қизчасини тиланчи хотиннинг қўлидан зўрга тортиб олдилар. Политсия бошлиғи тентак хотинни аскарий касалхонага юборишга буюрди.

* * *

Тамилла тинч залнинг бир бурчагида катта дераза олдида қўйилган бир қаравотда ётади. Унинг катта очилган кўзлари бир нуқтага қарайди. Оқ ёстик устидаги боши хали бир ёкка, хали иккинчи ёкка тўхтовсиз чўкалиб туради. Қорайиб кетган қўллари кўрпа устида узлуксиз ҳаракатланадилар, баъзан қабилча сўзлаб қўяди. Унинг сўзлари майин, юрак тубидан чиқади. Бир неча марта Далли сўзи ҳам қаторларанда.

— Тезлик билан таржимонни чақиринг,— деди

бош доктор. Ўзи Тамилланинг олдига ўлтириб, бошини чайкади ва соатига қаради. Бир неча дақиқа ўтгач, таржимон — Оқили ҳам етиб келди.

Оқили ўлим тўшагида ётган касалга энгашиб қаради ва Тамиллани таниди. Унинг ранги ўчиб кетди. Касалининг ориқ қўллари, чуқур чўкиб кетган кўкраги қаради. Оёқларидаги, орқаларидаги ва елкаларидаги келган жароҳатларни кўрди. Тамилланинг кўзлари ғайри табиий равишда кенгайган, ёстик устидаги боши тўхтовсиз чўкалиб туради. Ўлим шарпаси кирган лаблари орасидан шошилмич, титроқ, узук-юлуқ сўзлар чиқади.

— Шундай, шундай... менинг бахтим, овунчоғим!.. Шундай, сен менинг болам!.. Ўп мени, ўп... Мен сени шундай яхши қўраманки!.. Уни ҳам шундай... Мен уни ҳам яхши қўраман, жуда ҳам!.. У мени ҳайдади... Лекин у менинг эрим!.. Шунинг учун мен келдим... Мен илгаригор келмоқчи эдим, лекин юбормадилар... Мени кўп азобладилар... Менинг ҳамма ерим оғриди... Улар шундай қилдилар... Йўқ, йўқ... мен биламан... қандай чиройлисан-а, қизим... Энди сен бор, уни олиб кел... Унга айт тезроқ келсин... тезроқ, тезроқ... Чунки мен ҳозир кетаман...

Оқили қотиб қолган холда Тамилланинг сўзларини эшитди. Аммо бу сўзларни таржима қилолмади. Бош доктор ҳам Оқилининг хозирги аҳволини тушунди. Оқилининг қаравот темирлари таянган қўллари дир-дир титраб эди.

Тамилланинг гўштсиз, ориқ бармоқлари кўрпа кирғоқлари бўйлаб сурилди ва Оқилининг қўлига урилиб кетди. Бир лаҳза... унинг кўзлари нурлиб кетди. Ўлим шарпаси кирган лабларига қон юрди. Сўнгра инграш овози билан:

— Оқили! Оқили! Оқили! — деди.

Қаравотдан бир оз қўтарилиб қучоғини очди: — Сен келдингми, Оқили?... Сен шу ердамисан, жоним!.. Мен... Мен... Ўламан...

* * *

Тамиллага бошдан-оёқ оқ кийим кийдирдилар, оқ залда, оппоқ қаравот устида ҳаракатсиз ётади. Қўли кўкрагига қўйилган, қўзи очик ва ҳўл. Пашшлар гувиллашиб мурда теварағида айланадилар ва очилиб қолган кўзларига келиб қўнадилар. Пашшлардан бири юқорига қараб букилган киприкларига тегиб ўтди. Қўздаги сўнгги ёш ингичка йўл солиб пастга оқиб тушди.

Инсон ва қонун

Ўзбекистонда иқтисодий сиёсат соҳасида ишбилармон тадбиркорлар фаолиятига кенг йўл очилди. Ҳукумат томонидан тадбиркорлар фаолиятини қўллаб-қувватловчи, улар мулкчини ҳимоя қилувчи қарор ва қонунлар қабул қилинди. Албатта, бу тадбирлардан қўзланган мақсад ҳозирги оғир иқтисодий шароитда халқнинг эҳтиёжиди учун зарур бўлган маҳсулотларни қўллаб ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш эди.

Шу мақсадда кичик корхоналар, ширкатлар фаолиятига кенг имкониятлар яратиб берилди. Лекин афсуски ишбилармонлик соҳасидаги тажриба-сиэлигимиз бу соҳада бизга кўп панд бераётди. Қўрилаган бу тадбирларнинг асл моҳияти ва мақсади, манфаати аҳолини иқтисодий ҳимоя қилиш, бозорларни ва савдо дўконларини истеъмол ҳамда саноат моллари билан тўлдиришга қаратилган. Лекин баъзи олғир одамлар бундай халқ фаровонлигига хизмат қилувчи қарор ва фармонларни жинояткорона бузишиб, осон йўл билан бойлик орттириб, қўйини-қўнжини тўлдирмоқдалар. Аяниқса, бемаза қонуннинг уруғидай қўнайиб кетган ширкатлар ва хусусий кичик корхоналар кўпчилигининг қаҳру ғазабига сабаб бўлаётир. Тўғри, уларнинг орасида халқ эҳтиёжиди учун зарур маҳсулотларни иш-

лаб чиқариб, эл олқишини олаётганлар ҳам бор. Лекин баъзи ширкат ва кичик корхоналар ўзлари маҳсулот тайёрламаган ҳолда халқ истеъмолчи учун зарур тап-тайёр маҳсулотни дўконлар пештахталаридан ёки завод-фабрикалардан йўлини «топиб», гаплашиб олиб чиқиб, бирини ўн баробар қилиб халққа сотаяптилар. Майли, сотсин, фақат ўзлари ишлаб чиқарган маҳсулотларни сотсин-да. Биз бунга асло қарши эмасмиз.

Халқ ризқини кемтик қилаётган учар кимсалар, ширкатчилар кундан-кунга қўнайиб бормоқда. Ҳатто тушуниб тушунамасликка олиб, жиноятларга қўл урмоқдалар. Бу эса бозор иқтисодиёти шароитига ўтишга мослашаётган халқимизни бир оз мушкул аҳволга солиб қўймоқда. Давлат ва халқ мулкига зарар етказмоқда. Аммо мўлмай даромад пайига тушганларнинг ҳатти-ҳаракати назардан четда қолаётгани йўқ. Қонуннинг «фаолият билан шуғулланаётган кимсалар жазодан қочиб қутулмайдилар. Уларга нисбатан имкони борича ўз вақтида чора-тадбирларни кўрмоқда-миз. Жумладан, пойтахтимизнинг Мирзо Улуғбек тумани ички ишлар бўлими иқтисодий жиноятчиликка қарши кураш шўъбасининг тезкор аъзоларининг ҳушёрлиги натижасида кўпдан-кўп жи-

ноятларнинг олди олиниб, халқ мулкига кўз олайтираётганларнинг пайи қирқилди. Масалан, Марказ-1, 1-уйда жойлашган «Орион» дўкон фирмаси ҳодими Н. Нафиков савдо қонунини бузиш натижасида давлатга 381221 сўмлик зарар келтирган бўлса, «Достон» кичик корхонасининг директори Илҳом Йўлдошев қалбаки ҳужжат асосида давлатнинг 31056 сўмини турли йўллар билан ўзлаштириб юборган.

Тошкент трактор заводининг махсус қўриқчилари Владимир Титор, Влад Снегирев, Юрий Викторов сингари кимсаларнинг қилмишлари ҳаммасидан ошиб тушган. Бу кимсалар ўзлари қўриқлаши лозим бўлган заводдан ўзари то бириктириб, 13 дон акумуляторни ўғирлашиб, номаълум шахсга 17 мингга сотишаётганда қўлга олинди. Яна шу Тошкент трактор заводининг ишчиси Б. Абдеев Германиядан валюта харид қилиб олинган олий наш тунукаларни Тошкент вилояти Қибрай туманидаги «Оқ-олтин» қишлоғида яшовчи Э. С. Сотиболдиев ва ҳамтовоғи ҳожикўрғонлик Т. Аъзамов билан бирга завод ҳудудида ўғирлаб чиқиб кетишган. Улар ҳам ички ишлар ҳушёр ҳодимларимиз томонидан қўлга олинди. Лекин улар ҳам зиярак қўзларимиз томонидан қопқонга тушиб пушаймон

чекишмоқда. Албатта, бундай учарлар қонун олдида тегишли жазосини олди.

Шу ерда кишини бир нарса ўйлантиради: одамлар бугун Ватан истиқболи, келажаги учун қайғуришиб ишлашаётганларида, бир ҳовуч кимсалар пул ва бойликни ҳаром йўл билан топишга ошиқаяптилар-да. Албатта ундай учарларга қарата, тўхта, сотқин, дегингиз келади.

Ҳақиқатдан бундайлар чиндан ҳам сотқин. Унақалардан Ватан, она деган тушунчалар жуда-жуда йироқ. Бўлмаса... Хуллас, бугун ангилганишдек бир даврни бошдан кечираётган пайтимизда гоҳ олддан, гоҳ ордан чап бераётган юлғичлар, товламачилар, қани энди бўлмаса экан. Лекин назорат ҳодимлари ҳам уларнинг «хасаки ҳамла»ларига, билиб қўйишсини, доим ҳушёр туради. Шундай қилмаса ҳам бўлмайди-да. Насиб этса, яқин кунлар ичида турмуш тарзимизда ўраб турадиган, ҳатто одамларнинг асабларига тегаётган бундай жиноятлар кескин камаяди. Ҳукуматимизнинг бу борадаги халқчил қонунлари ёруғлик юзини кўради. Халқимизнинг нонини яримта қилаётганлар ораимизда мутлоқо учрамаслиги мўқаррар.

Раззоқ БОТИР

Башоратчи яна Тошкентда

Афғонистонлик машҳур башоратчи, дунёдаги ягона халқаро фалсафий риёзиёт илмий тадқиқот марказининг асосчиси ва президенти, ЮНЕСКОнинг фаол арбоби Мухаммад Сиддиқ Афғон ота-онаси ва она аъзолари билан биргаликда жумҳуриятимизга ташриф буюрди. Унинг Тошкентга келишидан мақсад ўзи бошқараётган марказнинг филиалини пойтахтимизда ҳам очиш. Ҳозир жаҳоннинг кўпгина шаҳарларида Марказнинг 21 та филиали фаолият кўрсатаётир.

Мухаммад Сиддиқнинг кароматчилиқдаги назарияси жуда оддий ва табиий. У ҳар бир кишининг ўтмиш ва келажagini риёзий ҳисоблаш йўли билан аниқ айтиб беради. Шунингдек, халқаро сиёсий воқеаларнинг йўналишини, алоҳида давлат арбобларининг тақдирини ҳам тўғри башорат қилади. Мухаммад Сиддиқ Афғон учун сизнинг тақдирингиз билан боғлиқ ҳар бир рақам каромат қилишда муҳим восита ҳисобланади. Масалан, сиз учун хонангизнинг, телефонингизнинг ёки паспортингиздаги рақамлар ҳеч қандай аҳамият касб этмайди. Аммо Мухаммад Сиддиқ учун улар сизнинг қисматингизни айтиб берувчи йўлқўрсаткичдир.

Кароматгўй Мухаммад Сиддиқ Афғоннинг 37 дан ортиқ дунё миқёсидаги башорати тўғри чиққан. У КПССнинг XXVIII съезди коммунистларнинг охириги съезди бўлишини, М. С. Горбачев СССРнинг биринчи ва охириги Президенти эканлигини ва собиқ СССРнинг бўлиниб кетишини, Шарқий Европадан сиёсий инқирознинг юзага келишини, Германиянинг бирлашишини, форс кўрфазидagi моjarоларни, Жорж Бушнинг Америка президентлигига қайта сайланмаслигини ва бошқа халқаро аҳамиятга молик воқеаларни олдиндан аниқ башорат қилган эди.

Маълумки, ҳозирги вақтда илмий муассасаларда инсоннинг ақл-заковатини аниқлаб берадиган асбоб-

лар мавжуд. Шу асбоб кўмагида синаб кўрилган инсон 170 балл олса, даҳо ҳисобланади. АҚШдаги дорилфунунлардан бири мавжуд асбоб орқали Мухаммад Сиддиқнинг ақлий жиҳатдан етуклигини синаб кўрганда у 163 балл олди. Яъни Мухаммад даҳо даражасидаги ақл-идрок эгаси экан. Шунингдек, у Эй-би-си радиокомпаниясининг ташаббуси билан Техас дорилфунунда замонавий компьютер билан мусобақа ўтказди. Яқуний натижа ҳулосасига кўра 400 та мураккаб риёзий масалаларга у компьютерга нисбатан 6 минут у 17 секунд тезроқ жавоб берди. Бу талабаси учун Мухаммад Сиддиқ қимматбаҳо «Форд—мустанг» автомобили билан тақдирланди.

Мухаммад Сиддиқ илгари ҳам жумҳуриятимизга бир неча бор келиб, илмий ташкилотлар ва меҳнат жамоалари билан учрашувлар ўтказган эди. Унга «Чирчиқ шахрининг фахрий фуқароси» дипломи берилган. Жумҳуриятимиздаги Ички ишлар Вазирлигига қарашли олий милиция мактабида ўқиган илмий лекциялари учун Мухаммад Сиддиқ «Фахрий профессор» унвонига ҳам сазовор бўлди. Шунингдек, у Афғонистон Полиция академиясининг фахрий аъзоси ҳисобланади. Чунки у жиноятчиликка қарши курашда ҳуқуқ-тартибот ходимларига яқиндан кўмак бериб келаётир. Унинг риёзий йўл ҳисоблаб айтган башоратлари туфайли Ҳиндистон, Эрон, Ироқ, Афғонистон ва собиқ Совет Иттифоқида бир қанча чигал жиноий ишлар очиб ташланган.

Мухаммад Сиддиқ Афғон бу сафарги ташрифида Ўзбекистоннинг келажаги ҳақида башорат қилиб шундай деди: «Ўзбекистонда тинч-тотувлик бўлади, иқтисодий юксалиш сари янги қадамларни ташлайди. 1995 йилга келиб Ўзбекистон Марказий Осиё жумҳуриятлари ичида етакчи ўринни эгаллайди».

Илоё башоратчининг айтганлари рост келсин.



Башоратчи Мухаммад Сиддиқ Афғон.

Сураткаш С. Маҳмамов.

Сафар дафтарида

Ажойиб кўприклар

Асрий орзулар ушалди. Қадимий қондош-қариндош туркияликлар бизнинг юртимизга, ўзбекистонликлар Туркияга бемалол бориб келмоқдалар. Қондошлик, қардошлик, дину диёнатдошлик ришталари яна чамбарчас боғланди. Мамлакатимиз пешонасида мустақиллик офтоби ярираганидан туркияликлар беҳад қувондилар. Биринчи бўлиб Туркия ҳукумати мустақил Ўзбекистон давлатини тан олди. Алоқаларимиз кундан-кунга яхшиланмоқда. Бордин-келдилар кўпаймоқда. Мен ҳам бу қадимий ўлкага сафар қилганимда гўзал манзаралар, ажиб обидалар мафтун бўлдим, Қора денгиз орқали Туркияни ташқи дунё билан боғлайдиган Босфор бўғози ҳайратга солди. Босфор бўғозини илгари одамлар «ситир сой» деб аташар эканлар. Қадимий ривоятларда айтилишича, ўз маҳбубига етиша олмаган маҳбуба, худонинг қудрати билан сигирга айланиб, ўзини сувага ташлабди. Ва шу бўғоздан нариги қирғоққа сузиб ўтиб, бадар кетган экан. Бу бир афсона...

Бугунги Босфор бўғозидан эса кунига дунёнинг турли ўлкаларидан келатган ўнлаб катта-кичик кемалар ўтиб-қайтади. Истанбул бандаргоҳи ҳамиша кемалар билан гавжум бўлади. Бўғоз жуда тор бўлиб, ундан эсон-омон ўтиб олган кемаларнинг капитанлари хурсанд бўлиб худого шукуроналик билдирадилар. Чунки, бўғоздан ўтиш маҳалида гоҳо-гоҳо кемалар тўқнашиб кетиб, ҳалокатлар юз беради. Денгиз қирғоғида румин супертанкери «Индепенданс», юнон қуруқ юк ташувчиси «Эльвира» ва бошқа кемаларнинг майдаланиб ётган қисмлари ҳали ҳам юракка ваҳима солади. Баъзи кемаларнинг қирғоқ атрофидаги одамларнинг уйлариини вайрон қилган вақтлари ҳам бўлиб туради. Қизиги, мана шундай тор йўлакда ҳам турк балиқчилари ўз қайиқларида балиқ овлашиб, ўлжаларини қирғоқнинг ўзида сотадилар.

Босфор бўғозининг ўзига хос энг асосий хусусияти шундаки, мазкур сув йўлаги Истанбул шахрини Европа ва Осиё қитъаларига бўлиб туради. Бўғоз устидан бетакорор услубда қурилган кўприклар эса икки қитъани бири бири билан боғлаб турадилар. Бу кўприкларни шаҳарнинг белига боғлаб қўйилган белбоғларга қиёслаш мумкин. Истанбулни шунинг учун ҳам икки қитъа шаҳри дейишади. Кўм-кўк дарахтлар билан қопланган қирғоқлар шаҳарнинг ҳуснига ҳусн бағишлаб туради. Ҳавоси тоза ва мусаффо, Беш юздан ортиқ масжиднинг баланд миноралари эса шаҳарга улғуворлик ва салобат бағишлаб турибди.

Уртоғей ва Бейларбой даҳалари орасидаги осмонўпар кўприк 1970—1973 йиллари қуриб битказилган бўлиб, у кунига юз мингдан ортиқ авто-

мобилни ўз устидан ўтказди. Шу давр ичида давлат кўприк божи ҳисобига саккиз миллиард турк лираси ҳисобида пул ишлади. Бу эса кўприк учун сарфланган харажат бир неча баробар қопланди, демакдир. 1988 йили Рўмолҳисори ва Анадолҳисори даҳалари (бўғознинг торроқ қисми)да яна бир ажойиб кўприк қуриб битказилди. Кўприкни япон фирмаси қурган бўлиб, унинг узунлиги салкам бир ярим километр, эни эса қирқ метрди. Кўприк жуда пишиқ ва текис ишланганки, кўриб ҳавасингиз келади. Саккиз қатор машина бараварига қатнайдиган кўприк устидаги бож олувчилар шундай тез ишлайдиларки, деярли машиналар тўхтамай ўтаверади. Кўприк полотноси сув юзасидан 165 метр баландликда жойлашган бўлиб, узоқдан осмон узра унаётган лентга ўхшайди.

Сирли устун

Истанбулдаги машҳур обиданлардан бири «Айя София»да сирли устун мавжуд бўлиб, дунёнинг турли чеккаларидан келган соддадил одамларни ҳамиша ўзига жалб қилади. Обидани томоша қилгани келган кишилар қаторида кўпчилик маҳаллий туркларни ҳам кўриш мумкин. Навбат кўтиб турган одамлар ортидан биз ҳам бориб, устундаги кичкина тешикчага бармоғимизни тикиб, уч бор айлантирамыз. Одамлар сингари бармоғимизнинг намлиган-намланмаганлигини текшириб

кўрамыз. Во ажабо?.. Устуннинг сирли билан қизиқамиз. Ривоятларга қараганда, илгари мусулмонлар масжиди, кейин христианлар черкови ва ундан сўнг яна мусулмонлар масжиди бўлиб хизмат қилган бу обидадаги устун (бу бино ҳозир тарихий обидага айлантирилган) ёнига келиб, яхши ният қилган одам, яъни бефарзандлар фарзанд кўришни, беморлар тўзалишни истаб, ундаги тешикчага қўлининг ўрта бармоғини киргизиб, уч марта айлантириши керак. Шунда бармоқ намланса, демак, ўша одам ниятга етади. Намланмай қолган бармоқ эгасининг аҳволига эса маймунлар йиғлар экан. Бармоқнинг намланмаслиги, алҳазар, ўша инсоннинг яхши ниятларига ета олмай дунёдан ўтишини аңлатар экан. Шунга қарамай, кўпчиликнинг устун ёнига келётганига гувоҳ бўлиш мумкин.

Биз шерикларимиз билан ривоятнинг илмий томонлари ҳақида фикрлашдик, турк мутахассислари билан суҳбатда бўлдик. Маълум бўлишича, устун ягона оҳақтошдан ясалган бўлиб, баландлиги олти-етти метр атрофидадир. Оҳақтош таркибиди кальцийнинг хлорли тузи мавжуд экан. Бу туз доимо ўзига намликни тортиб туриш хусусиятига эгалиги билан характерланади. Шундай қилиб устун бинодаги намликни тортиб туради. Шунинг учун унинг тешикчасига тикилган бармоқ ёғсимон бўлиб намланади (кальций хлориднинг ишқорий хоссаси туфайли). Бармоғини қаттиқроқ босмаган ёки яхши айлантирмаган одамларда намлик сезилмай қолиши мумкин.

Қудрат АҲМЕРОВ,
профессор

Жаннат гуллари

Ўзбек халқининг кўп асрлик тарихида халқ амалий безак санъати турлари бой ва ранг-баранг маданий меросимизнинг энг ажойиб ва оммавий қисмини ташкил этади. Ўзбек диёрида вужудга келиб гуллаб-яшнаган санъат турлари бемисл ва бетакрорлиги билан дунёга машхур. Бундай камолот ва таракқиёт босқичлари ҳақида фикр юритадиган бўлсак, ўзбек амалий безак санъати турларининг шох илдизлари инсониятнинг келиб чиқиш даврига бориб тақалишининг гувоҳи бўламиз.

Ўлкамиз заминидagi тарих қатламларини қазилар натижасида топилган ёдгорликларнинг гувоҳлик беришича, инсоннинг жисмига бадий ишлов бериши усулида буюм яратиш фаолияти тош асридаёқ бошланган бўлиб, асрлар оша ханузгача узлуксиз давом этиб келмоқда.

Ўзбекистон ва умуман Марказий Осиё халқларининг бизгача етиб келган санъат асарлари орасида нақшлар асосида яратилган бадий асарлар алоҳида кўп сонни ташкил этади. Бошқа санъатларга нисбатан бундай нақшли безаклар кўпчилигининг ва такомил топганлигининг муайян тарихи сабаблари бор. Маълумки, Ислон мамлакатларида мавжудотлар тасвирини ишлаш кенг одат тусига кирмаган, зеро, мавжудотни ярата олиш фақатгина қодир Тангрига хосдир, инсонлар эса бундай ишни бажаришга ожиздирлар, борию бирор ишни юқори такомил даражасида ижро этиш имкони йўқлиги аввалдан маълум экан, бундай ишга киришмоқликнинг ўзи ақлдан эмасдур. Бошқача айтганда, ҳеч бир тасвир унда ифода-ланган мавжудот даражасига кўтарила олмайдди, Шу бонс тасвир сохта бўлади.

Тасвирий санъатга бу қадар чуқур, фалсафий ёндоиш натижасида шартлилик, стилиштириш, рамзийликка асосланган бадий безак асарлари

яратиш кучайган. Ушбу тарихий омил ўзбек миллий безак санъатининг гуркираб ривожланишига туртки бўлганки, у ҳозирда жаҳонга машхур меъморчилик ёдгорликларимиз улардаги ганчкорлик, тоштарошлик, наққошлик, кошникорлик, хаттотлик ва бошқа турдаги санъатларнинг ажойиб даражада уйғунлашган мужассамлигидан иборатдир.

Самарқанд, Бухоро, Хева, Шахрисабз, Термиз, Тошкент, Қўқон, Жиззах ва бошқа шаҳарлардаги меъморчилик ва халқ амалий безак санъати ёдгорликлари ўтмиш авлодларимиз яратган баркамол, такрорланмас ва тарихан бебаҳо санъат асарларининг намуналари бўлиб, халқимизнинг ва шу билан бирга жаҳон маданиятининг дурдоналаридан бўлган бадий ва маданий меросни ташкил этади.

Шулар қаторида Хева наққошлик мактаби ва усталарининг асарлари бошқа наққошлик мактабларидан нақшнинг турларидан, нақш тузилиши, унсурлари, ранги ва ишлаш технологияси билан фарқланиб туради. Хева наққошлик мактабидаги нақшларда кўпинча исломий нақш тури кўп ишлатилади. Ислимий нақш кўпинча яхлит-яхлит турунж, мадохили калампир, бодом шаклидаги таноб шаклларининг такрорланишидан ҳосил бўлади. Бу шакллар ичида майда новдаси спиралсимон тасвирлар исломий нақшлардан ташкил топган бўлади. Батъзи ҳолларда турунж, мадохили таноблар ўрнига юлдузсимон гирихлар ҳам ишлатилади. Ислимий нақшда новда жуда кўп ишлатилиб, асосан марғула, барг, шукуфта, ойгул, нўхот гул, куртак ва ғунчалар кўп ишлатилади.

Хоразм наққошлик мактаби усталаридан ака-укалар Вафо ва Болта Мирзо ўғиллари, Хўжаниёз Сандиёз ўғли, Худойберган Полвон, Эшмухаммад Худойберди ўғли, ёғоч ўймакор

Ота Полвон, ганчкор, мисгар, сангтарош усталар Каримберган Полвон, Юсуп Худоберган ўғли ва бошқалар халқ орасида яхши танилгандирлар.

Хевалик усталар қаторида Абдулла Болта ўғли ҳаёти ва ижодий фаолияти муҳим аҳамиятга эгадир. Уста жуда кўп яхши хислатларни ўзида мужассам қилган инсон эди. Шу хислатларидан бири агар сиз устани устахонасида учратиб қолсангиз, нақш чизаётганининг ёки нақшларга қараб чуқур ижодий ҳаёлга чўмган ҳолда ўтирганининг гувоҳи бўлуз эдингиз. Уста сиз билан суҳбатлашиб ўтирганида ҳам қўлига қогоз олиб бирор нақшларни чизиб ўтирар эди. Суҳбат тугагандан сўнг чизган ёки бўяган нақшларидан бирини тақдим этар эди. Уста Абдулла бу нақшлари орқали сизга нақш тили рамзий маъносидида унсиз равишда яхши ният қилиб ҳар доим осойишталик ва умр узоклик тилаш билан бирга худди жаннат гулларини тақдим этаётган мусаввирни эслатар эди. Шу ўринда «Жаннат гули» деган ривоят ҳаёлингиздан ўтади.

Абдулла Болта ўғли Хева наққошлик мактабининг асосчиларидан бири, қомусий олим, наққош, рассом, ёғоч ўймакор, донишманд, ўтқир зехили, кенг дунёқарашга эга инсон, ганч, мармар ўймақори эди.

Уста Абдулла Болта ўғли 1896 йили Хева шаҳрида матоларга бўёк берувчи, гул босувчи бўёкчи оиласида дунёга келди. Абдулланнинг отаси Болта ўша вақтда Оллоқулихон мадрасаси билан жомеъ масжиди оралиғидаги расталардан бирида бўёкхонада ишларди.

Абдулла ёшлиғида Ичанқалъадаги меъморчилик ёдгорликлари бўлими Паҳлавон Махмуд макбараси, Маламинжон мадрасаси ва уларнинг эшик, дарвоза ҳамда кошнларидидаги нақшларни кўриб завқланарди. Уларнинг тузилишини, араб алифбосидаги нақш-



Наққош Абдулла Болтаев.

ли ёзувларни ўқишни ва ёзишни ўрганишни орзу қилар эди. Дунёга машхур обидалар Абдуллани ўзига мафтун этарди. Бу нақши-нигорлар Абдуллага унсизгина нималарнидир сўзлаётгандек, сирли нақшлар ўсмирни сеҳрлаб қўйгандек эди. Чунки нақшлар қанча кўп кўрган сари ундаги сирлар, тугунлар бирма-бир очилаётгандек туюларди. У ана ўша кўрган-билган нақшларини аста-секин қогозга туширишга интилар эди. Бора-бора Хева миллий нақшларининг исломий ва геометрик нақш турларини ўрганди ва тўплаб борди.

1908 йилгача Абдулла эски мактабда саводини чиқарди. Ўша даврда Абдураззоқ Абдужаббор ўғли хуснихатни ўрганди. Абдулла ёшлик чоғидан шеъ-



Абдулла Болтаев яратган нақшлардан намуналар.

Диннаво сатрлар

* * *

Хаттининг тори тушубтур лаъли майгун устина,
Ўйлаким жон риштаси бир қатраи хун устина.

Тишлари устида ҳар ким лаълини кўргач деди:
«Барги гулдўрким, тушубтур дурри макнун устина».

Холининг ҳар дам ҳаёли телба кўнелумда эрур,
Зоглар андоқки ғавго қилди Макнун устина.

Айтғай сарв узра гул пайванд қилмиш боғбон,
Кимки кўрса оразинг ул қадди мавзун устина.

Янги ой онинг саманди наълидин келди нишон,
Ул қўёш рахшин магар секретти гардун устина.

Майға хирқам раҳну мен махмур, нетти майфуруш,
Ена бир паймона ҳам берсанг бу марҳун устина.

Сели ашк ичра Хусайний чун кўрунмас, истаманг—
Ким, кўрунғай тушса бир хошок Жайхун устина.



Ваҳки, кўнелум носаси ҳар дам бузулгон жон аро,
Гўйиб бир чўғ эрур, фарёд этар вайрон аро.

Хуққаш лаълинг аросинда эрурму дур тишинг,
Ё эрур ул жолаким, бўлғай гули хандон аро.

Ҳар киши кўрса парилар ичра сен кўз мардумин,
Бир парини жилава қилгон соғинур инсон аро.

Онча қон тўтки кўзум ҳажрингда, эй қон тўккучи,
Эмди кўз очсам кўрармен, оламедин қон аро.

Сел келса жола бирла ўхшатурмен анаким,
Кўзларимнинг оқи оққан дийдои гирён аро.

Истагач мажруҳ кўнелумдин ўқини рашқдин
Топмасун деб ёшурбмен сийнаи бирён аро.

Икки қошининг ҳаёли муттасил кўнелумдадур,
Бир диловардекки, солмиш икки ё қурбон аро.

Ҳажр гирдобиди гарқ ўлдум, каманди васл ила,
Чек мениким, қолмайин бу баҳри бепоён аро.

Келди ишқимга илож этмакка бир кун бир рафиқ,
Эй Хусайний, куйди ушбу шўлаи сўзон аро.

риятга, мусикага кизиқариб. У Шерго-
зихон мадрасасига кириб, мажмадас
Ислом таълимоти ва дунёвий адабиёт-
лар билан танишди. Отаси ўғлининг
нақшга кизиқишини сезиб, уни ҳевалик
накқош ва қошинпаз уста Эшмуҳам-
мадга шогирдликка топширди. Абдул-
ла устози томонидан топширилган иш-
ларни аъло даражада бажарар, нақш
сир-асрорларини синчковлик билан
ўрганиб борар эди. Устози билан Хева-
даги кўпгина биноларни безашда қат-
нашди.

Абдулла нақш сир-асрорларини пух-
та ўрганиб олиб, мустақил тузилма-
лар чизди, эскиларига ижодий ёндошиб
янги-янги ўзгаришлар киритди. Бора-
бора миллий нақшлар мутахассиси си-
фатида танила бошлади.

1920 йилнинг биринчи ярмида Абдул-
ла Болта ўғлининг маҳалласида —
Аминининг кўш каватли мадрасасида
янги шўро мактаби очилди. Мактабда
Хоразмга келган Ҳамза Ҳакимзода
Ниезий, Хусайн афанди Исмоиловлар
мураббийлиги остида Абдулла Болта
ўғли ўқувчиларга расмдан берди.
У ўз санъатини ёшларга ўргатиш билан
бирга меъморчилик санъатини ўрганиб
борди.

Абдулла Болта ўғли факат накқош-
лик санъати билан чегараланиб қол-
май халқ амалий санъат турларидан
ёғоч, ганч, тош ўймакорлиги, мисгар-
лик, меъморчилик каби санъат сирлари-
ни кизиқиб ўрганиб борди. У ёғоч, ганч
ва мрамор ўймакорлик хунарини усто-
зи Божомор Абдулла ўғлидан ўрганди.

Ўрта Осиёда ўтказилган миллий че-
гараланиш вақтида — 1924 йили Хо-
разм округ маориф шўбаси ихтиёрида
Хевада — қадимий Тошховлида ўлка
музейи ташкил этилди. Абдулла Болта
ўғли музейга рассом-илмий ходим си-
фатида қабул қилинди.

Тошховли кўшкат, тўрт дарвоза
ва кўпгина хоналардан ташкил топган
бўлиб, ўзига хос ўзбек миллий нақш-
лари билан безалган эди. Айниқса
Тошховли ансамблининг ёзлик тўртта
айвонининг ёғоч устунларига ўйилган
ўйма нақшлар, пойустун, мрамор тош-
ларга ўйилган нақшу нигорлар, қошину
гулдор тўсинлар Абдулла Болта ўғлини
ўзига ром қилар эди. Абдулла бу нақш-
лардан аста-секин нусхалар олар, улар
устиди илмий изланишлар олиб борар
эди.

Уста накқош қадимий миллий нақш-
ларни чуқур таҳлил қилиб ўрган-
ган бўлса, кейинчалик янги нақш ту-
зилмалари чизиб, замонавий нақшлар-
ни безашда қатнашди. Бора-бора нақ-
қошнинг юқори дид билан ишланган
нақшлари эл назарига тушди. Унинг
обруси усталар ва халқ орасида кў-
тарилиб борди.

Абдулла Болта ўғли тарихий ёдгор-
ликларни таъмир этишда ўз куч-ғай-
ратини аямади. Ота-бобларимиздан
қолган ёдгорликларни таъмирлаш ҳар
бир устанинг қўлидан келавермайдиган
Бунинг учун тарихимизни, миллий ўрф-
одатларимизни, ўша санъатнинг мак-
табларини ҳамда бажариш технология-
сининг нозик томонларини пухта ўзлаш-
тириш керак.

1934 йили уста Абдуллани кўхна ар-
ки таъмирлаш ишларига таклиф этиша-
ди. Таъмир ишларида Каримберган
Раҳимберган ўғли, ёғоч ўймакор Ота
Полвон, ганч ўймакор Рўзимат (Абоб)
Машарипов каби машҳур усталар кат-
нашдилар. Абдулла Болта ўғли ёғоч,
тош қошин ва бошқаларга нақшлар
чизиб, улгисини тайёрлаб берди. Шу
улғи ёрдамида усталар ишларини бажар-
дилар. Кўхна арқдан ташқари Тош-
ховли, Нуриллабой саройи ва бошқа
қадимий биноларнинг устунлари, шифт-
лари, эшикларидagi нақшлари уста-
нинг чизмалари асосида қайта тик-
ланди.

1937 йил Парижда санъат кўргаз-
маси очилди. Бу кўргазмага Абдулла
Болта ўғли томонидан тайёрланган
нақш андозаси асосида Ота Полвон-
нинг ёғоч устунини ўйиб безаган иши
намоиши қилинди. Ўйма устун кўргаз-
мада юксак баҳо олди.

Улуғ Ватан урушининг суронли йил-
ларида Тошкентда Катта академик опе-
ра ва балет театрини қуриш ишлари
бошланди. Театр биносини замонавий
эстетик талабларга асосланиб ўзбек
миллий анъаналарини сақлаган ҳолда
безаш учун турли вилоятлардан ва ша-
ҳарлардан халқ хунарманд-усталари
таклиф этилдилар. Усталардан Уста
Ширин Муродов, Икром Усмонов, Ота
Полвон, Сафо Боббеков, Собиржон
Худойберганов, Махмуд Усмонов, Тош-
пўлат Арслонкулов, Қули Жалилов ка-
би усталар қаторида Абдулла Болта
ўғли ҳам таклиф этилган эди. Уста
Абдулла театрда жуда катта ижодий

ишлар олиб борди. Театр биносидagi
Хева залини безашда ҳамкасб-элли-
ларга бош-қош бўлди. Хева залидаги
нақшларни ва унинг андозаларини у
чизиб берди.

Мазкур театрининг Хева зали қадим-
да ишлатилadиган ганчкорлик услубида
безатилган. Залдаги безаклар медальон
шаклида ўйилиб, худди Хевадаги майо-
лик (қошин)га ўхшаб кетади. Бу ўйма
унча чуқур бўлмай жуда майда ўйил-
ган, худди ёғочда ўйилганга ўхшайди.
Нақш тузилмаси (композициясининг)
тузилиши спиралсимон, ўзига хослиги
билан ажралиб туради. Умумий нақш
композициялари шаклдор турунжлар-
нинг такрорланишидан ҳосил бўлган,
узокдан ажойиб намоён кўринишига
эга. Хева залидаги безаклар уста Аб-
дулланинг энг катта ижодий ютуғи
бўлди. Театр ўйма эшикларидagi нақш-
лар ҳам устанинг энг яхши ижодий
намуналаридан биридир.

1948 йили Алишер Навоий номли
академик Катта театрини безашда
фаол қатнашгани, ўзбек миллий нақш-
ларини маҳорат билан бажаргани учун
Уста Ширин Муродов, Қодиржон Хай-
даров ва бошқа усталар қаторида Аб-
дулла Болта ўғли СССР Давлат муко-
фоти лауреати деган фахрий унвонга
сазовор бўлди. Бундан ташқари Ўзе-
бекистон Ҷумҳурияси Марказий Ижро-
қомитининг фармони билан устага юксак ун-
вон, яъни Ўзбекистон халқ рассоми ун-
вони берилди.

Уста Абдулла Хева шаҳридаги гилам-
чилик фабрикаси, маиший комбинати-
нинг кулолчилик цехида ҳам ишлади.
Ўзбек миллий лаганиярига ҳикматли
сўзлар ва нақш ишлаш учун андоза-
лар тайёрлаб берди. Унинг тайёрлаган
андозалари асосида хилма-хил амалий
санъат намуналари безалди.

Хевадаги Бокчадарвоза билан Бокча-
ховуз оралнидаги фахрийлар чойхона-
си ҳам уста Абдулла лойиҳаси ва нақш-
лари асосида қурилди.

Уста Абдулла ўз хунари ва илми-
ни ёшлардан аямади, 44 йиллик ижо-
дий фаолиятида ўз хунарини ёш, бўл-
ғуси усталарга сидқидилдан ўргатди.
Шогирдл бор устани меъали дарахтга
киёсласа бўлади. Абдулла Болта ўғли
санъатга фидойи шогирдларни кўплаб
етиштирди. Устанинг шундай шогирд-
ларидан Юсуф Худойберган ўғли, Олло-
берган Латип ўғли, Бўрон Раҳим ўғли,

Худойберган Раҳим ўғли ва бошқалар
бугунги кунда эл орасида анча танилиб
қолдилар.

Абдулла Болта ўғлининг нақш андо-
залари асосида безалган буюмлари
турли шаҳар музейларида сақланмоқ-
да. Чунончи, Москвадаги Шарк халқ-
лари санъат музейи, Санкт-Петербург-
даги СССР халқлари этнографияси
музейида, Тошкентдаги Давлат санъати
музейида, Ўзбекистон халқ амалий
санъат музейида, Ўзбекистон Маданият
вазирлигининг бадий кўргазмалар
маъмуриятида, Хева тарих музейида
сақланмоқда. Уста томонидан нашр
этилган нақш андозалари наққошлар
томонидан кенг фойдаланилмоқда.

Абдулла Болта ўғлининг бизга қол-
дирган Хева миллий нақшлари альбому
тарикасида (Хева нақшлари. 1957 йили
нашр қилинган) чоп этилган альбому
халқимизга хизмат қилмоқда. Лекин
қомусий олим ярим асрлик илмий ҳамда
ижодий ишлари натижасида яратган
ўттиз жилдан ортиқ нодир кўлэмала-
ри нашр қилинмай, дунё юзини кўрмай
ётибди. Бу кўлэмаларда Хева наққош-
лик мактаби, маданияти, ўрф-одатлари,
анъаналари, тарихи, ўзига хос этногра-
фияси, меъморчилик, заргарлик, муси-
ка санъати, адабиёти, ўсимликлари,
хайвонлари, жугрофияси ва бошқа
фалсафий фикрлари ёритилган. Биз
аминмизки, бу нодир кўлэмалар кела-
жада усталар, олимлар, меъморлар
ва хуллас ҳамма учун туганмас хази-
на, маданиятимизнинг манбаларидан
бири ролини ўйнайдиган.

Устанинг нақшу нигорларини томо-
ша қилар экансиз, кўз ўнгингизда олам
ғўзаллиги намоён бўлади. Бу ғўзаллик-
лари орқали уста унсиз овозда рамзий
маънода сизга яхши ният ва озулар:
осойишталик, умрузоқлик ҳамда бахт-
саодат тилаб, дилингизни хушнуд ва
равшан этади. Рухингизни кўтаради,
хаётга, яшашга, табиатга ва ғўзаллик-
ка бўлган мухаббатингизни янада оши-
ради.

Саидахбор СОБИТ ўғли,
Низомий номли Тошкент
Давлат педагогика
институтининг катта
ўқитувчиси, педагогика
филлари номзоди

Дехқон тақвими



Аҳмад НАРЗИҚУЛОВ

...У [Парвардигор] кечани сукунат, ором қилиб қўйди, Қуёш ва Ойни эса ҳисоб ўлчови қилди. [Қуръони Карим. Анъом сураси, 96 оят]

...У Қуёшни зиё сочувчи, Ойни ёруғлик қилган ва сизлар йилларнинг саногини ҳамда [вақтларнинг] ҳисобини билишларингиз учун уни манзил-буржларга бўлиб қўйган зотдир...

[Юнус сураси, 5 оят]

Мана, кўриб турибсиз, вақт ўлчовлари Парвардигори Оламнинг азалий иродаси билан яратилган бўлиб, инсоният қадимул айём замонлардан буён улардан муттасил равишда фойдаланиб келади. Даврнинг ўтавериши билан жамият тараққиётининг турли босқичларида халқлар уларни ўзларининг турмуш тарзлари, об-ҳаво ва иқлим шароитлари, маврид маросимларига мос равишда ўзгартириб, тўлдириб, такомиллаштириб бораверадилар. Шу йўсинда дастлаб ибтидоий, кейинчалик

анча мураккаб ва хилма-хил тақвимлар пайдо бўлди. Уларнинг асосан ҳаммаси Қуёш, Ой ва бошқа самовий еритгичларнинг коинотдаги ҳаракат қонуниятларига асосланган ҳолда юзага келади. Фалакйёт илми ривожланиб, унинг кашфиётчилари, донишмандлари, мунажжиму ҳисобдонлари кўпайгач, тақвимлар ҳам шунга яраша ривож топиб, мукаммал бўла бошлади.

Қуёшнинг коинотдаги ҳаракати асосидаги илк тақвим дастлаб қадимги Шарқда яратилади. Заковатли аждодларимиз ҳали ҳозирги мелоддан бурунги учинчи асрлардаёқ Шамсия йил ҳисобини ихтиро этадилар. Унинг ойлари ҳам худди ўша манзил буржларидеги йулдуз тўдалари номи билан аталади. Қуёш олам белбоғини (экваторини) кесиби, шимолий ярим шарга ўтган дақиқа йилнинг боши қилиб белгиланади. Бу ҳодиса ҳозирги ҳисоб билан айтганда 21 март оқшомида содир бўлади. Ўша дам бутун ер юзида кеча билан кундуз тенг 12 соатдан бўлади. Шамсия йил ҳисобининг биринчи кўни ўша замонлардан буён йил боши Наврўз аталиб, байрам қилинади. Шодиёналар ўн кунгача давом этарди. Унинг расм-қоидалари, таомиллари одамлар ҳаётига, маънавий дунёсига, қон-қонига сингиб кетган эди.

Шамсия йил ҳисоби шу қадар тўғри, аниқ ва пухта тузилганки, унда Қуёш ва Ернинг, шунингдек, буржий йулдуз тўдаларининг ҳаракатлари ҳақиқатга энг яқин тарзда ўз ифодасини топади, Шарқ халқларининг қандалик таомилларини, минтақанинг об-ҳавоси, иқлим шароитлари, деҳқончилик, боғдорчилик, чорвачилик ва бошқа соҳалардаги ишлар мавридини, меҳнат маромларини жуда тўғри белгилайди. Шунинг учун ҳам Шарқ халқлари орасида тез

тарқалади. Ҳиндистону Урта Осиё, Эроу Арабистон ва ундан Африқога қадар ўтиб, ҳатто қадимий Мисрни ҳам қамраб олади. Шамсияга ҳам «ҳижрий» сўзи қўшилади. Бунинг боиси шунки, XI аср алломалари тақвимини қайта тиклаган маҳалларида унинг биринчи йилини пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг Маккадан Мадинага кўчган йилларидан бошлаб оладилар ва Ҳижрий шамсий деб атайдилар.

Рим императори Юлий Цезарь мелоддан олдинги 46 йилда Мисрга қилган сафари чоғида Шамсия йил ҳисобини ўрганиб, унинг мукаммаллигига тан беради. Ўша пайтда Римда нари-бери, турли-туман чалқаш йил ҳисоблари бўлиб, бунақа тақвим йўқ эди. Цезарь ўз мамлакатида шу тақвимини жорий этишга аҳд қилади. Шу ниятда у Ал-исканда-риялик аллома, мунажжим Созигенни юртига таклиф этади. Римликлар унинг бошчилигида ҳозирги йил ҳисобини тузиб, унга Юлий тақвими (Юлий Цезарь календари) деб ном берадилар. Бунинг эътиборга лойиқ яна бир муҳим томони шундаки, ҳукмдорнинг амри билан бу тақвимга христиан динининг ақидалари асос қилиб олиниб, ўшанга мослаштирилади. Чунончи, христианча янги йил Ҳазрат Йисо алайҳиссалом таваллуд тоған кунларидан бошланади. Ойлари ўша пайтдаги насроний илоҳлар (худолар) номи билан аталади. Кейинчалик бу тақвим христиан дини билан Урусияга ҳам кириб келади.

Рим черков бошлиғи (папаси) Григорий XIII 1582 йилда Юлий тақвимини ислоҳ қилади. Дақиқалар, сониялар ҳисобидан бу маҳалгача тўпланиб қолган ўн кеча-кундузи ҳисобга киритади. Шундан сўнгги йил ҳисоблари Григорий тақвими деб юртиладиган бўлади. Юлий тақвимидаги нуқсон Урусияда ин-

қилбдан сўнг, яъни 1918 йилда тузатилди. Бу пайтга келиб тўпланиб қолган фарқ ўн уч кеча-кундузга етган эди. Ўша йилдан эътиборан 1 февраль 14 февраль деб юртиладиган бўлди. Бу гапларни айтётганимизнинг боиси шунки, Шамсия мелодий тақвимида, Наврўзи олам эса унинг Янги йилдан қадимий ва мукаммалдир.

Россия Урта Осиёни босиб олганидан сўнг мелодий тақвим бу ерларга ҳам аста-секин кириб кела бошлади. Дастлабки пайтлар Шамсия йил ҳисоби, шу асосдаги халқ таомиллари, меҳнат маромлари, урф-одатлар ва бошқа миллий қадриятларга у қадар таъйиқ ўтказилмади. Аммо инқилоб тўғрйли мўмин-мусулмон бандалар диёнатсизликка маҳкум этилганларидан сўнг, хусусан, ўттизинчи йилларда ҳамма нарсаси бирварақай кунпаякун бўлди. Шамсия ва Қамария тақвимлари бошқа қадриятлар қатори четга сўриб ташланди, таъқиқланди. Кекса авлод уларни бир қадар эслаб юрган бўлсалар ҳам бора-бора бари бир ҳаммаси деярли унутилди. Чунончи, ҳозирги ёшларнинг кўпи бу тақвимлар, ҳатто ойларнинг номлари ҳақида ақалли тассавурга ҳам эга эмаслар.

Янги йилни биз Наврўзи олам дохил бўлган кунда нишонламоғимиз даркор. Чунки Ҳижрий-Шамсий тақвим халқимизнинг азалий ҳисоб-китоби, минтақамиз иқлим шароити, об-ҳавосининг маёғи, тупроғининг хайр-бақаси, қадриятларимиз йўриғининг мукаммал ўлчовидир. Пайти келиб у яна ўз ўрнини топтоғи, мустақил давлатнинг мустақил тақвими бўлмоғи даркор. Агар тезроқ шундай қилинса, нур устига аъло нур, ниҳоят хайрли ва савоб иш бўлур эди. Иншоолло, Парвардигори олам тезроқ шу кунга етказсин, Оллоҳу Акбар!

Ҳижрий — Шамсий (Шамсия) 1372 йил.

[1993 йил 21 мартдан 1994 йил 20 мартгача, 365 кун]

БУРЖИ ОБИЙ — БАҲОР ФАСЛИ

ҲАМАЛ (21 мартдан 19 апрелгача, 30 кун)	САВР (20 апрелдан 20 майгача, 31 кун)	ЖАВЗО (21 майдан 20 июнгача, 31 кун)
Я. 1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24 31
Д. 2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
С. 3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Ч. 4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
П. 5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Ж. 6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Ш. 7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30

БУРЖИ НОРИЙ — ЁЗ ФАСЛИ

САРАТОН (21 июндан 21 июлгача, 31 кун)	АСАД (22 июндан 21 августгача, 31 кун)	СУМБУЛА (22 августдан 20 сентябргача, 30 кун)
Я. 7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Д. 1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
С. 2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24
Ч. 3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
П. 4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Ж. 5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Ш. 6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28

БУРЖИ БОДИЙ — КУЗ ФАСЛИ

МЕЗОН (21 сентябрдан 19 октябргача, 29 кун)	АҚРАБ (20 октябрдан 17 ноябргача, 29 кун)	ҚАВС (18 ноябрдан 17 декабргача, 30 кун)
Я. 6 13 20 27	5 12 19 26	4 11 18 25
Д. 7 14 21 28	6 13 20 27	5 12 19 26
С. 1 8 15 22 29	7 14 21 28	6 13 20 27
Ч. 2 9 16 23	1 8 15 22 29	7 14 21 28
П. 3 10 17 24	2 9 16 23	1 8 15 22 29
Ж. 4 11 18 25	3 10 17 24	2 9 16 23 30
Ш. 5 12 19 26	4 11 18 25	3 10 17 24

БУРЖИ ХОКИЙ — ҚИШ ФАСЛИ

ЖАДИЙ (18 декабрдан 1994 йил 17 январгача, 31 кун)	ДАЛВ (18 январдан 17 февралгача, 31 кун)	ҲУТ (18 февралдан 20 мартгача, 31 кун)
Я. 2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24 31
Д. 3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
С. 4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Ч. 5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
П. 6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Ж. 7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Ш. 1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30

Дардга малҳам гиёҳлар

Зирабулоқ тоғларида дов-даррахтлар камроқ учрайди. Лекин бу тоғлар ҳар хил ўт-ўланларга бой. Тоғда биз билмаган не дардларга даво гиёҳлар, эҳ-ҳе, шунчалик кўпки қўйберасиз. Ўтмишда ота-боболаримиз бу гиёҳлардан ҳар хил касалликларни даволашда унумли фойдаланганлар. Халқ табобатида қўлланилган асосий дори-дармонлар асосан шифобахш ўт-ўланлардан иборат бўлган.

Афсуски, замона тўкинлигини пеш қилиб, дорихоналардаги сунъий тайёрланган дори-дармонларга кўз текиб, тайёрига ўрганиб қолган эканмиз. Ҳозир энди дорихоналардан зарур дорини топиш амри-маҳол бўлиб қолди. Шундай пайтда одамларнинг яна табиатдан нажот қутишлари табиийдир. Фақат табиий неъматлар — гиёҳларгина жонимизга оро кириши мумкин. Лекин шифобахш гиёҳларни билладиган кишилар орамизда кам қолганлиги афсусланарлидир. Доришunos олимларимиз жумҳуриятимиз ҳудудида ўсадиган доривор гиёҳларни ўрганишиб, кенг омма учун тушунарли қўлланмалар чиқарсалар, мақсадга мувофиқ бўлур эди. Биз ҳам ушбу мақолада инсон саломатлигини тиклашда фойдали бўлган гиёҳлар ҳақида сўз юритмоқчимиз.

ИҚРОЧ

Иқроқ ўсимлиги чорва моллари кам ўтлайдиган тоғнинг юқори қисмидаги ерларда ўсади. Илгари халқ ундан асосан сурги дори сифатида фойдаланишган. Таъми жуда ҳам аччиқ бўлиб, ерсовунга ўхшаш барги оқимтил, ранги яшил бўлади. Барги тол баргига ҳам ўхшайди. Лекин қалинроқ, уруғи пиёздан каттароқ бўлиб, илдиз мевасини кесангиз ичидан сариқ сут чиқади. Баҳор пайти сутини яласа ҳам бўлади. Меваси жуда кам миқдорда меъёрида ейлади. Ич қотиб кетса (колит бўлса)

ич суриш учун иқроқ ичилади. У ични суриб ичкадаги кўртларни, ҳар хил микробларни ҳам ўлдириб тушириб юбориш билан бирга иштаҳани очади. Иқроқ иккига бўлиб қуритилади. Юқори қисми ични кетказса, пастки ярми қайт қилдиришда фойдаланилади. Қадимда инсон танасини тозалашда шу икки усул қўлланилган. Кексаларнинг айтишларича, иқроқни сариқ касаллики даволашда ҳам қўллаш мумкин экан. Чунки ҳозирги тиббиётда ҳам сариқ касалини даволашда, бадандан суюқлик кўп ажралиб чиқишига эътибор берилади. Иқроқни қондага мувофиқ ччилганда бадандаги ҳар хил иллатларни ёки сариқ касаллиги микробларини ҳам қириб юбориши мумкин экан.

ҲАЗОРИСБАНДНИНГ КУЧИ

Бир гал чўлда бўлганимда илон билан эчкизмар уришиб тургани устидан чиқиб қолдим. Баҳор пайти эди. Улар уришаётганда атрофдагиларга эътибор беришмай, бутун диққатини душманига жалб қилиб олар эканлар. Илон эчкизмарни тишларди ва унга захрини сочарди. Шу пайт эчкизмар чекиниб (ҳазорисбанд) исириққа бориб суйкалиб, ағанаб оларди. Гўё ундан куч олиб яна-яна рақибига рўпара бўларди. Яна жангни давом эттираварди. Бу ҳолат бир неча марта такрорланди. Эчкизмар ҳар сафар исириққа ағанаб суйкалганда жароҳатидан оқаётган қон ҳам тўхтагандек бўларди назаримда.

Исириқнинг кучли шифобахш гиёҳ эканлигини, ҳаттоки шу эчкизмар ҳам билар экан.

Бу шифобахш гиёҳ қадим замонлардан бери Шарқ халқларининг табобатида қўлланиб келинган. Иси-

риқнинг қайнатмасидан тери касалликларида, бодни даволашда ванна қилиш йўли билан фойдаланиш тавсия этилган. Шунингдек, ундан тайёрланган қайнатма ва дамламалар безгак, тутқаноқ, асаблари шомоллаган беморларни даволашда фойдаланилган. Исириқдан тайёрланган қайнатма билан оғиз чайқалганда эса оғиз бўшлиғи ва томоқнинг шомоллашига хотима берилади.

Абу Али ибн Сино бу шифобахш ўтнинг қўймиш асаблари шомоллаганда, тизза ва суюқлар қақшаб оғриганда оғриқ қолдирувчи омил сифатида ишлатишни тавсия этган. Шунингдек, кучли сидик ҳайдовчи дори сифатида ҳам фойдаланиш мумкинлигини айтган.

Исириқнинг сут ширасига ўн кун давомида шимдирилган бир тутам пахта ёки жунли матони кичима билан оғриган беморларнинг баданига суртилса, улар анчагача таскин топиши ҳақидаги маълумот қомусий олим Абу Райҳон Берунийнинг «Қитоб ас-сайдана фит-тиб» асарида келтирилади.

Исириқнинг илдизиди 3,3, поясида 3,5, баргиди 4,96 ва уруғиди 6,60 фоизгача алкалоидлар борлигидан уни ёниб бўлган чўлда тутатиш орқали хоналарни дезинфекция қилишда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

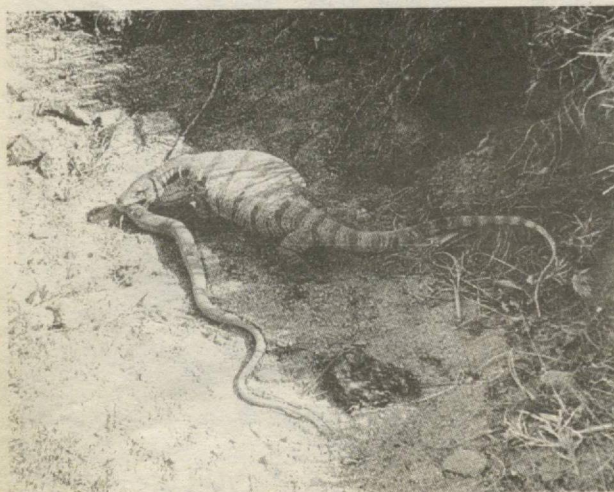
ИСКАНДАР ПЕЧАК

Нима ҳам бўлдию кунлардан бир куни энди тетапоя қилиб юрадиган ўғлимиз сийса йўғлайдиган одат қиларди. Қишлоқ дўхтирига кўрсатдик, «Қовуқ безлари шомоллаган», деб марганцовкали сув билан чайишни буюрди. Бироқ ҳафта-ўн кун ўтди, аммо ҳеч қандай наф қўрмадик. Шундан сўнг бошқа шифокорларга мурожаат қилишга мажбур бўлдик. Улар сунъий йўл билан сийдириб туришди. Хулосаларга кўра, қовуқда тош пайдо бўлганлиги, операция қилиниши кераклигини айтишди. Ўғилчамизни касалхонага ётқизишди. Касалхонада кекса бир момо ҳам ётган экан. Ўғлимни кўргани борганимда ўша момо менга: «Болам, илгари кексалар сийлмай қолганларга инскандар печакни қайнатиб ичиришарди. Бир ичириб кўринглр, зора фойдаси тегиб қолса, деди. Шундан сўнг инскандар печак излаб кетдим. Илгари бу ўт ҳам кўллаб учарди. Ҳозир анча камайиб қолди. Шунинг учун изламаган ермиз қолмади. Ниҳоят, чекка бир адирликдан икки донасини топиб келдим. Уни қайнатиб ичира бошладик. Ҳар куни икки-уч марта шифокорлар сунъий йўл билан сийдирадиган ўғлимиз тез орада яхши бўлиб кетди.

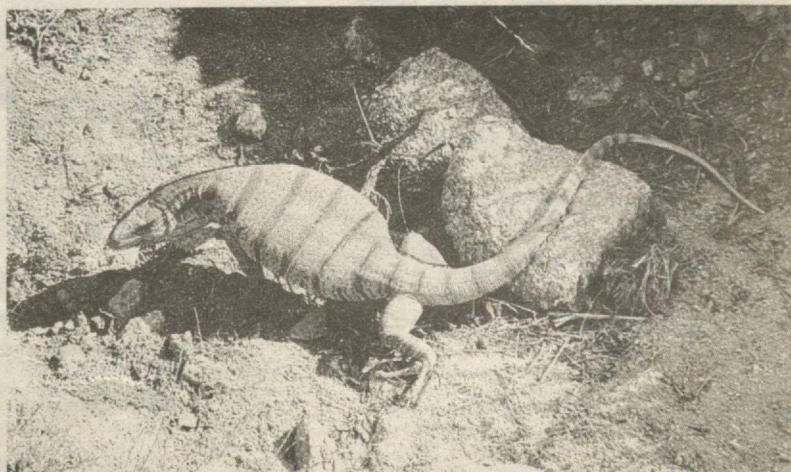
Олимларимиз инскандар печак сингари ўтларнинг хусусиятини яхшилаб ўрганишса ёмон бўлмасди.

Бобомурод МАҲМУДОВ

Нуробод тумани



Калтакесак билан илон жанги.



Калтакесак исириқдан қувват олиб, яна рақибига ҳужумга ўтмоқчи.

Лотин ва эски ўзбек ёзувидан машқ

Муаллим ва хаттот
Раҳимбой Жуманиёзов

6

Davronda kop kozni men giryon kordim,
Neki balo bolsa, beomon kordim.
Nuh-ku ming yil yasab kordi bir tufon,
Men Nuh bolmasam ham ming tufon kordim.

6

Давронда кўп кўзани мен гирён кўрдим,
Неки бало бўлса, беомон кўрдим.
Нух-ку минг йил яшаб кўрди бир тўфон,
Мен Нух бўлмасам ҳам минг тўфон кўрдим.

4

Доранда коп козنى мин гирён кўрдим
Неке бало бўлса бى آمن кўрдим
Нوح ко мингк ил яшав кўрди берлонан
Мин Нوح болмасам ҳам минг тўфан кўрдим

7

Kim kilur bu vayron dilim imorat?
Kim gunohim ucun berur kaforat?
Men ziyorat kildim kop kabristonni,
Bilmadim kim kilur kabrim ziyorat?

7

Ким қилур бу вайрон дилим иморат?
Ким гуноҳим учун берур кафорат?
Мен зиёрат қилдим кўп қабристонни,
Билмадим ким қилур қабрим зиёрат?

4

Ким қилур бо вйран дилим имарат
Ким гнақим ачпон бирор кфарат
Мин зйарт қилдим коп қбрстан
Билмадим ким қилур қбрим зйарт

8

Olam isi bosida bolsaydi bir mard,
Nomardning bosidan cikarardi gard,
Olam isi doimo misli nard oyin
Nayrang bilan yutadi mardlarni nomard.

8

Олам иши бошида бўлсайди бир мард,
Номарднинг бошидан чиқарарди гард,
Олам иши доимо мисли мард ўйин
Найранг билан ютади мардларни номард.

1

Еалм аиши башида болсаиди бир мард
Намрдингк башидин чигтарарди мард
Еалм аиши даъна мшлы нрд аюин
Низгк билан ютади мардларни намр

9

Yirokdan karasam labing purhanda,
Ozod edim, tagin bolibman banda.
Ozodlikdan har bir banda erur sod
Men sundan sod — senga bolibman banda.

9

Йироқдан қарасам лабинг пурханда,
Озод эдим, тагин бўлибман банда.
Озодликдан ҳар бир банда эрур шод
Мен шундан шод — сенга бўлибман банда.

9

Йирақдн қрасам лабинг пурханда
Азод айдим тгнин болйбн бнда
Азодлик дн ҳр бир бнда ироршад
Мин шондн шад снга болйбн бнда

10

Dastingdan dilimda yuz hil malomat,
Bu zahm bitmagay toki kiyomat,
Kim ham sendan umid kilar salomat?
Sen tugilgon kuni olgon salomat.

10

Дастингдан дилимда юз хил маломат,
Бу захм битмагай токи қиёмат,
Ким ҳам сендан умид қилар саломат?
Сен тугилгон кунин ўлгон саломат.

10

Дастингдин дилида юз хил маломат
Бу захм битмагай токи қиёмат
Ким ҳам сендин амид қилар саломат
Сен тугилган кунин олган саломат

11

Nodon g'iybatiga bolibman nison,
Kaytarqim hucumni, menman pahlavon.
Malomat kilurlar cohillar, chunki,
Bilimda erurman nodiri zamon.

11

Нодон гийбатига бўлибман нишон,
Қайтарқим ҳужумни, менман паҳлавон.
Маломат қилурлар жоҳиллар, chunki,
Билимда эрурман нодирин замон.

11

Нидай ко чигк болсам ҳам мор болйб коирн
Малинк ашйб таша ҳам аор болйб коирн
Ҳмднинг ибн билганинг халде
Ҳич нрс билмандай коор болйб коирн

12

Gurkiragan olov — dilim yoldosi,
Tolkin urgon daryo — kozlarim yosi.
Kozagarlar yasayotgan har koza —
Kohna dostlar hoki — koli yo bosi.

12

Гуркираган олов — дилим йўлдоши,
Тўлақин ургон дарё — кўзларим ёши.
Кўзагарлар ясаётган ҳар кўза —
Кўҳна дўстлар тоқи — қўли ё боши.

12

Гуркираган олов дилим йолдаши
Толқин аорган дрия кўзларим яши
Кўзе гурлар йсайатган ҳр кўзе
Кенне дўстлар хаки қолй баши

ҚАЙТИМИНИ СЎРАМАНГ

Ҳажвия

Тешабойнинг негадир бугун иши юришмади юришмади-да. Дастлабки хижолатпазлик иш жойидан бошланди. Ҳисобчи аёл рўйхатни қўлига тутқазиб: «Неча пул экан!» деб сўради.

— Бир юзу ўттиз саккиз сўм 98 тийин,— деб жавоб қайтарди Тешабой. «Тийин» сўзини эшитган аёлни кўзи сал бўлмаса косасидан чиқиб кетаёзди. Пешонасини обдон тириштирди-да, банкдан пул олиб келгунича «роса қийналганини» айтaketди. Тешабой тийинни айтганидан хижолат тортиб:

— Чақаси қолаверсин,— деди қисиниб.

Ҳисобчи аёлни хечрасида ўзгариш пайдо бўлди. Тешабой пулини чўнтакка солиб, ташқарига чиқаётганида фирқа бошланғич ташкилоти котибига дуч келди.

— Маош олибсиз, бадални биратўла тўлаб кетарсиз,— деди унга юзланиб. Тешабой:

— Хўп,— дея котибага эргашиди. Кабинетга киргач:

— Ойлик маошингиз? — деб сўради котиб.



Шу ерда у ойлик бадал учун уч сўму ўн беш тийин тўлашлигини билди. Чўнтагига қўлини тикиб танга тополмади. Котибга тўрт сўм тутқазди. Рўйхатга имзо чекиб бўлгач, қайтимини қайтарармикан, деб бир оз қараб турди. Котиб ҳеч нарсани пайқамагандек ўз ишида давом этди...

Тўшликка чиққанларида норғул ошпаз йигит ҳам бўш келмади. Тангаси йўқлигини баҳона қилиб, нақ 20 тийин уриб қолди. Ишдан қайтар экан, Тешабой кечаси ўғлининг, пуфакча топиб беринг, деб хар-хаша қилиши эсига тушиб, магазинга бурилди. Сотув-

чи ҳам чаққон йигитлардан чиқиб қолди. Тангаси йўқлигини баҳона қилиб, нақ 58 тийинга туширди. Уйига қайтгунича яна қанча-қанча жойларда очик ўғриликка дуч келди.

Уйга келса, хотини:

— Атторлик дўконига соч ёғи келибди,— деди.— Шунга тўрт сўму икки тийин керак эди...

— Қайтими керак эмас, сен ҳам куруқ қолма, онаси,— деди.

Хуррам РАЙИМ

Қораевнинг далили

[Интермедия]

Бошлиқ ўз хонасида алланималарни ёзиб-чизиб ўтирибди. Хонага бўлим мудири киради,— бошлиқ билан саломлашиб сўрашади. Сўнгра стуллардан бирига ўтириб, муҳим гапи бордек бир-икки бор томоғини қириб қўяди. Бошлиқ қогоздан бош кўтариб, мудирга қарайди.

БОШЛИҚ — Хўш, ўртоқ мудар, аҳволлар қалай?.. Бу, дейман, квартал режани бир оз қийналиб бажарадиганга ўхшаб турибсиз-а? Иккаламиз ҳам гап эшитиб қолмасак яхши эди.

МУДИР — Шунақа бўлаяпти, ўртоқ бошлиқ. Билмадим, байрамлар кўпайиб кетаяптими, негадир ишимиз сустроқ силжияпти... Бошим котиб қолди. Нима қилишга ҳайронман.

БОШЛИҚ — Сустроқ силжияпти денг-а... Бу, ҳалиги, янги ходимингиз қандай ишляпти, дурустми? Бир-икки бор кўчада кўрдим, сал ҳалигидай... оварроқми дейман... Қараб-қараб қўядию саломлашмасдан ўтиб кетади. Характери оғирроқми, дейман?..

МУДИР — Жуда тўғри пайқабсиз, ўртоқ бошлиқ. Ўзи бошида ҳам кўзимга галатироқ кўринувди, кўнглим чопмовди. Кўни билан жойида ўтирадию иши унумли эмас. Маҳсулот кам, маҳсулот... Мен унинг ҳақида бир гап эшитдим-у, лекин ҳали ўзим ишонмайроқ турибман...

БОШЛИҚ — (хушёр тортиб) Хўш, қанақа гап экан? Асаблари жойидамикин ёки анақароқмикин?

МУДИР — Йўқ, бошқачароқ... Орқаваротдан эшитдим-да, ўртоқ бошлиқ, лекин ростми, ёлғонми ҳали аниқ билмайман.

БОШЛИҚ — Нима гап экан ўзи?.. Псих больницада ётиб чиққан эканми?

МУДИР — Йўқ, бир оз ичкиликбозроқ эмиш, деб эшитдим...

БОШЛИҚ — Ичкиликбозро-оқ эмишми ёки ичкиликка муккасидан кетган эканми?

МУДИР — Умуман, ичиб турар экан-да, ўртоқ бошлиқ...

БОШЛИҚ — Аниқ гапми шу?

МУДИР — Анигини билмайман, лекин эшитдим... Бир нима дейиш учун аниқроқ далилга эга бўлиш керак-да.

БОШЛИҚ — (Ўйлашиб ўтиради-да, сўнгра гап бошлайди) Шуни ҳозир аниқласак бўлмайдами?

МУДИР — Майли, ўртоқ бошлиқ. Лекин қандай қилиб аниқлаймиз? Йўли борми?

Бошлиқ кнопкани босиб, котибани чақиради. Котиба кўринади.

БОШЛИҚ — Менга, ҳалиги, фамилияси нима эди?

МУДИР — Қораев.

БОШЛИҚ — Қораевни чақириб беринг.

КОТИБА — Хўп бўлади.

БОШЛИҚ — Ҳозир ўзи киради, ўсмоқчилаб сўраб оламиз... Қани кўрайлик-чи, нима гап чиқаркин...

Ориқдан келган, кўзлари олайганнамо ходим — Қораев кириб келади, саломлашади.

ҚОРАЕВ — Чақирдиларингизми?

БОШЛИҚ — Келинг, ўртоқ Қораев, ўтиринг... Аҳ-воллар қалай? Урганишиб кетдингизми жамоага?

ҚОРАЕВ — Раҳмат, ўртоқ бошлиқ... Анча яхши...

БОШЛИҚ — Нима яхши, ўртоқ Қораев?

ҚОРАЕВ — Ҳалиги, иш-да... ишлар... яхши...

БОШЛИҚ — (мудирга бир кўзини қисиб қўяди) Яхши денг-а... Бизга, биласизми, ўртоқ Қораев, милициядан кўнғироқ қилишди. Бу, ҳалигидай, хушёрхонага тушган экансизми?.. Шунақа одатингиз ҳам борми?

ҚОРАЕВ — (ўрнидан туради). Нотўғри, ўртоқ бошлиқ. Ҳаққи йўқ уларнинг сизга телефон қилишга!

Қораев хонадан чиқиб кетади. Бошлиқ билан мудар ҳайрон бўлиб қараб қолишади. Кўп ўтмай, Қораев қўлида саккиз-ўнта қогоз билан хонага киради.

БОШЛИҚ — Келинг, ўртоқ Қораев...

ҚОРАЕВ — Ўша — кўнғироқ қилган милиция ходимига айтиб қўйинг, ўртоқ бошлиқ. Мени чақиринг-га ҳаққи йўқ. Мана, ҳамма хужжатларим шай. Хушёрхонага қачон тушган бўлсам, ҳаммасига жарима тўлаганман. Мана, иккинчи январь кўни тушганимнинг қвтанцияси... Март ойида икки марта, май ойида икки марта тушганман. Баъзи ойларда умуман хушёрхона юзини кўрмаганман. Жаримасини ўз вақтда тўлаб турганман. Агар ҳаққи бўлса ўзимга мурожаат этсин. Мана, охириги марта — октябрь ойида тушганимнинг қогози. Бунга ҳам қўртдай қилиб юз эллик сўм санаб берганман! Бировлардан тили қисик бўлиб юрадиган одам эмас Қораев, ҳа... Қаерга борсам, ўз юкимни ўзим кўтариб юрган одамман!.. Менга бошқа гапингиз йўқми?

Қораев қўлидаги хужжатларни бошлиқнинг олдида ташлайди-да, хонадан чиқиб кетади. Бошлиқ билан мудар ҳайрон бўлиб қолишади. Сўнгра кулишади.

БОШЛИҚ — Мана, ўртоқ мудар, ҳамма нарса аниқланди. Ходимингизнинг ўзи кимлигини яхши таърифлаб берди.



— Амаки, отарчимсиз, чаккангизда пул бор!..
Сураткаш Р. Нуринбоев

Оқилжон ҲУСАН



Бир сўмлик тангадек

Афанди, бир қариндошиникига меҳмонга борганида, йўлда илашган чанг-ғуборлардан фориг бўлиш учун юз-қўлини, бошини ювди. Офтобада сув қуйиб турган жияни:

— Тоға шампун келтирайми, бошингизга сурасизми? — деб сўради.

— Йўқ, жиян, — деди афанди болага, — мен шампундан фойдаланишга ўрганмаганман, шампандан истёъмол қилишга ўрганганман. Афсуски, шампанвиноси худди бир сўмлик танга пулдек бўлиб кетди.

Насриддин қозилик қилди

Мулла Насриддин ниманидир харид қилиш илинжида бозор оралаб юрарди. Бозор иқтисодиёти маҳали, кўпчиликнинг асаби таранг эмасми, ҳар хил одатларга дуч келарди: биров нарх-навонинг баландлигидан койинган, кимдир пулнинг қадри тушиб кетганидан аччиқланган, учинчи кимса ўзича пичирлаб бир нималар деб кетаяпти ва ҳоказо.

Мулла Насриддин бир маҳал икки кишининг тортишиб тургани усидан чиқиб қолди.

— Алам қилса қўлтигингизга қалампир қўйинг, — деди уларнинг бири рақибига.

— Сиз мурч қўяқолинг, — деди иккинчиси.

Мулла Насриддин, гарчи тортишувнинг сабабини билмаса ҳам, афандилиги тутиб кетиб, гапга қўшилди:

— Жон биродарлар, қалампир ҳам табиатнинг неъматидир, мурч ҳам. Шундай ҳалол неъматларни ҳаром қилманглар, увол бўлади.

Тортишиб турганларнинг бири, кулгиси қистади шекилли, тескари бурилиб кетди. Мулла Насриддин эса:

— Ҳа, бу бошқа гап, — деди-да, йўлида давом этди.

Мақоллар

(ичкиликбозлик ҳақида)

Арақ билан саломлашган ақл билан хайрлашади.

Эчкига вино ичкизиб, бўри билан уришгани юборадилар.

Мастга тегма, унинг ўзи йиқилади.

Муқованинг биринчи бетида

Майсалар — баҳорнинг бахмал кўрпаси,
Қирмизи лолалар — бахт тўла болиш.
Мустақил юрт энди бахтлар ўлкаси,
Навқирон авлоднинг қалбида ёниш.

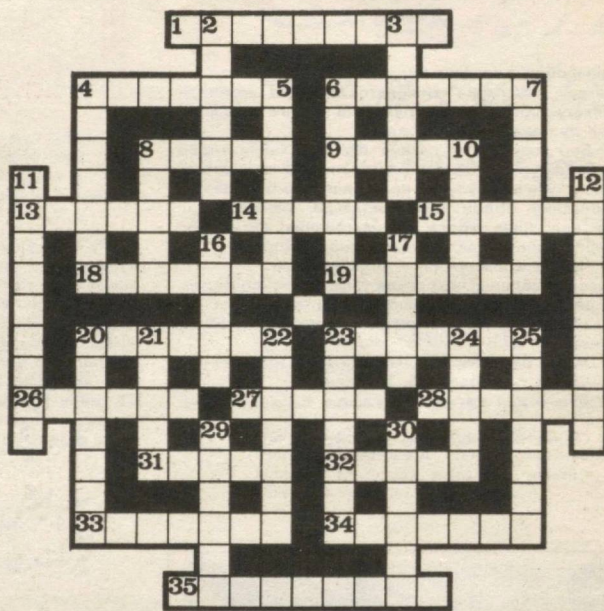
Абдусанд НУРБОЕВ

Таҳририятга келган бир босма тобоқчада бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди.

Журналдан олинган материалга «Гулистон»дан олинди, деб кўрсатилиш шарт.

Босмаҳонага туширилди. 25.01.93 й. Восишга рухсат этилди 26.02.93 й.

ТИЛСИМ



Энига: 1. Жисмоний жиҳатдан бақувват киши. 4. Овланадиган йирик қуш. 6. Алишер Навоий ғазали билан айтиладиган мумтоз қўшиқ. 8. Яқин Шарқ мамлакатлари пул бирлиги. 9. Ўзбек халқ достони. 13. Дунё қитъаларидан бири. 14. Ўзбек миллий таоми. 15. Камёб, чопқир жонивор. 18. АҚШ жанубидаги штат. 19. Олой тоғларининг шимолидаги тизма. 20. Баҳор чечаги. 23. Бухоро амирлигининг сўнгги ҳукмдори. 26. Тикувчилик буюми безаги. 27. Бир дин, бир миллат ва мазҳабга мансуб кишилар, халқ. 28. Мамлакатимиздаги вилоят маркази. 31. Амалга ошириш кўзда тутилган орзу. 32. Диний билимларни мукаммал эгаллаган олим. 33. Халқимиз ўтмиш маданияти билимдони, тарихчи олим. 34. Илмий тадқиқот натижасида топилган янгилик. 35. Самарқанднинг Регистон майдонидаги XVII асрга мансуб мадраса.

Бўйига: 2. Шакл, ёпиқ эгри чизиқ. 3. Бир авлоддан тарқалиб, ворислик ҳуқуқига эга бўлган ҳукмдорлар шажараси. 4. Дала меҳнаткашлари ихтиёридаги ер майдони. 5. Узуноёқ ботқоқлик паррандаси. 6. XVIII асрда яшаб ижод этган туркман ва ўзбек шоири «Насимий» достони муаллифи. 7. Урта Осиёнинг айрим вилоятлари халқларига мансуб мўйнали бош кийим. 8. Жанубий Осиёдаги давлат пойтахти. 10. Буюмдан маълум ҳақ эвазига вақтинча фойдаланиш. 11. Эсдалик тарзидаги адабий асар. 12. Гап бўлаги. 16. Яратганнинг марҳаматига ҳуш келадиган эзгу иш. 17. Қозғистондаги дарё, Турғайнинг ирмоғи. 20. Гулидан бўёқ модда олинадиган рўяндошларга мансуб ўсимлик. 21. Қашандалик анжомиди. 22. Хонанда, театр санъаткори, Ўзбекистон халқ артисти. 23. Туркия республикасининг биринчи президенти. 24. Меваси ширин жануб ўсимлиги. 25. Мавритания мамлакатиди пойтахти. 29. Хитойнинг Шинжон-Уйғур мухтор райони маркази. 30. Металл буюмини улаш воситаси.

Тузувчи Фозилжон ОРИПОВ

2-СОНДА ЧИҚҚАН ТИЛСИМНИНГ ЖАВОБИ

Оқчиқ:

1. Эътиборсиз. 2. Кўп. 3. Дилкаш. 4. Хирадманд. 5. Даврон. 6. Қайт. 7. Меҳнат. 8. Маҳбуб. 9. Чин.

Шоир ҳақида:

Алишербек назари йўқ киши эрди. Туркий тил била то шеър айтубтурлар, ҳеч ким онча кўп ва хўп айтқон эмас.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур. «Бобурнома».

Қоғоз бичими 70×60/4. Оффсет усулида босилди. Қоғоз тури босма № 1. Шартли босма тобоқ 6,16. Нашр ҳисоб тобоғи 8. Шартли рангли намуналар 18,8. 27030 нусхада чоп этилди. Вуяортма № 1584. Ваҳоси сотувда 15 сўм.

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмаҳонаси. 700083, Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41.

«...Келгуси Наврӯзгача соғ-омон бўлайлик! Дастурхонимиздан барака, қалбларимиздан имон кўтарилмасин. Омин! Аллоҳу акбар!»



— Эртагингиз жуда қизиқ экан, бобожон.



ЧОЛ: — Эссизгина, қариб қолдик-да, кампир.
КАМПИР: — Нега ундай дейсиз, чол, ҳали насиб этса кўп яхши кунларни кўрамыз.



Хр

Жарқўрғон туманидаги XI—XII асрларда қад ростлаган ушбу
минора қадим Туроннинг забардаст қадди-қоматини оламга кўз-кўз
қилиб турибди.

